

वदति पठति भक्त्या यः शृणोत्येकचित्तः
स्वपरसमयतत्त्वावेदि शास्त्र पवित्रम् ।
विदितसकलतत्त्वः केवलालोकेनैव-
स्त्रिदशमहितपादो यात्यसौ मोक्षलक्ष्मीम् ॥

(अग्निवर्गः)

इत्यभिजिन्न्दनत्रिनसोऽथम्

अन्वयेसंज्ञः शुभतिर्गुणिरूपं स्वयं मतं येन शुभुभिर्नीतम् ।
 यतश्च दोषेषु मतेषु नास्ति सर्वत्रियाकारकतत्त्वसिद्धिः ॥ २१ ॥
 अनेकमेकं च तदेव तत्त्वं अदाम्यवज्ञानमिदं हि सत्यम् ।
 सृष्टोपचारोऽव्यतरस्य सोपे तत्त्वेचलोपोऽपि ततोऽनुपाख्यम् ॥ २२ ॥
 सतः कथञ्चित्तदसत्यञ्चि. ये नास्ति पुनर्वतरणु प्रसिद्धम् ।
 सर्वस्वभावस्तुतमप्रमाणं स्ववाग्विरुद्धं तच्च इदितोऽव्यत् ॥ २३ ॥
 न सर्वेषां मिश्रमुदेस्यति न च क्रियाकारकमत्र युक्तम् ।
 मैघासतो जग्म सतो न नासो दीपस्तम. युद्धलभावतोऽस्ति ॥ २४ ॥
 विधिर्विषयश्च कथंविदिष्टो विवक्षया मुख्यगुणस्त्वक्षया ।
 इति प्रणीतिः शुभतेन्यवेयं सतिप्रवेक- स्तुष्टयोऽस्तु नाथ ॥ २५ ॥
 इति शुभनिजिनसोऽथम्
 पद्मप्रभं पद्मपलाशलेदय. पद्मालयालिङ्गितयात्मृषिं ।
 कर्मा भवान् भव्यवधोरहाणो यन्त्राकराणामिव पद्मकण्ठुः ॥ २६ ॥
 कभार यन्त्रा च तारस्वती च भवान्पुराणात्यतिमुक्तिलक्ष्म्या ।
 सरस्वतीमेव स्वमप्रसोमो गर्वन्तुलदमी उवलितो विमुक्तः ॥ २७ ॥
 शरीररश्मियसरः प्रभोमे चालाकैरश्मिरुदिरालिलेप ।
 नरामराहीर्णमभा प्रभावरुल्लस्य यन्त्राभमणेः स्वगतानुम् ॥ २८ ॥
 नभस्तले पहावदक्षिणं त्वं सहस्रपद्मानुजयभंचारैः ।
 पादाम्बुजि. पानितमारदपौ भूमी प्रजामो विजह्वं भुव्यं ॥ २९ ॥
 गुणाम्बुधेर्विपुषमप्यज्रं नाश्वरुल्लसोऽनुमलं तवर्षे. ।
 प्रागेव सादृक्किमुत्तातिभतिर्भा बालमालापदतीर्म्मिष्यम् ॥ ३० ॥
 इति पद्मप्रभसोऽथम्.

स्वार्थं यदात्मनिकमेव युगां स्वार्थो न भोगः परिभहुरात्मा ।

१ प्रभा वा इति पाठं तु इवाने व.राधो बोधः । २ अत्रयेति पाठे
 न आदने नोत्पद्ये मन्तरमनुदे न परिश्रमणीति अत्रस्तानेत्यर्थः ।

एकान्तदृष्टिप्रतिषेधसिद्ध्यर्थेषुभिर्मोहरिषु निरस्य ।

असि स्म केवलयविभूतिमग्राद ततस्त्वमहंयमि मे स्तवाहः ॥ ५५ ॥

इति श्रेयासत्रिनस्तोत्रम्,

शिवायु पूज्योऽभ्युदयक्रियायु त्व वायुपूज्यस्त्रिदशोन्दपूज्यः ।

मयापि पूज्योऽरुणविषा मुनीन्द्र दीपाचिंषा किं तपनो न पूज्यः ॥ ५६ ॥

न पूज्यार्थस्त्वपि वीतरागे न निन्दया नाथ विद्वान्तर्वरे ।

तयापि ते पुण्यगुणस्मृतिर्नः पुनानु चिन्तं दुरिता जनेभ्यः ॥ ५७ ॥

पूज्यं त्रिनं त्वाद्यंतो जनस्य मावयलेक्षो बहुपुण्यराशी ।

दोषाय नालं कणिका विषस्य न दूषिका जीतशिवायुराशी ॥ ५८ ॥

यद्गस्तु बाह्यं गुणदोषसूतेर्निमित्तमभ्यन्तरमूलहेतोः ।

अध्यात्मवृत्तस्य तद्गभूतमभ्यन्तरं केवलमप्यल ते ॥ ५९ ॥

बाह्येतरोपाधिसमप्रत्येय कार्येषु ते द्रव्यगतः स्वभावः ।

नैवाभ्यधा मोक्षविधिश्च पुता तेनाभिवन्द्यम्बुशृण्विबुधानाम् ॥ ६० ॥

इति वायुपूज्यस्तोत्रम्

य एव नित्यक्षजिह्वाद्यो नया मिथोऽन्येष्टाः स्वपरप्रणाशिनः ।

त एव तर्ध विमलस्य ते मुनेः परस्परेशाः स्वपरोपकारिणः ॥ ६१ ॥

यर्धकशः कारकमर्धमिदृषं समीक्ष्य शेष स्वमहायकारकम् ।

तर्धव सामान्यविशेषमातृका नयाम्येष्टा गुणमुप्यवहस्यतः ॥ ६२ ॥

परम्परेशाम्बयभेद्विद्वत्तः प्रमिदुसामान्यविशेषबोद्धव ।

ममप्रणानि स्वपरावभासक यथा प्रमाण भुवि बुद्धिलक्षणम् ॥ ६३ ॥

विशेषवाच्यस्य विशेषणं यच्चो यतो विशेष्यं विनियम्यते च यत् ।

तयोश्च सामान्यमतिप्रमाणते त्रिचक्षिणाग्न्यादिति तेऽन्यवर्जनम् ६४

नयाम्येष्टा स्वान्यदमस्यलान्छिता रमोपविद्धा इव लोहघातवः ।

अवस्थमिष्टतगुणा यनमनो भवन्तमायाः प्रणिता हिमैविगः ॥ ६५ ॥

इति विमलत्रिनस्तोत्रम्,

अनन्तदोषाशयविग्रहो ग्रहो विग्रहवान्मोहमयधिरं हृदि ।

यतो जितलावरर्षा प्रसीदता त्वया सतोभूर्भगवाननन्तजित् ॥ १६ ॥

कषायनाशो द्विपत्ता प्रमायिनामशेषवक्त्राभ भवानशेषविद् ।

विशेषणं भग्मपदुर्मैदामयं समाधिर्भेषज्यगुणैर्म्यलीनयन् ॥ १७ ॥

परिभ्रमाग्नुर्भेषवीचिमालिनी त्वया स्वनृणासरिदार्यं शोषिता ।

धृतंगधर्मावंगभन्तिनेत्रसा परं सतो निर्वृतिधाम तावकम् ॥ १८ ॥

मुद्गायवि श्रीसुभगावमभुते द्विपन् त्वयि प्रस्यवत्प्रलीयते ।

भवानुदासीनतमस्यपोरपि प्रभो परं धिप्रमिदं तवेहितम् ॥ १९ ॥

त्वमीदृशाप्यदृश इत्ययं मम प्रस्यवत्प्रेक्षोऽप्यमर्षमैदामुने ।

भगोवमाहात्म्यमनीरथयपि तिषाय संस्पर्शं ह्वायुताम्बुधेः ॥ २० ॥

इत्यनन्तजिनस्तोत्रम्

धर्मतीर्थमतथ प्रवर्त्तयन् धर्म इत्यनुमतः सतां भवान् ।

कर्मकक्षमद्वैतयोऽतिभिः धर्मं शाश्वतमवाप दातुरः ॥ २१ ॥

देवमानवजिकायसत्तमं रेजिये परिपूतो वृत्तो बुधैः ।

तारकापरिवृत्तोऽतिपुष्करो ब्योमनीव दाशालाम्बुनोऽमलः ॥ २२ ॥

प्रातिहार्यविर्भवः परिष्कृतो देहतोऽपि विरतो भवानभून् ।

मोक्षमार्गमक्षिपन्नरामराक्षापि सामनफलवनातुरः ॥ २३ ॥

कायवाच्यमनसा प्रवृत्तवो नाऽभर्वन्त्य मुनेभिर्वीर्यया ।

नासमीह्य भवतः प्रवृत्तयो धीर तावकमचिन्त्यमीहितम् ॥ २४ ॥

मानुषीं प्रकृतिमभ्यसीनवान् देवनास्त्वपि च देवता यतः ।

तेन नाथ परमासि देवता धेयसे जिनबुध प्रसीद नः ॥ २५ ॥

इति धर्मजिनस्तोत्रम्

विधाय रक्षां परतः प्रजानां राजा धिरं योऽप्रतिमप्रतापः ।

व्यघातुरन्ध्रास्वत पूष शान्तिर्मुनिर्दयामूर्तिरिषापशान्तिम् ॥ २६ ॥

धकेण यः शत्रुभयकरेण जिष्वा मृषः सर्वनरेन्द्रचक्रम् ।

समाधिचक्रेण पुनर्जिनाथ महोदयो दुर्जयमोहवन् ॥ २७ ॥

राजधिया राजसु राजसिंहो रराज यो राजसुभोगसम्प्रः ।

आनन्दस्यापि गुणा बभूवुस्तान्बालवदि सा कथम् ॥ ८९ ॥
 तथापि ते शुनीन्द्रस्य यतो नाम्नापि कीर्तितम् ।
 पुमानि पुण्यकीर्तितैरगतो ह्वयाम किञ्चन ॥ ९० ॥
 सद्मीविषयमवैश्वं शुमुक्षोभप्रलम्भनम् ।
 साप्रागर्थ भावैर्भावं ते वारजुनमिवाभवत् ॥ ९१ ॥
 तव रूपस्य सौन्दर्यं दृष्ट्वा नृसिमनापिबान् ।
 अङ्गं तावत् सहसाक्षो बभूव बहुविस्मयः ॥ ९२ ॥
 मोहकरो रिपुः पापः कदाप्यभट्टसाधनः ।
 दृष्टिमप्यदुपेक्षाक्षित्यया धीर पराश्रितः ॥ ९३ ॥
 कम्प्यन्वोदुरो हर्षलोभविज्ञवाग्मिन्तः ।
 हेरयामास तं धीरे त्वयि प्रतिहतोदयः ॥ ९४ ॥
 आयातां च तदाश्वे च दुःखचोर्निर्मिततरा ।
 नृपानदी त्वयोत्तीर्णा विद्यानाथा विविक्षया ॥ ९५ ॥
 भक्तकः वन्दको नृनी अम्भवरसया सदा ।
 स्वामन्तकाम्तक माप्य स्वायुक्तः कामकारतः ॥ ९६ ॥
 भूषावेषानुष्ठानानि विद्यामद्वयपरम् ।
 हयमेव तदाचष्टे धीर क्षोभविनिग्रहम् ॥ ९७ ॥
 समस्ततोऽङ्गभासां ते परिबेषेण भूयसा ।
 तमो बाह्यमवाकीर्णमध्यामध्यान्तेजसा ॥ ९८ ॥
 सर्वजग्योतिषोज्ज्वलावको महिमोदयः ।
 के न दुर्बान् प्रलयं ते मारुतं नाथ सचेतनम् ॥ ९९ ॥
 तव वागमूर्तं धीमन्सर्वभाषास्वभावकम् ।
 मणीयस्त्वमूर्तं यदुत्तमालिनो व्यापि संसदि ॥ १०० ॥
 अनेकान्तामरदिभ्यो राती शुभ्यो विपर्ययः ।
 ततः सर्वं नृपोत्तमं स्वात्तदुत्तमं स्वधानम् ॥ १०१ ॥
 मे परस्त्वक्षितोद्दिष्टाः स्वदोषेभनिमीलितः ।

मुनिपरिपदि निबंभौ भवानुदुपरिपत्परिषीतसोमवन् ॥ १११ ॥
 परिणतशिखिकण्टरागवा कृतमद्भिप्रहविप्रहाभवा ।
 भवजिनतपसः प्रमूतया प्रहपरिवेषरचेव शोभितम् ॥ ११२ ॥
 शशिरचिमुचिमुचलोहित मुरभितरं विरजो निजं वपुः ।
 तव शिष्यमतिविरमय वते यद्वि च बाह्वममनोऽपमीहितम् ॥ ११३ ॥
 रिपतिजनननिरोधलक्षणं चरमचरं च जगत्प्रतिक्षणम् ।
 इति जिनमवलल्ललाप्तं वचनमिदं वदतां वररथ ते ॥ ११४ ॥
 दुरितमलकलट्टमट्टकं निरपगयोगवलेन निर्देहम् ।
 अभवद्भवसौक्यवान् भवान् भवान् ममापि भवोपशान्तये ॥ ११५ ॥

इति मुनिगुणजिनस्तोत्रम्

रनुनिस्तोत्रः साधोः कुशलपरिणामाय स तदा
 भवेन्मा वा रनुत्त फलमपि तत्तमस्य च सतः ।
 किमेवं स्वाधीनाजगति मुलभे आचमपथे
 रनुवाचरवा विद्वान्मननमपि पूज्यं नमिजिनम् ॥ ११६ ॥
 त्वया धीमन् प्रज्ञाप्रतिभिमनसा जन्मनिगतं
 समूर्त्तं निर्भिन्नं त्वमसि विदुषा मोक्षपदवी ।
 त्वयि सान्द्रयोतिर्दिभ्रवदिरणैर्भीति भगव-
 कभूवन् लघोता ह्य सुधिरवाचम्यमतपः ॥ ११७ ॥
 विधेयं वार्यं ज्ञानुभवमुभयं मिश्रमपि तन्
 विरोधैः प्रत्येकं निवमविषयैर्भापरिमितः ।
 तद्वाच्योभ्यापेक्षैः सफलभुवनजयेत्पुनरा
 त्वया गीतं तस्य कटुनयविषयेतरवशान् ॥ ११८ ॥
 अहिंसा भूलानां जगति विदिता प्रज्ञा परमं
 न मानत्रारभोरस्तपुर्वि च वज्राभमविधौ ।
 तत्तत्प्रविष्यै परमवरणो ज्ञानमुभयं
 भवार्थेवाप्याधीक्य च विहृतयेजोपरितः ॥ ११९ ॥

इत्यतिशयेमिश्रितानोत्रम्.

समाह्वयैः सधनुस्तद्विदुर्णः महीर्नभीमासामिवायुवृष्टिभिः ।
 बलाहकैरेतिवसैरपमुतो महामना यो न यचाल घोषत ॥१३१॥
 दृष्ट्वाणामण्डलमप्येवम ये रघुरत्तद्विनिवृद्धचोपमतिणाम् ।
 क्षुण्णं नागो धरणी धराधरं विरागसम्भ्यातद्विदुर्मुहोवथा ॥१३२॥
 स्वयोनमिश्रितमिहातधरथा मिथाम्य यो दुर्जयमोहविद्विषम् ।
 अवापदार्शम्यमपिस्त्यमङ्गुल शिखोकदृमातिशयारपद् पदम् ॥१३३॥
 यमीधरं धीर्य विभूतवचमर्चं तपोधनास्तेऽपि तथा सुभूषवाः ।
 यर्नःकमः स्वभ्रमवन्धुदुष्टाः सामोपदेशं वारणं प्रपेदिरे ॥१३४॥
 न तत्त्वविद्यातपसां मनायकः नमस्रधीरमङ्गुलाग्वरांशुमाद् ।
 मया तदा पार्थजिनः मनाकले विलीनमिष्यावपदद्विबिभ्रमः ॥१३५॥

इति पार्थजिनोत्रम्

धीर्त्वा भुवि भामि तथा धीर एव गुणसमुद्भवा भासितया ।
 भासोद्भुतभामितया मोम इव योसि दुग्दशोभामितया ॥१३६॥
 तव शिव वासनविधयो जयति कलावति गुणानुसन्तान्दित्तम् ।
 दोषकटातनविधयः स्तुयति कैव प्रभाहृतामर्जितम् ॥१३७॥
 अनवदाः स्वाह्वाह्वय दहेदावितोयतः स्वाह्वाद् ।
 इतरो न स्वाह्वादो तद्विभवविशोधागुदीयन् ॥१३८॥
 स्वमति सुरासुरमहितो इतिवकमवतन्तम् ॥१३९॥
 लोकत्रयमहितोऽवावाचज्येतिदम् ॥१४०॥
 सधवाःसमिधचितं दधमि सुदृढम् ॥१४१॥
 मम स्वप्नं दधितं जदति न ॥१४२॥
 त्वं शिव वासनमावन्तम् ॥१४३॥
 भेदाद् धीमदवतन्तम् ॥१४४॥

गिरिमिरवदानवतः श्रीमान् इव दन्तिनः श्रवदानवतः ।

तव नामवादानवनो गतमूर्खितमपगतप्रमादानवतः ॥ १४२ ॥

बहुगुणसंपदसकलं परमतमपि मधुरवचनविन्यामकलम् ।

मयमवचनवत्सकलं तव देव मनं समन्तभद्रं सकलम् ॥ १४३ ॥

इति वीरत्रिनस्रोत्रम्.

यो^१ निगोरत्रिनोऽपमंविषयः श्रीमान्मायिः कृतः

सूनापैरमलैः सत्रोपमसमः स्वल्पैः प्रमथैः पदैः ।

तस्याप्यनमदो यथाह्वयनः किञ्चिन्कृतं संशयः

स्वैवाश्रयद्दिवाकरावधि बुधप्रज्ञादधेनसकलम् ॥ १४४ ॥

इति बृहत्सप्तमूलोऽव समाप्तम् ।

१ यदृष्टं वा हिमा यथा अपमना यथा अश्रुप्रमा लब्धा इत्यप्यवदानं
तदप्यपमंवि नमः । २ यथा अपमो अश्रुप्रमा अश्रुप्रमद वत्सकलं
दृष्टं वा । ३ अश्रुप्रमः कोऽयः अश्रुप्रमोऽयम् न हिनु रीतिरित्य ।

ॐ

श्रीमत्स्वामिस्तमन्तभद्राचार्यविरचितो रत्नकरण्डश्रावकाचारः ।

(२)

मङ्गलावरणम्,

नमः श्रीवर्द्धमानाय निर्दूतदक्षिणाग्ने ।

साहोबानी त्रिलोबानी चट्टिता दर्पणायते ॥ १ ॥

धर्मोपदेशप्रतिज्ञा

देसायामि समीचीनं धर्मं धर्मनिर्द्देशम् ।

संगतदुःखम्, साक्षात्तु धर्मश्रुतमे शुभे ॥ २ ॥

धर्मस्य लक्षणम्

साधुविज्ञानवृत्तादि धर्मं धर्मोभवा विदुः ।

बहीषप्रत्यनीकानि भवन्ति भवद्वृत्तिः ॥ ३ ॥

सम्बन्धार्थम्

अद्वयं परमाधीनामाज्ञागमनचोभुताम् ।

त्रिमूर्तादीदमद्वयं साधुदर्शनमस्त्वयम् ॥ ४ ॥

अभ्युपगमम्

आत्मेनोपपन्नोवेन सर्वज्ञेमानमेतिता ।

अदिनश्च निषेगेन वाच्यया ह्यासता भवेत् ॥ ५ ॥

श्री १२१, १२२, १२३

शुचिवासाज्जहातु जम्भान्तक भवद्वृत्तिः ।

न रागद्वेषमोहाद वाक्सातः सः बहीर्षते ॥ ६ ॥

द्विजपुत्रेणैव कथनम्

एवमर्था वरज्योतिर्विरागो विमलः कृती ।

मयजोऽनादिमः शालः सः शालोऽनाद्यनः ॥ ७ ॥

अनामाय विनाशः शालः शालिः सः शिवम् ।

अननः शिविः शिवः शिवः शिवः शिवः ॥ ८ ॥

— १० —

आलोचनमनुत्तमः शिवः शिवः शिवः ।

नानोपदेशः शिवः शिवः शिवः शिवः ॥ ९ ॥

— ११ —

विषयाणां शिवः शिवः शिवः शिवः ।

नानोपदेशः शिवः शिवः शिवः शिवः ॥ १० ॥

— १२ —

द्विजपुत्रेणैव कथनम्

एवमर्था वरज्योतिर्विरागो विमलः कृती ॥ ११ ॥

— १३ —

द्विजपुत्रेणैव कथनम्

एवमर्था वरज्योतिर्विरागो विमलः कृती ॥ १२ ॥

— १४ —

द्विजपुत्रेणैव कथनम्

एवमर्था वरज्योतिर्विरागो विमलः कृती ॥ १३ ॥

— १५ —

द्विजपुत्रेणैव कथनम्

एवमर्था वरज्योतिर्विरागो विमलः कृती ॥ १४ ॥

५ उपगूहनाहम्.

स्वयं हुद्स्व भार्यस्य बालासक्तमनामयाम् ।

वाच्यतां यत्प्रमार्जयि तद्दृग्मधुपगूहनम् ॥ १५ ॥

स्थितिकरणाहम्-

दर्शनादरणाद्वापि चरुतां धर्मवत्सलैः ।

मत्प्रवस्थापनं प्रार्थुः स्थितिकरणमुच्यते ॥ १६ ॥

वात्सल्याहम्

स्वयूष्याग्रति सद्भावसनायापेतकैश्च ।

प्रतिपत्तिर्दधायोग्य चाभ्यस्तव्यमभिरुच्यते ॥ १७ ॥

प्रभावनाहम्.

अज्ञानतिमिरव्याप्तिमपादृत्य यथायथम् ।

जिनशासनमाह्वाभ्यमकाशाः स्वात्प्रभावना ॥ १८ ॥

अदृग्प्रधारिणामानि.

तावदभनर्चरोऽङ्गे ततोऽनन्तमती द्युता ।

वदायनस्तृतीयेऽपि तुरीये रेवती मता ॥ १९ ॥

ततो जिनैश्वर्यभक्तोऽप्यो वारिचैरुक्तः परः ।

विष्णुश्च वज्रनामा च शेषचोऽक्षतां गती ॥ २० ॥

अद्वहीनदर्शनस्य व्यर्थत्वम्.

नाद्वहीनमलं तेन दर्शनं अयमसम्प्रतिम् ।

न हि मण्डोऽक्षरमूनो निहन्ति विषयेद्वयम् ॥ २१ ॥

शेषमुच्यते.

आपगासागरस्यावगुह्यः सिद्धताश्मयाम् ।

गिरिपातोऽग्निपातश्च लोकमूर्धं निगच्छते ॥ २२ ॥

देवमुच्यते.

चरोपलिप्यपादावान् रागद्वेषरुसीमसः ।

देवता यदुपासीत देवतामूढमुच्यते ॥ २३ ॥

भाष्यो

सम्पादयन्नुद्धा नारकतिर्यङ्मनपुंसकप्रीत्यानि ।

दुष्कुलविकृतास्यापुर्वमिदृता च भवन्ति नाप्यवृत्तिका ॥ ३५ ॥

भोगक्षेत्रोविद्याधीनपदोद्दिष्टविजयविभवमनाथा ।

महाकुला महायां माभवन्तिलला भवन्ति दशानपूनाः ॥ ३६ ॥

भटगुणपुष्टिनुहा दृष्टिविशिष्टा प्रवृत्तौभाहुहाः ।

भमरात्तरसा परिचदि चिरं रमन्ते जिनेन्द्रभक्ताः स्वर्गे ॥ ३७ ॥

मवनिधिमस्तद्वचरसाधीनाः सर्वभूमिपनयभ्रमम् ।

वर्तयितुं प्रभवन्ति रपहृष्टाः क्षत्रमौलिसंस्तरणाः ॥ ३८ ॥

भमरासुत्तरपतिभिर्ममधरपतिभिश्च मृतपादाभोजाः ।

दृष्टा मुनिक्षितार्थो वृषचक्रधरा भवन्ति लोकसारण्याः ॥ ३९ ॥

शिखमञ्जरमदसमक्षयमस्यावार्धं विद्वोकभयराजम् ।

काङ्क्षातमुल्लविद्याविभवं विमल भवन्ति दर्शयत्तरणाः ॥ ४० ॥

देवैन्द्रचक्रमहिमानममेयमावम्

राजेन्द्रचक्रमधनीन्द्रशिरोऽर्चनीयम् ॥

धर्मेन्द्रचक्रमधरीकृतसर्वलोकम्

लब्ध्वा शिव च जिनधत्तिरपि भव्यः ॥ ४१ ॥

इति श्रीमन्नमद्वयमिदिरविरे रत्नकरन्दभाषि वचनाच्छ्रवणे

साम्बन्धितमवर्तनो नाम प्रथम परिच्छेदः ॥ १ ॥

सम्पादयन्नुद्धा नारकतिर्यङ्मनपुंसकप्रीत्यानि ।

भम्यूनममतिरिक्तः साधामर्धं विद्या च विरतीताम् ।

निसन्देहं वेद यदाहुन्मात्मानमात्मनिवः ॥ ४२ ॥

दयमानुयोगवचनम्

प्रथमानुयोगमर्थोक्त्यान् अदितं पुराणमपि दुग्धम् ।

बोधिसमाधिनिधानं बोधनि बोधः समीचीनः ॥ ४३ ॥

१

इति सङ्ख्यो दिग्गतमासृत्पुपापविनिर्मुक्तै ॥ ६८ ॥

दिग्गतम्य मर्षादा

मकराकरसरिदृषीषिरिन्नपदयोजनानि मर्षादाः ।

माहुर्दिशा दशानां प्रतिसंहारे मसिद्धानि ॥ ६९ ॥

दिग्गतम्य माहान्म्य

अथधेर्द्विरपुपापप्रतिविरतेदिग्गतानि धारयताम् ।

पञ्चमहावत्परिणतिमशुचतानि प्रपद्यन्ते ॥ ७० ॥

प्रत्याप्यानतमुन्धान्मन्दतराभरणमोदपरिणामाः ।

सत्येन दुरवधारा महाप्रताप प्रवक्ष्यन्ते ॥ ७१ ॥

महामनसक्षणम्

पञ्चानां पापानां हितादीनां मनोवचःकार्यैः ।

हृत्कारितानुमोदैस्त्यागस्तु महावर्त महताम् ॥ ७२ ॥

दिग्गतस्वातीचारा

अर्षाधन्वातिर्षग्वतिपाताः क्षेत्रवृद्धिरवधीनाम् ।

विस्मरणं दिग्विहारेत्याशाः पञ्च मन्थन्ते ॥ ७३ ॥

अनर्धदण्डप्रणम्

अभ्यन्तरे दिग्वधेरपाधिकेभ्यः सपापयोमेभ्यः ।

विरमणमनर्धदण्डवर्त च विदुर्मतधराप्रणयः ॥ ७४ ॥

अनर्धदण्डला भेदा

पापोपदेशादितादनापच्याननुःश्रुतीः पञ्च ।

मातुः प्रमादचषीसनर्धदण्डानदण्डधराः ॥ ७५ ॥

पापोपदेश

तिर्षद्वेषाणिज्यादिगारभ्रमलभ्रमनारीनाम् ।

कथाप्रसङ्गप्रसङ्गः स्वर्तन्त्रः पाप उपदेशः ॥ ७६ ॥

दिकादानम्

परमुदपाणलनिमज्जलानुपचयप्रदुल्लारीनाम् ।

जीवाजीवादीनां तत्पार्थिवो सदैव कर्तव्यम् ।
 अद्भुतं विपरीताऽभिनिवेशविविक्तमात्मरूपं तत् ॥ २२ ॥
 सकलमनेकाम्नात्मकमिदमुक्तं वस्तुजातमखिलैः ।
 किमु सत्यमसत्यं वा न ज्ञानुं शक्तेति कर्तव्या ॥ २३ ॥
 इह जन्मनि विमवादीनमुत्र चक्रिष्वकेषावत्थादीन् ।
 एकान्तवाददूषितपरसमयागपि च नाकाङ्क्षेत् ॥ २४ ॥
 भुक्त्याशीतोष्णप्रभृतिषु मानाविधेयु भावेषु ।
 ज्ञानेषु पुरीषादिषु विचिन्विता नैव करणीया ॥ २५ ॥
 लोके शास्त्राभासे समयभासे च देवताभासे ।
 नित्यमपि तत्परधिया धर्मोत्पन्नमूढदृष्टित्वम् ॥ २६ ॥
 धर्मोऽभिवर्द्धनीयः सदात्मनो मार्गवादिभावयथा ।
 परदोषनिगूढतमपि विधेयमुपबृंहणपुणार्थम् ॥ २७ ॥
 कामक्रोधमदादिषु चलधिषुमुदितेषु धर्मनो न्यायान् ।
 क्षुण्णमात्मनः परम्य च युक्त्या स्थितिकरणमपि धर्मम् ॥ २८ ॥
 धर्मवर्तमानहिमादौ शिवमुत्पलदमीनिबन्धने धर्मं ।
 "एवमि च सर्वमिषु परमं धामस्यमालम्ब्यम् ॥ २९ ॥
 "भाष्येऽपि रसप्रपञ्चेऽपि सततमेव ।
 "ज्ञानविद्यानिर्णयश्च त्रिधर्मः ॥ ३० ॥
 "सम्बन्धान्नै निरूप्य पक्षेन ।
 "वास्य नित्यमात्मर्हितः ॥ ३१ ॥
 "भाष्योऽपि बोधस्य ।
 "भवत्यनयो ॥ ३२ ॥
 "यदस्ति त्रिधाः ।
 "ज्ञानम् ॥ ३३ ॥

भीषरभान्वने नमः

भीमदमृतपन्द्रसूरिविरचितः

पुरुषार्थसिद्ध्युपायः ।

(३)

तत्रापनि परं ज्योतिः नमं तमसैरनन्तपर्यायैः ।
 वर्पणतल इव सकला प्रतिकलति पदार्थमाश्रिता यत्र ॥ १ ॥
 परमागमस्य बीजं निविद्वासात्प्रसिन्धुराविषामम् ।
 सकलतपविलसितामो विरोधमघनं जगाम्बनेकाम्भम् ॥ २ ॥
 लोकप्रवैकनेत्रं निरुण्य परमागम प्रपद्येव ।
 भस्माभिरुपोद्भियते विदुषां पुरुषार्थसिद्ध्युपायोऽयम् ॥ ३ ॥
 गुणयोपचारविहरणभिरननुरत्तरविधेयदुर्बोधाः ।
 व्यवहारनिक्षयज्ञाः प्रवर्तयन्ते जगति तीर्थम् ॥ ४ ॥
 निक्षयमिह भूतार्थं व्यवहारं वर्णयन्त्यभूतार्थम् ।
 भूतार्थबोधविमुक्तः प्रापः सर्वोऽपि समार ॥ ५ ॥
 अनुधत्त बोधनार्थं शुनीभरा देशयन्त्यभूतार्थम् ।
 व्यवहारमेव केवलमवेति वस्तस्य देशया नास्ति ॥ ६ ॥
 माणवक एव मिहो यथा भवत्यनवगीतसिद्धस्य ।
 व्यवहार एव हि तथा निक्षयतां पात्यनिक्षयज्ञस्य ॥ ७ ॥
 व्यवहारनिक्षयी यः प्रबुध्य तावेन भवति मध्यस्थः ।
 मामोति देशमायाः स एव कलमदिकलं ताप्य ॥ ८ ॥

अस्ति पुरुषश्चिदात्मा त्रिवर्जित स्वशंसन्धरमवर्गः ।

गुणवशवसमवन समाहित समुदयव्यवधार्य ॥ ९ ॥

परिणाममागो नित्य ज्ञानत्रिवर्णरनादिमन्त्रा ।

परिणामानां स्वेषां स भवति कृतां च भोक्ता च ॥ १० ॥

सर्वविश्वोभाणं यदा स चैतन्यमवधत्तमागोनि ।

भवति तदा कृतकृत्य सम्यक्पुरुषायमिदिसावस्य ॥ ११ ॥

तीव्रकृत परिणाम निमित्तमात्र प्रपद्य पुनरस्ये ।

स्वयमेव परिणमन्नेऽयं पुरुषा कर्मभावेन ॥ १२ ॥

परिणाममागस्य त्रिवर्धितामश्च स्वयमपि स्वैकभावे ।

भवति हि तन्मन्त्रमात्र पाद्वर्जिक कर्म तस्यापि ॥ १३ ॥

तस्मै च कर्मकृतनारायणमाहिता अपि पुन ह्ये ।

प्रतिभानि तान् ज्ञाना प्रतिनाम स सत्यु भवतीत्यम् ॥ १४ ॥

तद्वर्जित त्रिवर्धित निमित्तं सत्युदयव्यवधार्य निजतत्त्वम् ।

यस्यैव तान् ज्ञानं स तान् पुरुषा इति त्रुत्वाद्योऽयम् ॥ १५ ॥

तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं ।

तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं ॥ १६ ॥

तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं ।

तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं ॥ १७ ॥

तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं ।

तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं ॥ १८ ॥

तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं ।

तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं ॥ १९ ॥

तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं ।

तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं ॥ २० ॥

तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं ।

तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं तन्मन्त्रं ॥ २१ ॥

श्रीवाजीवादीनां सखाध्यानां सर्वेषु वर्तमानम् ।
 अद्यापि विपरीताभिनिवेशविहितमात्मन्येव सन् ॥ २१ ॥
 सखलमनेवात्मन्यसकमिदमुक्तं वचनमात्मनिर्गम्यते ।
 विष्णु सत्यमसत्यं वा न जानु सहेति वर्तमानम् ॥ २२ ॥
 इह जन्मनि विभवादीनमुक्तं अविश्वदेवाद्यादीन् ।
 एकाग्रतादद्वितपरममयानि च साक्षात्तेन ॥ २३ ॥
 धुनृणादीनोऽप्यधुनिषु नामाविधेयु भाषणम् ।
 मध्येषु पुरीषादिषु विचित्रिण्या निव करणीया ॥ २४ ॥
 लोके शास्त्राभावे समवाभावे च देवताभावे ।
 नित्यमपि सखदक्षिणा वर्तमानममुदरदिगम् ॥ २५ ॥
 धर्मोऽभिर्हृदीयः सदात्मनो आर्थादिभाषणम् ।
 पारोक्ष्यमिदमसति विधेयमुपहृदमनुत्तरम् ॥ २६ ॥
 कामबोधमदादिषु कर्मविषुगुरितेषु वर्तमानो न्यायात् ।
 धुनमात्मनः पश्य च सुखस्या स्थितिवरणमपि वार्यम् ॥ २७ ॥
 अतश्चरतमद्विषयां शिवगुणमस्मीतिवन्धने धर्मो ।
 सर्वेष्वपि च सधर्मिषु परमं वागम्यमात्मन्येव ॥ २८ ॥
 आत्मा सभाषणीयो रक्षकवर्तमानो सततमेव ।
 दामतरोऽत्रिषुमाविद्यानिर्गम्येऽत्रिषुधर्म ॥ २९ ॥
 इत्यादितस्यवर्तमानं सखदक्षिणां विद्वत्पुत्रकेव ।
 आत्मावपुनिर्गम्येऽत्रिषुधर्मं विद्वत्पुत्रकेव ॥ ३० ॥
 वृद्धगाराधनमिहं हरीमसद्विषयां विषयबोधम् ।
 लक्ष्म्यधेदेव वर्तमानो नामादौ सखदक्षिणावपु ॥ ३१ ॥
 सखदक्षिणां वार्यं सखदक्षिणां वार्यं वदन्ति त्रिषु ।
 इत्यादितस्यवर्तमानं सखदक्षिणां विद्वत्पुत्रकेव ॥ ३२ ॥

निरदुष्परधुमं हसन्वयोधविप्लवस्थानि ।
 मजीयानां तस्मात्तेषां तद्भक्षणे हिमा ॥ ७२ ॥
 नि नु पुनर्मवेयुः कालोऽष्टसत्रमानि शुष्काणि ।
 ततस्तान्यपि हिमा विदिष्टरागादिरूपा स्वान् ॥ ७३ ॥
 षावनिष्टदुष्परदुरिनायतनान्यमूनि परिषर्ष्य ।
 नधर्मदेशनाया भवन्ति पात्राणि गुरुधियः ॥ ७४ ॥
 ममहिमारूपं संश्रयन्तोऽपि ये परित्यक्तम् ।
 यावरहिमामसहायमाहिनां तेऽपि मुञ्चन्तु ॥ ७५ ॥
 तकारितानुमननैर्वाकायमनोभिरिष्यते भवथा ।
 शीघ्रमिच्छी निवृत्तिर्यिच्छिन्नरूपापचारिणी तेषां ॥ ७६ ॥
 नैकैकेन्द्रियधातादूहिनीं सम्पन्नयोग्यविषयानाम् ।
 तस्यावरमारणविरमणमपि भवति करणीयम् ॥ ७७ ॥
 मृत्युवहेषुभूत परममहिसारसाधनं मृत्पथा ।
 त्वलोक्य बालिकानामसमग्रममावुर्हन् भजितव्यम् ॥ ७८ ॥
 इमो भगवान् धर्मो धर्माधि हिमने न दोषोऽस्ति ।
 ति धर्ममुग्रदृष्टिर्न जानु भूया सरीरिणो हिमाः ॥ ७९ ॥
 र्मो हि देवतान्यः प्रभवति ताभ्यः प्रदेयमिह सर्वम् ।
 ति दुर्विषेककलिता धिपता न प्राप्य देहिनो हिमाः ॥ ८० ॥
 त्वनिमित्तं घाते छागादीनां न कोऽपि दोषोऽस्ति ।
 नि संप्रधार्य कार्यं नाऽनिधये तावमंशुपयम् ॥ ८१ ॥
 दुस्सम्प्राप्तत्रनिहादशनादुरमेकसम्प्राप्तोत्थम् ।
 त्याकलय्य कार्यं न महासावस्य हिमनं जानु ॥ ८२ ॥
 शा भवति बहुनामेकस्यैवास्व जीवहरणेन ।
 ति मर्या कर्तव्यं न हिरनं हिरनमश्वानाम् ॥ ८३ ॥
 दुस्सम्प्राप्तिनोऽमी जीयन्त कपार्जयन्ति गुरुपापम् ।

१ भगवान्=महः..

तत्साधनं यस्याग्निवधात्ताः प्रवर्तन्ते ॥ ९७ ॥
 भरतिकरं भीतिकरं खेदकरं वैरलोककण्डकरम् ।
 यदपरमपि तापकरं परस्व तत्सर्वमप्रियं श्रेयम् ॥ ९८ ॥
 सर्वं हि ह्यप्यस्मिन् प्रमत्तयोगकहेतु कथनं यत् ।
 भवतु यत्नेऽपि तस्यास्त्रियतं हिंसा समवसरति ॥ ९९ ॥
 हेतौ प्रमत्तयोगे निर्दिष्टे सकलवित्तवचनानाम् ।
 हेतुानुदानादेरनुषङ्ग भवति नासत्यम् ॥ १०० ॥
 भोगोपभोगसाधनमात्र सावधानक्षमा मौक्त्यम् ।
 ये तेऽपि होषमनूतं समन्मसि नित्यमेव मुद्यन्तु ॥ १०१ ॥
 अविशीर्णस्य ग्रहणं परिग्रहस्य प्रमत्तयोगाद्यत् ।
 तत्प्रत्येयं श्रेयं नैव च हिंसा यद्यस्य हेतुत्वात् ॥ १०२ ॥
 अर्था नाम च कृते प्राप्ता एते बहिष्करा पुत्रात् ।
 हरति स तस्य प्राणान् यो यस्य जनो हरत्यर्थान् ॥ १०३ ॥
 हिंसायां श्रेयस्य च नाभ्यासि- मुपट पृथ सा यस्यात् ।
 ग्रहणे प्रमत्तयोगो द्रव्यस्य स्वीकृतस्याभ्य- ॥ १०४ ॥
 नातिभ्यासिश्च तयोः प्रमत्तयोगैककारणविरोधान् ।
 अपि कर्मानुग्रहणे मीरागाण्यामविद्यमानत्वात् ॥ १०५ ॥
 भवमर्था ये कर्तुं निपाततोपादिहरणनिवृत्तिम् ।
 तैरपि समस्तमपरं नित्यमदत्तं परित्याज्यम् ॥ १०६ ॥
 यद्द्वेदरागयोगाभ्युपनिषत्तमभिधीयते तद्वचः ।
 भवतरति तत्र हिंसा यद्यस्य सर्वत्र सदायात् ॥ १०७ ॥
 हिंस्यन्ते तिलनाम्ना तस्मात्पक्षि विभिदिते तिला यद्गन् ।
 बहवो जीवा योर्वा हिंस्यन्ते केषुने तद्गन् ॥ १०८ ॥
 यदपि क्रियते किञ्चिन्मदनोद्वेकादनद्रव्यमादि ।
 तत्रापि भवति हिंसा रागाद्युपमितश्रयात् ॥ १०९ ॥
 ये निजकलत्रमात्रं परिहर्तुं शक्नुवन्ति न हि मोक्षान् ।

संपोष्यमाधुर्ये रण्डे व्यपदिश्यते सीमा ॥ १२३ ॥
 तत्प्राधान्यदाने निरुक्तं प्रथममेव निष्पद्यम् ।
 सम्यग्दर्शनचाराः प्रथमकथायाश्च चत्वारः ॥ १२४ ॥
 प्रविष्टाय च द्वितीयान् देवाचरित्रस्य सम्मुखपाताः ।
 निपतं ते हि कथाया देवाचरित्रं निरूप्यन्ति ॥ १२५ ॥
 निजराश्या रोषाणां सर्वेषामन्तरङ्गसंगानाम् ।
 कर्तव्यः परिहारो मादेवर्त्ताद्यादिभाषय्या ॥ १२६ ॥
 बहिरङ्गादपि संतापस्तापप्रवृत्तयस्तदमोऽनुचितः ।
 परिवर्जयेद्दोषं समचित्तं वा तचित्तं वा ॥ १२७ ॥
 योऽपि न शक्तस्त्वनुं धनधान्यमनुप्यवासनुविज्ञादि ।
 तोऽपि तनूकरणीयं निवृत्तिरूपं यत्तन्मदम् ॥ १२८ ॥
 रात्री भुज्जामां यस्यादनिवारिता भवति हिंसा ।
 हिंसाविरतैर्मन्त्रापत्तयः रात्रिभुक्तिरपि ॥ १२९ ॥
 रागादुदयपराधादनिवृत्तिर्नातिवर्तते हिंसा ।
 रात्रिदिवमाहरतः कथं हि हिंसा न सम्भवति ॥ १३० ॥
 यद्येव तर्हि दिवा कर्तव्यो भोजनस्य परिहारः ।
 भोजनस्य तु निशाया मेघं नित्यं भवति हिंसा ॥ १३१ ॥
 नैवं वातरभुनेर्भवति हि रागोऽपि को रत्रनिभुर्द्यौः ।
 भक्तकवलस्य भुर्द्यौः भुज्जादिव मोक्षकवलस्य ॥ १३२ ॥
 भक्तलोकेन विना भुज्जावः परिहरेत्कथं हिंसाम् ।
 भवि बोधितः प्रदीपे भोज्यगुणं सुदृग्दृग्दृग् ॥ १३३ ॥
 किं वा बहुमलपित्तं तित्त्वं यो मनोवद्वदार्थः ।
 परिहरति रात्रिभुक्तिं सततमहिंसां स पातद्विद ॥ १३४ ॥
 दृश्यं त्रितयात्मनि मार्गे भोजनस्य च व्यदिगद्वयः ।
 अनुपगतं प्रयत्नते प्रयान्ति ते मुक्तिमर्हते ॥ १३५ ॥

रजनीदिवायोरन्ते तदवश्यं भावनीयमविधितम् ।
 इतरत्र पुनः समये न कृतं दोषाय तदुपाय कृतम् ॥ १४९ ॥
 सामायिक भित्तानां समलमापद्योगपरिहारात् ।
 भवति महावतमेषामुदयेऽपि चरित्रमोहेऽस्य ॥ १५० ॥
 सामायिकमंस्कार मणिदिनमातोपित स्थिरीकर्तुम् ।
 पक्षार्थयोर्द्वयोरपि कर्तव्योऽवश्यमुपवास ॥ १५१ ॥
 सुतममस्तारम्भः शोषधदिनपूर्ववासरसार्थं ।
 कवचात् गृहीताम्भमम्भमपहाय वेदादी ॥ १५२ ॥
 क्षिप्वा दिविनःचमति समलमापद्योगमपनीय ।
 सर्वेन्द्रियार्थविरतः कायमनोवचनगुह्यमिमिह ॥ १५३ ॥
 धर्मव्यानाशयो वासरमतिवास विहितमाग्न्यविधिः ।
 शुचिसंनरे प्रियामो गमयेत्स्वाध्यायव्रिततिद् ॥ १५४ ॥
 प्रातः शोच्याय ततः कृत्वा ताण्डलिक त्रिपाकजम् ।
 निर्वर्तयेद्यधोऽं त्रिनपूजां प्रासुर्द्वयम् ॥ १५५ ॥
 कर्त्तव्यं ततो विधिना नीत्वा दिवस द्वितीयरात्रि च ।
 भतिपाहयेत्प्रयत्नादर्थं च तृतीयदिवसस्य ॥ १५६ ॥
 इति वाः षोडश सामाग्न्यमपति परिमुक्तकलमापद्यः ।
 तस्य तदानीं नियतं पूर्णमाहिसावृतं भवति ॥ १५७ ॥
 भोगोपभोगहेतोः स्वावरहिंसा भवेन्निन्द्यादीनाम् ।
 भोगोपभोगविरहाद्भवति न त्यजोऽपि हिंसायाः ॥ १५८ ॥
 वाग्मुक्तनास्त्यमुन न समस्तादानविरहतः भेदम् ।
 भावक मधुनमुचः तद्वो नात्रेऽप्यमूर्च्छस्य ॥ १५९ ॥
 इत्यमरोपिताहिसा प्रयाति स महावतित्थमुपचारात् ।
 उदयति चरित्रमोहे लभते तु न संवत्स्रानम् ॥ १६० ॥
 भोगोपभोगमूला विरताविरतस्य भान्यतो हिंसा ।
 अधिगम्य चम्पुत्तवं व्यशक्तिमपि तावदि त्याज्यौ ॥ १६१ ॥

एकमपि प्रविष्टांसुः निहन्यन्तान्यतमतोऽवश्यम् ।
 करणीयमशेषाणां परिहरणमवन्तकायानाम् ॥ १६२ ॥
 नवनीतं च त्याज्य योनिस्थानं प्रभूनजीवानाम् ।
 यद्वापि पिण्डशुद्धौ विरुद्धमभिधीयते किञ्चित् ॥ १६३ ॥
 भविरुद्धा अपि भोगा निजज्ञानिमयेक्ष्य भीमता त्याज्याः ।
 अन्याज्येष्वपि भीमा कार्यैकदिवानिशोपभोग्यतया ॥ १६४ ॥
 पुनरपि पूर्वकृतायां समीक्ष्य तात्कालिकीं निजज्ञानिम् ।
 सीमन्त्यन्तरसीमा प्रतिदिश्यं भवति कर्तव्या ॥ १६५ ॥
 इति च. परिमितभोगैः सन्नुदस्यन्ननि बहुतरान् भोगान् ।
 बहुतरादिसाविरहात्तस्याऽदिसा विविष्टा न्यान् ॥ १६६ ॥
 विधिना दातृगुणवताः द्रव्यविशेषस्य जातरूपाय ।
 स्ववरानुग्रहेनो. कर्तव्योऽवश्यमनिधये भागः ॥ १६७ ॥
 समग्रमुद्यम्यार्थं चादौदकमर्चनं प्रणामं च ।
 बाह्यायमनःशुद्धिरेषणशुद्धिश्च विधिमाहुः ॥ १६८ ॥
 ऐहिकफलानपेक्षा क्षान्तिर्निष्कपटमानमूषणम् ।
 भविष्यादिष्वनुष्ठिते निरदृष्टातिवमिति हि दातृगुणाः ॥ १६९ ॥
 रागादेषामयममददु त्वभवादिर्कं न यत्पुरते ।
 द्रव्यं तदेव देयं गुणैव स्वाध्यायवृद्धिकरम् ॥ १७० ॥
 पात्रं त्रिभेदमुक्तं संयोगो मोहकारणगुणानाम् ।
 भविरतयम्यगृष्टिर्विरताविरतत्र सचलविरतश्च ॥ १७१ ॥
 हिमायाः पयांसो लोभोऽत्र तिरस्त्रने वनो दाने ।
 तज्ज्ञादनिधिविरतग द्दिसात्पुपरमणमेषेष्टम् ॥ १७२ ॥
 गृहमागताय मुनिने अशुक्लवृत्त्या पराश्रयीदयते ।
 विनानि यो माःनिधये स कर्ध्वं न हि लोभवान् भवति ॥ १७३ ॥
 हनन्नाप्यभाये मुनये दानानि भनिमनिभाविनन्वागः ।

अरतिविषादविमुक्तः तिबिलितलोभो भवत्यर्हस्य ॥ १०४ ॥
 हृदयेकेव समर्थो धर्मस्य मे मया सम नेनुम् ।
 सततमिति भावनीया पश्चिमसहस्रना मवत्या ॥ १०५ ॥
 मरणास्तेऽवश्यमहं विधिना सहेत्यनो करिष्यामि ।
 इति भावनापरिणतो नामतमपि पालयेदिदं शीलम् ॥ १०६ ॥
 मरणेऽवश्यं भाविनि कथापसहस्रनातनूकरणमात्रे ।
 रागादिमन्त्रेण क्यामिषमाणस्य नात्मपातोऽस्ति ॥ १०७ ॥
 यो हि कथापाविष्टः कुम्भकजलधूमकेतुविपत्तयः ।
 व्यपरोपयति प्राणां तस्य व्याम्यस्यमागमवधः ॥ १०८ ॥
 शीघ्रमेव कथापा दिवापा हेतवो यतनमुत्तमम् ।
 सहेत्यनामपि ततः प्रादुरर्हिसाम्प्रतिज्ञार्थम् ॥ १०९ ॥
 इति यो मत्तरक्षार्थं सततं पालयति सकलशीलानि ।
 वरयति पतिवरेव स्वयमेव तमुत्तुका तिवपदधीः ॥ ११० ॥
 भतिचाराः साम्यकथे मतेषु शीलेषु यथा पथेति ।
 सप्ततिरमी यथोदितशुद्धिमतिबन्धिनो देवाः ॥ १११ ॥
 शास्त्रा तर्पण काहु विचिहितस्य संनयोऽभ्यरहीनाम् ।
 मनसा च तन्मर्शता सम्पगच्छेरतीचाराः ॥ ११२ ॥
 छेदनाहमबन्धा भारत्वारोपणं समधिकम् ।
 पानाश्च योऽहं रोषः यथाहिमा मत्तयेति ॥ ११३ ॥
 मिथ्योपदेशदान रहसोऽभ्यारुयाननूटलेसकृतीः ।
 म्यासापहारवचनं साकारकमग्रभेदम् ॥ ११४ ॥
 मतिरूपमवहारः स्नेननियोगमदाहृतादानम् ।
 रात्रिरोपातिव्रतमहीनाधिकमानकरणे च ॥ ११५ ॥
 अरतीमाभिनिवेशानङ्गीदाम्यपरिणयनकरणम् ।
 अपरिगृहीतेतरयोर्गमने चेत्यरिकयोः यथा ॥ ११६ ॥

श्रितपुत्रवप्रवचने सुनीधराणां धनुस्तमापरणम् ।
 सुनिरूप्य निजो पदयो शक्ति च निवेष्टमेतदपि ॥ २०० ॥
 इदमावश्यकपदः समताम्यवबन्धनाग्रनिश्चयणम् ।
 प्रत्याख्यान वपुषो व्युत्पन्नमेति कर्तव्यम् ॥ २०१ ॥
 सम्यादृष्टो वपुषः सम्यादृष्टहस्तयो च वचनम् ।
 मन्मथः सम्यादृष्टो गुप्तिगृह्य मन्मथुनाम्बम् ॥ २०२ ॥
 सम्यगमवागमन सम्यग्भावा तर्कणम् सम्यक् ।
 सम्यग्ग्रहनिक्षेपः व्युत्पन्नः सम्यगिति समितिः ॥ २०३ ॥
 धर्मं सेव्यः क्षामि. धृदुत्पत्तुता च दौर्धर्म्य सत्यम् ।
 भावि. अर्थः प्रज्ञा स्वयम् तपस्य सयमभति ॥ २०४ ॥
 अधुवमनारणमेकत्वमन्यनासौचमास्यको अर्थः ।
 छोकृष्टयोधिसंवरनिर्जराः सततमनुप्रेक्षाः ॥ २०५ ॥
 धृष्टुणाहिमगुप्ता नम्रश्च वाचनारनिरलाभः ।
 दंष्ट्रो मशकादीनामात्रोशो व्याधिदुःखमगमनम् ॥ २०६ ॥
 स्पर्शश्च वृणादीनामज्ञानमदर्शनं तथा प्रज्ञा ।
 साकारपुरस्कारः शय्या चर्मा वयो निषया स्त्री ॥ २०७ ॥
 द्वाविंशतिरप्येते परिचोदय्याः परीषदाः सततम् ।
 संज्ञेशगुचमनसा संज्ञेशनिमित्तभीतेन ॥ २०८ ॥
 इति रत्नत्रयमेतत्प्रतिसमर्थं विवक्ष्यमपि गृहस्थेन ।
 परिवाहनीयमनिश निरत्ययं मुक्तिमभिरुचिता ॥ २०९ ॥
 वयुधमेन नित्यं लब्ध्वा समर्थं च क्षोभिसम्बन्धः ।
 पदमवलम्ब्य सुनीनां कर्तव्यं सपदि परिपूर्णम् ॥ २१० ॥
 भस्ममम भावयतो रत्नत्रयमग्नि कर्मवन्धो यः ।
 सविपदाहृगोऽवश्य मोक्षोपायो न बन्धनोपायः ॥ २११ ॥
 येनांशेन मुद्विमेनांशेनास्य बन्धनं नास्ति ।
 येनांशेन तु रत्नमेनांशेनास्य बन्धनं भवति ॥ २१२ ॥

येनाशेन ज्ञानं तेनाशेनास्य बन्धनं नास्ति ।
 येनाशेन तु रागास्तेनाशेनास्य बन्धनं भवति ॥ २१३ ॥
 येनाशेन चरित्रं तेनाशेनास्य बन्धनं नास्ति ।
 येनाशेन तु रागास्तेनाशेनास्य बन्धनं भवति ॥ २१४ ॥
 योगाग्रदेशबन्धः स्थितिवन्धो भवति यः कथापालुः ।
 दूर्शनबोधचरित्रं न योगरूपं कथापरूपं च ॥ २१५ ॥
 दूर्शनमात्मविनिश्चितिरात्मपरिज्ञानमिष्यते बोधः ।
 स्थितिरात्मनि चरित्रं कदा ज्ञेयबो भवति बन्धः ॥ २१६ ॥
 सम्बलवचरित्राभ्यां तीर्थंकराद्वारकर्मणो बन्धः ।
 योऽभ्युदितः समये न लपत्रिदी सोऽस्ति बोधाय ॥ २१७ ॥
 तानि सावकवचरित्रे तीर्थंकराद्वारकर्मणो भवतः ।
 योगवचरिः लक्षाभापुनरस्तिगुह्यमीवम् ॥ २१८ ॥
 मनु ब्रह्मैवं विद्यान् देवान् प्रवृत्तिमाग्रहनिबन्धः ।
 मन्त्रकर्मप्रवृत्तिर्हो रक्षत्रवधारिणो मुनिवराणाम् ॥ २१९ ॥
 रक्षत्रवर्गिह देवनिर्वाणैश्च सप्तनि नाम्बन्धः ।
 भाववर्गि मनु पुण्यं शुभोन्मोहोऽवमवरायः ॥ २२० ॥
 ब्रह्मिन्ममकायाद्यन्मन्त्रिहृद्द्वार्यवोरति हि ।
 इह वृद्धिर्न पुनर्मिति यथा स्वकदात्मनाहोऽस्ति कश्चिन्मिन् २
 सावकवचरित्रबोधवन्धो मोक्षप्राप्तौ ह्येव ।
 मुन्योऽवकाशः प्रावर्तिर्न वरं वरं पुनरम् ॥ २२१ ॥
 निम्नमपि निम्नमेव ब्रह्मममवर्तिनो विवद्वान् ।
 सावकमपि वरमपुनरं वरमपदे कदापि विवद्वान् ॥ २२२ ॥
 वृद्धिर्न वरमपुनरं वरमपदे ब्रह्मवर्तिवचरित्रम् ।
 वरमपुनरिदमपि ज्ञानमपि ब्रह्मवर्तिवचरित्रम् ॥ २२३ ॥
 ब्रह्मवर्तिवचरित्रं ब्रह्मवर्तिवचरित्रं ब्रह्मवर्तिवचरित्रम् ।
 ब्रह्मवर्तिवचरित्रं ब्रह्मवर्तिवचरित्रं ब्रह्मवर्तिवचरित्रम् ॥ २२४ ॥

वर्गः, हृतानि चित्रैः पदानि तु वर्गः हृतानि वाक्यानि ।
 धार्यं हृत पवित्रं चाद्यमिदं न पुनरस्माभिः ॥ २२६ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतायां पुरुषार्थसिद्धान्तोपनिषत्सु
 विनयवचनरहस्योद्घाटनः समाप्तः ॥ ३ ॥

दत्तिवतिगुणा वक्षिष्यन्ते च सोऽम्नु गुरुः सताम् ॥ ६ ॥
 भव्यः किं बुद्धसं ममेति विष्टुतान् दुःखादुपां भीतिमान्
 सौम्यैर्वा धवणादिबुद्धिविभवः भुत्वा विचार्य स्फुटम् ।
 धर्मं धर्मंकर दवागुणमयं पुनरागमाभ्यां स्थितम्
 गृह्यन् धर्मंकरं धुतावधिहतः दास्यो निरम्भाप्रदः ॥ ७ ॥
 दापात्त धर्मोन्मुक्तमिति सर्वजनमुपसिद्धमिदम् ।
 सदादिदाय पापं चरन् सुखार्थो सदा धर्मम् ॥ ८ ॥
 सर्वः प्रेम्बनि सामुत्थासिमचिरान् सा सर्वकर्मदाया
 सदात्ताम च सद्य बोधनिधन सोऽप्यागमास्त भुतेः ।
 सा चास्तान् ॥ च सर्वेदोषरहितो दायादयमेऽप्यत-
 तं पुनरा बुद्धिचार्यं सर्वगुणं सन्त, धवन्तु भिष्य ॥ ९ ॥
 भद्धान् द्विविध विधा ददाविध मीत्वात्तपोद सदा
 सवेगादिविचक्षितं भवद्वा भ्यज्ञानबुद्धिप्रम् ।
 निमित्तम् न च तम लक्ष्यमचन्तप्रागादमारोहतां
 मोक्षानं धर्मं विनैवविदुषामाद्येयमाराधना ॥ १० ॥
 भाज्ञानार्गममुद्रवमुपदेसाः सुखबीजसंशेषात् ।
 विन्तासार्थाभ्यां भवमवगाहपरमावगादे च ॥ ११ ॥
 भाज्ञानिदं ददन्मुनिं वदन्त विद्वितं वीतरत्नाज्ञैव
 स्वकर्मधर्मपदं शिवमश्नुतपद्य अहंभ्रमोदधाम्भेः ।
 मार्गभद्धानमाहुः पुरुषवरपुराणोपदेसोपमाया
 वा संशानागमाद्विप्रसूनिभिरपदेसादिरादेसिदहि ॥ १२ ॥
 भाकर्णार्थाचारतुप्रं मुनिचरणविधेः मूषत भद्धानः
 गुणादीं मूषदहिर्दुरधिममगतेरथंसाथैस्व बीजः ।
 केभिःसातोपलक्ष्येभ्यःप्रदत्तमभिज्ञानमिदम् ॥ १३ ॥

यः सर्वपात्रिगम्यः स कथं धर्मो न संयासः ॥ २५ ॥

धर्मो वसेन्मनसि यावत्सर्वं स ताव-

दम्यता न हन्तुरपि परमं यत्तेऽथ तस्मिन् ।

इष्टा परस्परदुर्निर्जनकालमयाजी

रक्षा ततोऽस्य जगतः तन्तु धर्मो नृप ॥ २६ ॥

न गुम्मानुमयाप्यार्थं पापं तद्येगुपासकारकमण्ड ॥

माजीर्णं मिष्टाद्याद्यनु तन्मायापवित्रमयाण्ड ॥ २७ ॥

अप्येतद्व्यगदादिकं यदि तव मयास्तु-कारपदम्

पार्ष्णाचरितं पुराणिभयदं सौतथाय संकल्पतः ।

संबन्धं तमगुह्येन्द्रियमुनैरासेयिने धीधन-

धर्मे (धर्म) कर्मणि किं करोति न भवान् लोकद्वयधेयसि ॥ २८ ॥

भीतमूर्त्तिर्गतघ्राणा निद्रोषा देहविचिकार ।

हन्तलघनृणा इत्यि शृगीरन्वेपु का कथा ॥ २९ ॥

पिष्टम्वर्द्धयद्भ्रमलोषामृतघातकारिपरिहारण ।

लोकद्वयद्वितमर्जय धर्मार्थयत्तः मुनाथार्थम् ॥ ३० ॥

पुण्यं कुर्यात् कृतपुण्यमनोरथोऽपि

नोपद्रवोऽभिभवति यमवेष्ट शून्य ।

संतापयन् जगद्गोपमनीतरदिम-

पद्मेपु पश्य विदधाति विवाहालहमीम् ॥ ३१ ॥

नेता यस्य (यत्र) बृहस्पतिः ग्रहरणं यज्ञं शुराः सैनिकाः

स्वर्गो दुर्गममुग्रहः यन्तु हरेरेतावयो पारण ।

इत्याश्वर्यमलान्वितोऽपि कलिभिर्द्वजः परैः संगरे

तद् व्यक्तं ननु दैवमेव धरणं धिनिधम्बुधा पारपम् ॥ ३२ ॥

भर्तारः कुरुपर्वता इव भुवो ओहं विहाय स्वयं

रमाना निधयः पयोधय इव व्यावृत्तचित्तरुदाः ।

रुदाः कुरपि नो भभोविभुतयाविश्वस्य विधाम्तये

लोहः शृणुगितो बान्धव्यात्मानमजरामरम् ॥ ७१ ॥
 रत्नस्यायुः प्राणः प्रकटितवटीयधर्मदिल
 लः कायोप्यायुर्गतिमनुपतत्येव सततम् ।
 रिमस्वाम्यैरन्यैर्द्वयमपमिदं जीवितमिदं
 मितो ध्यान्या नावि स्वमिदं मनुते ग्यास्तुमपधी ॥ ७२ ॥
 रत्नसंलद्वयस्यादुःखमेवात्र जीवितम् ।
 तदिरामे भवेन्मृगयुग्मेणां मण कुतः मुगम् ॥ ७३ ॥
 जन्मसाहस्रमाजन्तु फलानि प्रप्नुताम्यथ ।
 भद्राण्य दृष्टुधूमागमन्तरे न्युः द्विषिरम् ॥ ७४ ॥
 क्षितित्रलिभिभिः सत्त्वातीर्षेर्द्विः पर्वर्णप्रिभिः
 परिवृत्तमतः ते माधन्यान्वलागुरकारवान् ।
 वपरि द्विविद्याम्ये कृत्वा नरान्विधिमद्रिणा
 पतिरपि नृणां ज्ञाता नैवो हलप्यनमोऽस्तकः ॥ ७५ ॥
 भविष्यत्स्थानो व्यपगततनुः पापमलिनः
 लो राटुर्मास्वद्वयगतकराशान्तभुवनम् ।
 रफुरन्तं भाव्यन्ते दित गिलति हा कष्टमपरं
 परिप्राप्ते काले तिलतिलविधेः को हि बलवान् ॥ ७६ ॥
 कृपाय मोहमद्विद्वलमेव विध
 वेधाः स्वयं गतपूजद्वयवधेष्टम् ।
 संसारभीकरमहागहमास्ताराले
 दन्ता निवारयन्मुत्र दि कः समर्थः ॥ ७७ ॥
 कदा कथं कुतः कथिप्रियतर्क्यः सलोऽस्तकः ।
 प्राप्नोत्येव किमित्याभ्यं यतः खेयसे नृपाः ॥ ७८ ॥
 भसामवाधिकं शूलोरेकमालोक्य कश्चन ।
 देशं कालं विधिं हेतुं निश्चिन्ता सन्तु जन्तवः ॥ ७९ ॥
 भविष्यत्सदाघोरदुर्गं न किं नरकापदा-

सुरकुनवनो भूय. किं तेन चेदमवाप्स्येति ।
 कुशलविटपज्वालाजालं कलत्रकलेवरे
 कथमिव भवानग्र प्रीतिं वृषरजनदुर्लभे ॥ ८० ॥
 व्याप्यवंमय विरामविरमं मूढेऽप्यमोघोचिर्न
 विरक्तं शुभ्रजपातकुटकुवितानुमार्गः शिथिलम् ।
 मानुष्यं पुणमक्षितेभुमदा नार्द्रकरम्वं पुन-
 निभार परलोकावीजमविराट्कृतं मारी कुट ॥ ८१ ॥
 प्रसुप्तो मरणादाहं प्रबुद्धो जीवितोभयम् ।
 प्रत्यहं जनपथेन शिष्टेकाये कियधिरम् ॥ ८२ ॥
 सत्यं वदन् यदि जन्मनि यन्मुह्य-
 मात त्वया किमपि यन्पुनरादितायम् ।
 पृथापदेव परमन्ति मृत्युप पश्चात्
 मभूय कायमहितं तव मलयन्ति ॥ ८३ ॥
 जन्ममन्ताममवादि विवाहादिविधायिनः ।
 स्वा परेभ्यः सहृदयान्दार्तिनो न परे परे ॥ ८४ ॥
 रे धनेभ्यनममारे प्रक्षिप्यातादुतासने ।
 ज्वलन् मम्यते भाग्यं शान्तं संपुत्तने क्षणे ॥ ८५ ॥
 पल्लितच्छन्नेन देहान् निर्गच्छति शुद्धिरेव तव बुद्धेः ।
 कथमिव परलोकार्थं जरी वराकम्पदा करति ॥ ८६ ॥
 दृष्टार्थद्वयान्नतन्वमुनेक्षाराम्भमि प्रसुर-
 शानामानमदु मवाइवसिन्तामदीपिताम्यन्तरे ।
 मृप्युत्तिव्रतानरकचरले समारपोरागवे
 मोहमाइविदितान्यविश्वारूरे चरा दुर्लभाः ॥ ८७ ॥
 अत्युत्तिष्ठः मुभपरिकरलोडिता लोलाभ्यः
 इवामार्हातो नवनकमंडरांशिता पावनान्तम् ।
 धन्योऽमि त्वं यदि तनुतिष्य लब्धवोधे मृगीनि-

द्वैतधारणस्थलकमलितनीलद्वयश्लोकपते से ॥ ८८ ॥

वास्ये वेगि न किञ्चिदप्यपरिपूर्णादो दितं वादिनं
कामाग्धः खलु कामिनीदुमघने भाग्यवन्दने रीचने ।

मध्ये वृद्धनृपार्मिनुं वसुपशुः त्रिधामि हृष्यादिभि-
र्हृदो वाह्यसुतः ॥ जन्मचलिते धर्मो भवेत्त्रिमलः ॥ ८९ ॥

वास्येऽस्मिन् पद्मेन ते विरचितं कर्तुं च तद्योषितं
मध्ये चापि धनार्थनस्पतिर्हरन्मन्त्रार्पितं परवधिः ।

वाह्यं कवेः अभिवृद्ध दम्तदलनास्योदित निधुरम्
पदपादापि विधेयं तोन चलिषु वाप्यस्तदो दुग्धमेते ॥ ९० ॥

अधोद्वीर्य तिरस्कृता परतिरस्पातशुक्तीनां धृतिः
शत्रुघोषिणुमक्षम तव दत्ता वृष्यामिवाग्न्यं गतम् ।

भीत्येवाभिमुखान्तकाद्विनिरा कायोऽप्यर्थं कम्पते
निष्कम्पाग्नमहो प्रदीप्तभवनेऽप्यासे जराजर्मे ॥ ९१ ॥

भक्तिपरिचितेऽवपहा नरे भवेन् प्रीतिरिति हि जनवादः ।

एवं किमिति वृषा वृकने होषामतो गुणेऽप्यरतः ॥ ९२ ॥

ईर्ष्यं भुजमतिकर्कशमग्भसापि
नो संगतं दिव्यविवादि तरोजमिच्छद् ।

नालोकित मधुकरोष कृतं दुर्ध्वं

मायाः कुतो वयसनिमो स्वादिने विवेकाः ॥ ९३ ॥

प्रज्ञैव दुर्लभा सुष्ठु दुर्लभा साग्न्यजम्भवि ।

तां प्राप्य ये प्रमाद्यन्ति ते शोच्यतः खलु धीमताम् ॥ ९४ ॥

लोकाभिषाः क्षितिभुजो भुवि येन जाता-

न्नामिन् विधां गतिं हि सर्वजगत्प्रसिद्धे ।

शोच्यं तदेव वदमी शृङ्खलीकदीरघा-

ग्नेषां सुधाग्र वत दिव्यरतां प्रवामि ॥ ९५ ॥

चक्षिष्मन्ति न भुङ्क्तेऽहं दृष्टावन्ताः प्रेक्षाः पराः

मादमीर्कि जगुष्कायान् मुमुक्षुमपि भोजनम् ॥ १०३ ॥

धियं त्यजन् जडः शोकं विस्मयं सात्त्विकं सताम् ।

करोति तत्त्वविधिं न शोक न च विस्मयम् ॥ १०४ ॥

विमृद्दोर्ध्वगंभांश्च प्रगृति मृतिपर्यन्तमगिरम्

मुपाप्येतन् हेमाशुचिभयनिकाराद्यष्टुलम् ।

तुर्ध्वमस्यायं स्वायाद्यदि भवति मुक्तिश्च जडधी-

■ कर्मणः नामं सलज्जनममायोग्यरताम् ॥ १०५ ॥

तुर्ध्वधरागादिविचेहितः कलम्

त्यथापि भूभोजनमादि लक्षणम् ।

प्रतीदि भावप्रतिलोमवर्तिभि-

र्भुवं कलं प्राप्स्यति तद्विलक्षणम् ॥ १०६ ॥

दयादमस्यागतमाधिसम्भवेः पथि प्रयादि प्रगुणं प्रचक्रवान् ।

मयन्दवश्यं वचसासगोचरं विकल्पनूरं परमं किमप्यती ॥ १०७ ॥

विज्ञाननिहितमोहं दुटीप्रवेष्टो विमुक्तकायमिव ।

त्यागः परिमहाणामवश्यमजगामरं पुरते ॥ १०८ ॥

अभुङ्क्त्वापि परित्यागान्त्वोत्तिष्ठं विश्वमासितम् ।

येन चित्रं नमस्तस्मै बुभारमद्यचारिणे ॥ १०९ ॥

अकिञ्चनोऽहमित्याम्य त्रिलोक्याधिपतिर्भवेः ।

बोधिगम्यं तत्र मोक्षं वदस्व परमात्मनः ॥ ११० ॥

दुर्लभमशुद्धमवगुणमश्रितमनिसमवमलपरमायुः ।

मानुष्यमिहैवतपोमुक्तिरूपसैव तत्तत्र दार्यम् ॥ १११ ॥

भाराप्यो भगवान् जगद्यगुरर्हतिः सती स्वमता

हेमान्तरनरपुनिः क्षतिरपि मयल्लभः कर्मजाय् ।

साध्यं सिद्धिगुणं कियान् परिमितः कालो मयसाधनम्

सम्बद्धं चेतति किमस्तस्य विपुरं किं वा सार्था दुष्टा ॥ ११२ ॥

द्विजपदप्रपञ्चानामां गुणं किमिहैवने

प्रज्ञापरमिताष्टतोन्नतिधना मूर्खो ध्रियन्ते ध्रिये ।

भूषांस्तस्य भुवद्भुगेमममो मागौ निराशस्ततो

व्यक्तं यन्मुमुक्षुमाव्यमद्विती मवाव्यमाशानृतः ॥ ९१ ॥

शरीरेऽस्मिन् सवांगुलिनि बहुदुःखेऽपि निवसन्

स्वरंसीष्टो नैव प्रथयति जनः प्रीतिमचिह्नाम् ।

इमं दृष्ट्वाप्यस्त्रादिरमदिनुमेनं च यतने

यतिषांताव्यतनः परहितरतिं पश्य महतः ॥ ९२ ॥

इत्थं तथेति बहुना किमुदीरितेन

मूषस्त्वयैव ननु जन्मनि मुञ्चमुञ्चम् ।

पुतावदेव कथितं तव संकल्प्य

सर्वापदां पद्मिदं जननं जनानाम् ॥ ९३ ॥

अन्तर्वातं यदनविषरे क्षुष्टपातः प्रतीच्छन्

कर्मापत्तः सुषिरमुदरावस्करे बुद्धगृह्या ।

निष्पन्दात्मा कृमिमहसरो जन्मनि क्लेशभीतो

मन्ये जन्मिद्यपि च मरणात्तन्निमित्तादिभेदि ॥ ९४ ॥

भजाकृपाणीयमनुहितं त्वया विकल्पमुग्धेन भवादितः पुता ।

यद्य किञ्चिन्मुक्तरूपमाप्यते तदाप्ये विद्यन्धकयसं दीपकम् ॥ ९५ ॥

हा कष्टमिष्टवनिताभिरकाण्ड एव

चण्डो विसृज्यति पण्डितमात्रिनोऽपि ।

पश्याद्भुतं तदपि घोरतया सहन्ते

दायुं तपोऽग्निभिरमुं न समुत्पद्यन्ते ॥ १०१ ॥

अयिम्यस्तृणयद्विचिन्त्य विषयात् कश्चिरिदृश्यं दत्तवान्

पापां तामवितर्पिणीं विगणयन्नादात्परस्त्वक्तवान् ।

प्रागेवाकृशलो विमृश्य सुमग्नोऽप्यन्यो न पर्य्यग्रही-

देते ते विदितोत्तरोत्तरवराः सर्वोत्तमामन्यायिनः ॥ १०२ ॥

शिरस्य सम्पदः सन्तम्यजन्ति किमिहाद्भुतम् ।

भूषा दीपोवमो धीमान् ज्ञानधारित्रमाम्बर ।

स्वयन्य भासयत्येष प्रोद्भूतकर्मकलम् ॥ १२१ ॥

भद्रुभाप्युभमायातः शुद्धः स्वाद्यमानमात् ।

रवेरग्राहसन्त्यस्य तमसो न समुद्गम ॥ १२२ ॥

विभूततमनो राममप्युत्तनिदम्भनः ।

संस्काराग इवाकेश्व जन्तोर्भ्युदयाय सः ॥ १२३ ॥

विद्याय स्वात्ममालोकं पुरस्कृत्य पुनरगमः ।

रक्षित्वागमलपट्टन् पातालतलमृच्छति ॥ १२४ ॥

ज्ञानं यत्र पुर सर सहस्री लज्जा तपः सकलम्

चारित्र्यं शिक्षा निवेदानभुवः स्वर्गो गुणा रक्षणाः ।

पथाश्च प्रगुण समान्बुधदुलः छाया द्वा भाषणा

यानं तन्मुनिमापवेदभिमतं ज्ञानं दिना विदुषैः ॥ १२५ ॥

मिथ्या दृष्टिद्विषाम्बुदन्ति फजिनो ददं तदा सुस्पृष्ट

पासामर्द्धविलोकनैरपि जगदम्भुदने सम्बन्धः ।

ताम्रवर्धेव विलोमवर्त्तन्ति भृशं धाम्पमि वल्लुधः

स्त्रीरूपेण विप्रे हि केवलमतन्मृगोचरे मास्रया ॥ १२६ ॥

कुडाः प्राणहरा भवन्ति भुजगा इदं च काले वधि-

तेषामप्यधश्च तन्नि बहवः सद्योविषमुष्णिग् ।

इन्दुः स्त्रीभुजगाः पुरेद च मुहुः कुडाः प्रसङ्गान्ध्या

योगीन्द्रानपि ताभिरीषधविषा दृष्टाश्च दृष्टावि च ॥ १२७ ॥

गुणानुत्तमतायिकामभिजनावर्त्मा जगदेवार्थी

मुक्तिधीश्लतां गुणप्रणविनीं गच्छुं नवेष्टा पति ।

तां एवं सङ्कुह चर्मयाम्बुधमितावार्त्तामपि द्रष्टुं

तस्मादेव इति ननुप्य नितरां प्रायेण तेषां धिक् ॥ १२८ ॥

वचनमर्द्धिर्हमस्वष्टैररदमुणोर्द-

र्द्धकर्मलैर्वाङ्गेरम्याः शिवः सत्सीमयाः ।

ननु शुचिषु शुभेषु प्रीतिरेष्वेव साध्वी
 मदनमधुमदाभ्ये प्रत्ययाः को विवेकः ॥ १३५ ॥
 दिशामनुभवाम्ययं भवति कातर केवलं
 परेष्वनुभवामु तां विषयिषु स्फुट द्वाद्ते ।
 मनो ननु नपुंसकं त्विति न चाद्वयमार्थतः
 मुधी कथमेनेन सत्तुमयथा पुमान् जीयते ॥ १३७ ॥
 राज्य मौढ्यस्युक्तं भुतधदुरपतः पृथ्वमश्रापि यस्मान्
 तदवादा राज्यं तपस्यफलपुरतिमेषु स्वात्तपः प्रोक्ष राज्यम् ।
 राजात्तज्जाद्वपुः तप इति ममसाहोच्य धीमानुदग्र
 दुःस्वादाप्यैः समग्र ग्रन्थमभयहर सत्तपः पापभीरः ॥ १३८ ॥
 पुरा शिरसि धार्यन्ते पुष्पाणि विभुर्धरवि ।
 पद्मान् पादोऽपि नारयाधीन् किं न दुःस्वाहुनक्षतिः ॥ १३९ ॥
 द्वेषद्रमः किमिति ज्ञान्यनयानभूतवम्
 तद्वान् भवे किमिति तन्मय एव नाभूः ।
 किं ज्योत्स्नया मलमलं तव योचयन्त्या
 न्दभानुवद्वनु तथा सति नाति रुदयः ॥ १४० ॥
 विशासयन्ति भयस्य ममोगुगुलमश्वः ।
 रवेरिवारविन्दस्य कटोराक्ष गुरुनयः ॥ १४१ ॥
 दोषान् काश्चन तान् प्रवर्तयन्तया प्रपञ्चाय मय्यत्यय
 नादौ तैः सहसा त्रिवेद्यरि गुर वज्रान् करोत्येव किम् ।
 तस्मान्मे न गुर्गुरगुरतरान् कृष्ण लघुश्च स्फुटम्
 मूने यः सत्ततं समीक्ष्य निपुणं सोऽय स्वलः सद्गुरः ॥ १४२ ॥
 लोकद्वद्विते वनं भोगुय मुलभाः पुरा ।
 दुर्लभाः कर्तुमपावे वनं भोगु च दुर्लभाः ॥ १४३ ॥
 गुणागुणविबेकिमिर्बिहितमप्यलं दूषण
 भवेत्सुपदेष्टव्यमतिमतामतिप्रीतये ।

परमाणोः परं नाक्य वयसो न महत्परम् ।
 इति त्रुवन् किमदाक्षीक्षिमा दीनाभिमानिनी ॥ १५२ ॥
 पात्रिगुणैरुचं दानुमैव्ये संजगन्तमव्यया ।
 मदवस्था कथं स्वातामेतां गुरुराभू तदा ॥ १५३ ॥
 अधो त्रिपुल्लवो यान्ति याम्युर्ध्वमत्रिपुल्लवः ।
 इति एतत् वदन्तो वा नामोद्यमी नुलान्तयोः ॥ १५४ ॥
 सम्बन्धादासते सर्वे न त्वं तासर्वतपि यन् ।
 अपिर्दुर्गुणमन्वादि सखावादिः स्वता वरम् ॥ १५५ ॥
 आशास्तनिरासीवाभूद्गन्धा निधिमिमा वा ।
 सापि येन समीभूता तत्ते मानधनं यनम् ॥ १५६ ॥
 आशास्तनिराशेषमप्य हृतजगन्नाथा ।
 ज्ञास्योन्मथ्य तत्रस्यानहो सद्भिः समीकृता ॥ १५७ ॥
 विदितविधिना देहस्थिर्य तथाऽनुपगृह्य-
 क्तानमपरीर्भवया दत्तं वचिद् कियदिच्छति ।
 तदपि नितरां लज्जाहेतुः किलास्य महात्मनः
 कथमयमहो गृह्णात्यम्बाम्परिमदुर्महात् ॥ १५८ ॥
 दातारो गृहचारिणः किञ्च धनं देय तददाशनं
 गृह्णन्तः स्वशरीरतोऽपि विरताः सर्वोपकारेष्ठया ।
 लज्जैवैव जनम्विनी ननु पुनः कृत्वा कथं तच्छलं
 रागद्वेषवशीभवन्ति तदिदं वक्तेष्वप्य कले. ॥ १५९ ॥
 आमृष्टं सहजं तत्र त्रिजगन्नीषोषाधिपत्यं तथा
 सौख्यं चात्मसमुद्भव विनिहतं निर्मूलतः कर्मणा ।
 दम्बाच्चद्विहितस्वमिन्द्रियसुखैः सम्नुष्यसे निष्कपः
 ॥ एवं पश्चिण्यातनाकदर्शनैर्वैरुस्थितिस्तुष्यसि ॥ १६० ॥
 नृणां भोगेषु चेद्विष्टो सहस्राक्ष्यं स्वरेव ते ।
 प्रतीदय पाकं किं वीत्या येवा भुक्तिं विनाशये. ॥ १६१ ॥

रमुत्तुङ्गे सम्यक् प्रत्ययनिमूले प्रतिदिनं
 धुतरदग्धे धीमान् रमणु मनोमर्बटममुम् ॥ १०० ॥
 तदेव तदतदपं प्रामुख्यं विरंस्वति ।
 इति विषयमाद्यन्तं चिन्तयेद्विचविरमदा ॥ १०१ ॥
 एकमेकक्षणे मिदं प्रामोद्योत्पत्तिव्यवहारम् ।
 अवाधिताभ्यस्तद्व्यवधान्यध्यानुपवर्त्तितः ॥ १०२ ॥
 न न्यायु न क्षणविनाशि न बोधमात्र
 नाभावमप्रतिहतप्रतिभासरोधान् ।
 तादं प्रतिक्षणभवत्तद्व्यवहारम् -
 माद्यन्तदीनमनिसं च तथा वर्धकम् ॥ १०३ ॥
 ज्ञानमभाहः स्वाहमा स्वभावावातिरच्युतिः ।
 तस्मादच्युतिमाकाङ्क्षन् भावयेत् ज्ञानभावनाम् ॥ १०४ ॥
 ज्ञानमेक कर्म ज्ञाने ननु ज्ञानमनन्तरम् ।
 अहो मोहस्य माहात्म्यमनन्तरम् नृपते ॥ १०५ ॥
 तावतामी मलिकर्त्रो विद्युदो भाति निर्द्वजः ।
 अत्रारवन् स्वलो दीप्तो मली वा भस्म वा भवेत् ॥ १०६ ॥
 शुद्धः प्रगाथं सज्जानं चरन् भावान् चरन्त्यिहान् ।
 मीनमीनी निराहन् प्वावेदद्व्यवहारिण्युनिः ॥ १०७ ॥
 वेदमोदुदं वाचन् तावदातिर्येवाप्ये ।
 भावतिपरिहृतायां ज्ञानोर्म्यध्यानुकारिण ॥ १०८ ॥
 सुखमातेन पापेन भावित्वेन्यस्य सम्भवत् ।
 ज्ञानोर्म्यध्यामी मोहस्यो येनाभातिर्यवधम् ॥ १०९ ॥
 तावदेवहृतान्धां ज्ञानोर्म्यध्यानुकारिण्युनिः ।
 तावज्ज्ञानहृतान्धां तावतामेवेदमे मोहः ॥ ११० ॥
 इवानुरागदुष्टिगुणरोचहता करोति रगु पापम् ।
 तद्विपरीता दुष्टं तनुमपरहिता तपोर्म्यध्याम् ॥ १११ ॥

धेदाद्युपक्रमतुषो हि ध्यानुरस्य
 दोषो निषिद्धचरणं न तथेतरस्य ॥ १९१ ॥
 भद्रितविद्रितभीतिः प्रीतिं कलत्रमपि स्वयं
 सहृदयकृतं सुखा सद्यो जहानि अनोप्ययम् ।
 स्वदितनिरतः साक्षादोषं समीक्ष्य भवे भवे
 विषयविषयव्यामाभ्यास कथं कुरुते पुत्र ॥ १९२ ॥
 भातमन्त्रात्मविलोपनात्मचरितरासीदुरात्मा चिर
 स्वात्मास्याः सकलात्मवीनचरितैरात्मीकृतेरात्मनः ।
 आमेत्या परमारमतां प्रतिपन्नम्यत्यात्मविद्यात्मकः
 स्वात्मोऽत्यात्ममुक्तो निषीदति ह्यन्यथात्ममध्यात्मना ॥ १९३ ॥
 भवेन सुखिरं दुरा त्वमिह दासवद्भासित-
 कृतोऽनघनसामिभक्तसमज्जेनादिकर्म ।
 क्रमेण विषयावधिस्थिरतपोविशेषैरिदं
 कर्षय्य गरीरकरिदुमिवाद्य इत्यागतम् ॥ १९४ ॥
 आदौ तमोर्जननमत्र हुतेन्द्रियाणि
 काह्वमिह तानि विषयान् विषयाञ्च भावः ।
 हानिम्रयासभयपापकुबोनिहाः स्तु-
 मूर्च्छं ततस्तनुरनयं परम्पराणाम् ॥ १९५ ॥
 गरीरमपि पुष्पमिह संवन्ते विषयानपि ।
 नास्त्यहो दुष्करं नृणां विषाद्वान्छमि जीवितम् ॥ १९६ ॥
 हनन्तश्च त्रसन्तो विभावर्ष्या यथा सुता ।
 यनाद्रिपामपुत्रमामं वर्ष्वा कष्टं तपम्विनः ॥ १९७ ॥
 यदं गार्हस्थ्यमेवाद्य तपमोभाविग्रम्यन् ।
 मुक्तीकटाक्षमुच्यते तृप्तं ब्रह्मसत्तत्त्वम् ॥ १९८ ॥
 स्वार्थभ्रंशं त्वमविगम्ययं स्वप्नं ज्ञाविमान-
 संयातोऽस्मिन् परिभयजतं दुःस्वप्नं कलत्रं ।

मयामवांशुचिप्रायं शरीरमपि पूज्यतां ।

सोऽप्यात्मा येन न रघुरयो दुश्चरित्रं धियन्तु सन् ॥ २०९ ॥

इत्यादिराद्यो भागः स्वात् ज्ञानादृत्वादिरन्वितः ।

ज्ञानादयस्सृष्टीयस्तु संमार्त्येवं ज्ञयात्मकः ॥ २१० ॥

भागप्रयमिद् नित्यमात्मानं बन्धवर्त्तिनम् ।

भागद्वयान् पूषद्गुरुं यो जानाति स तत्त्वविन् ॥ २११ ॥

करोतु न चिरं घोर तपः श्रेयसाग्रहो भवान् ।

पितृसाध्यान् कथावारीक जपेद्यत्तद्वृत्ता ॥ २१२ ॥

हृद्घसरसि धावन्निर्मलेऽप्यत्यगाधे

वसति सत्तु कथावमादृष्टं समन्तान् ।

भवति गुणगणोऽयं तत्र तावद्विस्तृतं

समदमयमनोपैलान् विज्ञेयु यतन्व ॥ २१३ ॥

द्विषा हेतुकले किलात्र तुष्टियत्ना मिद्विमासुविदी

बान्धुज्जतः स्वयमेव साधयतया संयमि सान्त् मनः ।

तेषामासुविद्यालिकेति कदिद् भिन्विहले- प्रायव

येनैतेऽपि कलद्वयप्रलयनादूर्तं विपर्ययिताः ॥ २१४ ॥

बन्धुज्जतः स्वयमेव साधयतया संयमि सान्त् मनः ।

तेषामासुविद्यालिकेति कदिद् भिन्विहले- प्रायव

येनैतेऽपि कलद्वयप्रलयनादूर्तं विपर्ययिताः ॥ २१४ ॥

सांस्वदेवो स्वगुर्वभेदति परवसादूर्जं स तज्जदीदि ॥ २१५ ॥

चित्तस्थमप्यनवबुध्य हरेण आहवा

कुङ्कुः बहिः किमपि दग्धमवद्वुष्या ।

धोरामवाप स हि तेन कृतामवस्था

योधोदवात्तवति कल्प न कार्प्यहानिः ॥ २१६ ॥

चक्रे विहाय निजदक्षिणबाहुर्मन्त्रं

दायात्यजबन्तु सदैव स तेन मुक्तः ।

निवसितमनोवृत्तिर्भविष्येति दृष्टानुमा
 भवति वृत्तिः संसाराच्चेष्टाते निकटे सति ॥ २१३ ॥
 यमनिपमनितान्तः सामानाधिकरान्ता
 पतिगमितममाधिः सर्वसत्त्वानुक्रमी ।
 विदितवृत्तिमितादी ज्ञेयान्ता समुल
 द्दति निवृत्तिनिदो निमित्ताप्यामसारः ॥ २१४ ॥
 तमधिगतसमन्ताः सर्वमाधयदूराः
 स्वहितविहितविताः सामानसर्वप्रचाराः ।
 स्वपरासकलज्ज्याः सर्वमकल्पमुक्ता
 कथमिह न विमुक्तोर्भाजन ते विमुक्ताः ॥ २१५ ॥
 दास्यन् विषयप्रभोर्गतकलामाग्रावि येदा पर-
 म्नेषां भो गुणदोषशून्यमनसा किं तानुनर्हति ।
 भैतम्वं भवति च यस्य सुवनप्रपोति रजप्रवे
 भवत्यन्तीन्द्रियसङ्कराच्च परितस्तं तन्मुहुर्जागृदि ॥ २१६ ॥
 रम्येषु वस्तुवनितादिषु धीतमोहो
 मुह्येदृषा किमिति सपममाधनेषु ।
 धीमाद् किमामयमप्यपरिहृत्य भुक्तिं
 र्थाधीपय प्रवृत्तिं ज्ञानुचिदप्यमीनम् ॥ २१७ ॥
 तपः मुक्तमिति ह्येव बहिरदीर्यं कृतं यथा
 कृषीकलमिवालये समुपनीयते स्वात्मनि ।
 कृषीकलं ह्योपितं वरणचोरव्याधादिभि-
 र्भरा हि मनुते पतिः स्वहृतकृत्यतां धीरधीः ॥ २१८ ॥
 दृष्टार्यस्य न मे किमप्ययमिति ज्ञानावलेपादमुं
 नोपेक्ष्य जगत्त्रयैकदमरे नि शेषपाशाद्विषम् ।
 पश्यामोतिधिमप्यगाधसकिलं चावाप्तते पादवः
 कोटीभूतविषयकस्य जगति मायेन शान्तिः कृतः ॥ २१९ ॥

सामान्यमर्थं सौ मया आम्तो आम्तो भवानेवे ।
 नाभ्योऽहमहमेवाहमभ्योऽभ्योऽभ्योऽहमभि न ॥ २४३ ॥
 बन्धो जन्मनि येन येन निविहं निष्पारिणो वस्तुना
 बाह्यायेकरतेः पुरापरिणतप्रज्ञात्मनः साम्यतम् ।
 एतत्तत्तिथनाय साधनमभूद्देहावकाशात्पुत्रो
 दुर्बोऽपि हि तदस्य देव विदुषामप्राकृतं कौशलम् ॥ २४४ ॥
 अधिष्ठः कविदाक्षेयः कविदीनः कविममः ।
 कविद्विधेयः पृथगं बन्धमोक्षदमो मतः ॥ २४५ ॥
 यस्य पुत्रश्च न पार्थ न निष्कर्तुं शक्नोति स्वयम् ।
 स योगी तस्य निबोध न तस्य पुत्रराज्यतः ॥ २४६ ॥
 महात्मस्तदागत्य संश्रुतस्य गुणाम्भता ।
 मर्त्यादावलिङ्ग्येऽक्षयमप्युपेक्षितं साधुतिम् ॥ २४७ ॥
 इदमुत्तिक्रपादमं कृतिर्भूतिभित्तिर्मतिपादमं भूतिः ।
 यतिरस्यमपि प्रपद्य शम्भं कुरिर्लब्धिप्रियते गृहाकृतिः ॥ २४८ ॥
 स्वान्द्रोषान्द्रान्द्रुगुगुक्तलपोभिरनिदुर्दरैः ।
 तानेव पोषयत्यग्नः परदोषदवाग्निः ॥ २४९ ॥
 दोषः सर्वगुणाकरस्य मदतो देवानुरोषाद्वि-
 द्यतो यद्यपि कम्पलाभ्युन्नसमस्तं द्रुमभ्योऽप्यलम् ।
 इदामोति न तावदस्य वद्वीमिन्द्रोः कुरुते जग-
 द्विधं वदयति तस्य भागवद्विनं किं कोऽप्यगात्तद्वदम् ॥ २५० ॥
 यद्यदाचरितं पूर्वं तत्तदज्ञानचेदितम् ।
 अतरोत्तरविज्ञानाद्योतिनः प्रतिभासते ॥ २५१ ॥
 अपि सुतपसासाक्षात्कृतीतिना करणायते
 भवति हि मनोमूले साधनमसाधनलक्षिता ।
 इति कृतद्विधः कृष्णार्थमभ्यस्यन्ति विरक्तं
 विरपरिचितं देहेऽप्यसिद्धतीव गतस्तृष्टः ॥ २५२ ॥

शरीराणि ॥ ३६ ॥ परं परं सूक्ष्मम् ॥ ३७ ॥ प्रदेशतोऽनल्पेयगुणं
 प्राकृतजसात् ॥ ३८ ॥ अनन्तगुणे परे ॥ ३९ ॥ अप्रतीघाते ॥ ४० ॥
 भनादिसम्बन्धे च ॥ ४१ ॥ सर्वेष्व ॥ ४२ ॥ सदाशीनि भाज्यानि
 पुणपदेकस्मिन्नाद्यनुम्येः ॥ ४३ ॥ निरपभोगमन्त्रम् ॥ ४४ ॥ गर्भ-
 सम्मूर्तेनजमाद्यम् ॥ ४५ ॥ आद्यपादिकं वैश्वविकम् ॥ ४६ ॥
 एन्द्रप्रत्ययं च ॥ ४७ ॥ सैत्रसमपि ॥ ४८ ॥ शुभ विमुक्तमप्या-
 याति चाद्वारकं प्रमत्तसंयतस्यैव ॥ ४९ ॥ नारकसम्मूर्तेनो ननुम-
 कानि ॥ ५० ॥ न देवाः ॥ ५१ ॥ दीपाक्षिणेदाः ॥ ५२ ॥ आद्य-
 पादिकचरमोत्तमदेहाः सर्वेयवर्षाद्युषोऽनपक्षर्षाद्युषः ॥ ५३ ॥

इति लक्ष्मणाभिषेके मोक्षदास्ये द्वितीयोऽङ्कः ॥ ६ ॥

रत्नशर्कराशालुकापट्टधूम्रतमोमहात्म-प्रभाभूमयो यमागुवाता-
काशमतिष्ठाः सप्ताधोऽधः ॥ १ ॥ तामु त्रिशाप्यद्विंशतिपद्यद्वा-
द्वात्रिपद्योनेकनरकरात्महृद्याणि पद्य र्बद्ध यथाष्टमम् ॥ २ ॥ नारका-
नित्यानुभतरलेशवापरिनामदेहवेदनाविट्टिवा ॥ ३ ॥ पररपरोदी-
रितदुःखाः ॥ ४ ॥ संद्विष्टानुरोदीरितदुःखाश्च मादृचतुर्ध्वोः ॥ ५ ॥
तेष्वेकत्रिसप्तद्वातसप्तद्वात्रिंशतिप्रचक्षितस्तमागरोपमा सप्तानां
परा स्थितिः ॥ ६ ॥ जम्बूद्वीपलक्षणोद्दार्चः शुभनामानो द्वीपममु-
द्राः ॥ ७ ॥ द्विर्द्विंशच्छ्रमाः पूर्वपूर्वपरिक्षेपिनो बलवाहृतयः
॥ ८ ॥ तन्मध्यं मेरुनाभिर्बुक्तो योजनशतसहस्रविष्कम्भो जम्बूद्वीपा-
॥ ९ ॥ भरतर्हमवतद्विदिदेहदग्म्यर्द्धदग्म्यवनैरावतचर्षोः क्षेत्राणि ।
॥ १० ॥ तद्विभाजिनः पूर्वापराधृता द्विमध्यमहाद्विमद्विचषणीक-
द्विमतिशरिनो चर्षधत्तचर्षताः ॥ ११ ॥ हेमागर्जुनचर्षीचर्षदूर्ध्व-
अतर्हममथाः ॥ १२ ॥ यत्रिविचित्रपाथो वदरि भूमे च मुन्दवि-
नाराः ॥ १३ ॥ पद्ममहापद्मनिनिष्ठकेसरिमहापुण्डरीकपुण्डरीका-
दृशलोकागुपरि ॥ १४ ॥ मध्यमो योजनसहस्रायामलर्द्धविष्कम्भो
दृष्टः ॥ १५ ॥ दशयोजनवगाहः ॥ १६ ॥ तन्मध्यं योजनं

राः ॥ १० ॥ स्वस्त्या-द्विचरदिभ्युरपमहोरनगम्धर्वयक्षराक्षस-
भूतपिशाचाः ॥ ११ ॥ उद्योतिष्ठा- सूर्याचन्द्रमर्मा ग्रहनक्षत्रम-
कीर्णकतारकाश्च ॥ १२ ॥ मेरुमदक्षिणा नित्यगतयो मूलोके ॥ १३ ॥
तादृजः कालदिभागः ॥ १४ ॥ बहिरवस्थिता ॥ १५ ॥ विमानिका-
ः ॥ १६ ॥ कदयोपपद्याः कल्पामीताश्च ॥ १७ ॥ वयर्पुं परि ॥ १८ ॥
सौधमैशानसानाकुमारमाहेन्द्रमममकोत्तरलाभस्तवद्याविष्टभुजमहा-
शुक्रातारसहस्रारेष्वाभतग्राजतपोरारणाप्युतयोर्भवन्तु द्वेवेषकेषु
वित्रयवज्रयस्तत्रयस्तावरात्रितेषु सर्वाभिसिद्धाः च ॥ १९ ॥ स्थितिप्र-
भावमुत्पत्तिस्तेषां विमुहोद्विषावधिप्रियतोऽधिका ॥ २० ॥
गतिदारीरपरिमहाभिमानतो हीनाः ॥ २१ ॥ पीतपद्मशुद्धलेखा
द्वित्रितोषेषु ॥ २२ ॥ प्राग्भवेषकेभ्यः कल्पाः ॥ २३ ॥ लङ्गलोवा-
रुपा लीला-निका ॥ २४ ॥ सारस्वतादित्यबहुररणमर्हतोपमुपि-
ताववावाधारिहा ॥ २५ ॥ विजयादिषु द्विचरमाः ॥ २६ ॥
भीरवादिष्टमनुष्येभ्यः सेवानिवन्धोभ्यः ॥ २७ ॥ स्थितिरसुरना-
गमुपजंहीपरोचानो नागरोपमत्रिपस्तोपमाह्दीनमिताः ॥ २८ ॥
सौधमैशानयोः नागरोपमे अधिके ॥ २९ ॥ सानाकुमारमाहेन्द्रयो-
रात ॥ ३० ॥ तिसप्तमर्ककादसप्तयोदशपञ्चदशभिरविकानि तु ॥
॥ ३१ ॥ आरणाप्युतादूर्ध्वमेकैकं न भवन्तु द्वेवेषकेषु विजयादिषु
सर्वाभिसिद्धाः च ॥ ३२ ॥ अथवा पत्तोपममधिकम् ॥ ३३ ॥ परत
परतः पूर्वोर्ध्वान्तरा ॥ ३४ ॥ आरकाणां च द्वितीयादिषु ॥ ३५ ॥
दशवर्षतद्वयानि प्रथमावाम् ॥ ३६ ॥ भवकेषु च ॥ ३७ ॥ स्वस्वा-
राणां च ॥ ३८ ॥ पञ्च पत्तोपममधिके ॥ ३९ ॥ उद्योतिष्ठाणां
च ॥ ४० ॥ तद्दृढभागोऽपरा ॥ ४१ ॥ लीलाभिवानामहो नाग-
रोपमानि सर्वेषाम् ॥ ४२ ॥

६१ तन्त्रार्थ-विणममोक्षसाधम् चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

अतीववाचाधर्मोऽधर्मोवाचपुङ्गवा ॥ १ ॥ द्रव्यानि ॥ २ ॥

विरोधेभ्यस्तद्विरोधः ॥ १ ॥ अधिकरणं जीवाऽजीवाः ॥ ७ ॥ भाष्यं
 सरम्भसमारम्भारम्भयोगकृतकारितानुमतकथाविवक्षितं विद्विष्य
 तुर्ध्वकशः ॥ ८ ॥ निर्वर्तनानिधेयसयोगनिसर्गाद्विषयगुर्द्विभिर्भेदा-
 परम् ॥ ९ ॥ तत्प्रदोषनिद्वयमात्सर्गान्तरावासादनोपघाता ज्ञानदर्श-
 नावरणयोः ॥ १० ॥ दुःखदोषतापात्रन्दनवधपरिदेवनाभ्यामव-
 रोभवस्यानान्यसद्वैद्यस्य ॥ ११ ॥ भूतवृत्त्यनुकम्पादानसरागसयमा-
 दियोगः क्षान्तिर्दीपमिति मद्रैद्यस्य ॥ १२ ॥ केवलश्रुतसद्वैद्यस्य-
 देवावर्णवादो दर्शनमोहस्य ॥ १३ ॥ वषापोदधातीमपरिणाम-
 स्मारिषमोहस्य ॥ १४ ॥ बद्धारम्भपरिमहत्त्वधारवस्यापुनः ॥ १५ ॥
 माया सैर्वाद्योनस्य ॥ १६ ॥ भक्त्यारम्भपरिमहत्त्व मानुषस्य ॥ १७ ॥
 स्वभावमार्दवं च ॥ १८ ॥ निशीलमत्तत्त्व च सर्वेषाम् ॥ १९ ॥
 सरागसंयमसंयमासंयमाऽऽत्मनिर्जराबालतर्पामि ईवस्य ॥ २० ॥
 सम्यक्त्वं च ॥ २१ ॥ योगवज्रता विसंवादन चाशुभस्य नाशः ॥
 ॥ २२ ॥ तद्विपरीत शुभस्य ॥ २३ ॥ दर्शनविशुद्धिर्दिनयसम्पन्नता
 शीलमनेष्वनतीचरोऽभीष्टज्ञानोपयोगसवेती क्षान्तिरस्यामतपसी
 साशुभमाभिर्देवावृत्त्यकरणमर्हदाचार्यबहुभुतप्रवचनमतिरावृष्ट्या-
 परिहाणिमार्गप्रभावना प्रवचनवत्सलत्वमिति तीर्थंकरस्य ॥
 ॥ २४ ॥ परात्मनिन्दामात्रे सदसदुणोपपादमोहावने च नीचैर्गो-
 वस्य ॥ २५ ॥ तद्विद्वत्त्वयो नीचैर्दुस्तनुस्तेको चोत्तरस्य ॥ २६ ॥
 विज्ञकरणमन्तरावस्य ॥ २७ ॥

इति तत्त्वार्चनिगमे मोक्षदास्ते वडोऽप्याव ॥ ३ ॥

हिंसानुल्लेखान्नपरिमर्शेभ्यो विरतिर्वैतम् ॥ १ ॥ देशसर्व-
 तोऽशुभदृष्टी ॥ २ ॥ तत्सर्वार्थे भावनाः पञ्च पञ्च ॥ ३ ॥ वाद्यनो-
 गुप्तीयादाननिधेयनसमित्यालोहितपावभोजवानि पञ्च ॥ ४ ॥
 बोधलोभभीष्टवद्वात्सल्यप्रत्याग्यानामनुवीचीभावर्ण च पञ्च ॥ ५ ॥
 घृम्पागारविमोक्षितावाप्तपरोपरोधाकरणभेदद्विद्विषयमर्मादिमेषा-

णाशंसाभिधानुरागमुत्सानुबन्धनिदानादि ॥ ३० ॥ अनुग्रहायै
स्वस्वातिसर्गो दानम् ॥ ३८ ॥ विधिद्रव्यदानुपात्रविशेषात्त-
द्विषोपः ॥ ३९ ॥

इति तत्त्वार्थाधिगमे मोक्षशास्त्रे मातृमोक्षध्यायः ॥ ७ ॥

मिथ्यादर्शनादिरतिप्रमादकपाययोगा बन्धहेतवः ॥ १ ॥ सक-
पायरावाग्नीषः कर्मणो योग्यान्पुद्गलानादृते एव बन्धः ॥ २ ॥ मल-
निस्त्रित्यनुभाषप्रदेशात्प्रतिषेधः ॥ ३ ॥ आद्यो ज्ञानदर्शनावरणवे-
दनीयमोदनीयायुर्नामगोत्रान्तरायाः ॥ ४ ॥ पञ्चनवद्वयाविशति
चतुर्द्विधावारिशाद्विषयभेदापथाकमम् ॥ ५ ॥ मतिभ्रुतावधिमन
पर्ययकेवलानाम् ॥ ६ ॥ चक्षुरचक्षुरवधिकेवलानां निदानिद्रानि-
द्राप्रचलाप्रचलाप्रचलास्त्वानगूढपथ ॥ ७ ॥ तद्दसद्विष्टे ॥ ८ ॥ दर्श-
नवारिप्रमोदनीयाकपायकपायवेदनीयान्प्राप्तिद्विजवचोक्तशभेदाः ।
सम्यक्त्वमिथ्यावस्तुभवात्पञ्चकपायकपायां द्वास्वरस्वरतिशोक-
भवतुगुप्तास्त्रीनुक्तदुस्तकवेदा अनन्तानुबन्धप्रत्याक्यानप्रत्याक्यान-
संश्रयजनविकल्पाभेदकः बोधमानमायालोभाः ॥ ९ ॥ नारकतीर्थ-
मोक्षमातृपदेषानि ॥ १० ॥ गतिप्रतिशरीराद्गोपाद्निर्माणबन्ध-
नसङ्घातसंस्थानसङ्घननरक्षार्तगतगन्धवर्णानुपूर्वगुरुरूपधातपरपा-
तातपोघोतोष्णतासन्निधायोगतयः प्रत्येकसरीरसमुभयानुस्वरसुभ-
सुरमपवांसिस्त्रिरादेशवशा क्रीर्तिसेतरानि तीर्थकराव च ॥ ११ ॥
वर्धनीर्धन ॥ १२ ॥ दानलाभभोगोपभोगवीर्याणाम् ॥ १३ ॥
आदितमिगुणामन्तरावस्थ च त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोज्यः परा
मिथिः ॥ १४ ॥ सप्ततिर्मोदनीयस्य ॥ १५ ॥ विरातिर्नामगोत्रयोः ॥
॥ १६ ॥ तपश्चित्तासागरोपमाश्वायुचः ॥ १७ ॥ अपरा द्वादशमु-
हूर्ता वेदनीयस्य ॥ १८ ॥ नामगोत्रयोरेव ॥ १९ ॥ कोषाणामन्त-
र्मुहूर्ता ॥ २० ॥ विषाकोऽनुध्वज ॥ २१ ॥ स चदानाम् ॥ २२ ॥
ततश्च निर्मरा ॥ २३ ॥ नामप्रत्ययाः सर्वतो योगविशेषात्सुरमैकशे-

काप्रचिन्तानिरोधो ध्यानमान्तर्मुहताम् ॥ २७ ॥ आर्तरीद्रधर्म्य-
शुद्धानि ॥ २८ ॥ परे मोक्षदेनू ॥ २९ ॥ आर्तमममोक्षस्य गम्य-
योगे तद्विप्रयोगाय स्मृतिसममन्वाहार ॥ ३० ॥ विपरीतमतोजस्य
॥ ३१ ॥ वेदनायाश्च ॥ ३२ ॥ निदानं च ॥ ३३ ॥ तद्विरतदेता-
विरतममन्तसपत्नानाम् ॥ ३४ ॥ हिमानुतन्नेषविषयसरक्षणंभ्यो रीद्र-
मविरतदेताविरतयोः ॥ ३५ ॥ आत्मपापविपाकसत्यानविषयाप-
धर्मम् ॥ ३६ ॥ युक्ते चापे पूर्वविद ॥ ३७ ॥ परे वेतालिनः ॥
॥ ३८ ॥ दूधकैकत्ववितर्कगूढमद्विषयनिपातिष्युपरतक्रियानिवर्ती-
नि ॥ ३९ ॥ इदेकयोगकाययोगायोगानाम् ॥ ४० ॥ द्वाभये तवित-
र्कपीचारे पूर्वे ॥ ४१ ॥ अवीचारे द्वितीयम् ॥ ४२ ॥ वितर्कं भुक्तम्
॥ ४३ ॥ वीचारोऽर्थस्वप्नयोगतदाग्निः ॥ ४४ ॥ सम्प्रति-
श्चावकविरतानन्तविषयकदर्शनमोहक्षयवोपशमकोपशान्तमोहक्ष-
यकधीनमोहजिनाः कमतोऽसक्येवगुणनिर्मेरा ॥ ४५ ॥ पुलाक-
चक्राकुशीलनिर्मेग्यप्तातका निर्मेग्याः ॥ ४६ ॥ सवमभुतप्रति-
सेवनातीर्थलिङ्गलेहपोपपादस्थानविकल्पतः साध्याः ॥ ४७ ॥

इति तत्त्वार्थाधिगमे मोक्षदाक्षे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

मोहक्षवाग्ज्ञानदुर्गोनावरणान्नरायणधवाच केवलम् ॥ १ ॥
वन्धहेरवभावनिर्गन्ताभ्यां कृष्णकर्मविप्रभोक्षो मोक्षः ॥ २ ॥ औप-
शमिकादिभक्त्यावानां च ॥ ३ ॥ आम्बत्रवेवलमस्यवग्नज्ञानदर्शन-
सिद्धावेग्यः ॥ ४ ॥ तद्वन्मरमुर्ध्वं तन्मन्त्रदास्योक्तानाम् ॥ ५ ॥
पूर्वप्रयोगाद्वरद्वन्मन्त्रवेदात्तया गतिपरिणामाच्च ॥ ६ ॥ आविद्र-
पुलाकचक्रवद्वन्मन्त्रगतलेपालाम्बुवद्वन्मन्त्रवीचवद्वन्मन्त्रावच ॥ ७ ॥
धर्माभिकावाऽभावात् ॥ ८ ॥ लेपकान्तनित्तिङ्गतीर्थचारिद्रव्ये-
कगुद्वयोचितज्ञानाकगाइवाग्नतदसन्वात्पदगुद्वयः साध्याः ॥ ९ ॥

इति तत्त्वार्थाधिगमे मोक्षदाक्षे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

अक्षरमात्रपदम्बरदीनं ध्वज्जनमन्धिचिवन्धितरेष्टम् ।
 साधुभिरत्र मम क्षन्तव्यं को न विमुञ्चति शास्त्रसमुदे ॥ १ ॥
 दनाध्याये परिच्छिन्ने तस्यार्थे पटिते सति ।
 फलं स्यादुपशमस्य मारिभुं मुनिपुङ्गवैः ॥ २ ॥
 इति तत्त्वार्थसूत्रमवरतानामनन्तार्थाभिगन्मोक्षशाम्य समाप्तम् ।

ॐ

नमः सिद्धेभ्यः

श्रीमदमृतचन्द्रसूरिकृतः

तत्त्वार्थसारः

(६)

अथत्यसौचतत्त्वार्थप्रकाशप्रथितधियाः ।

मोहभ्रान्तीयनिर्भेदि ज्ञानज्योतिर्विनेशिनः ॥ १ ॥

अथ तत्त्वार्थसारोऽयं मोक्षमार्गकदीपकः ।

मुमुक्षूणां हितार्थाय प्रत्यहमभिधीयते ॥ २ ॥

स्वास्त्यवन्दनं ज्ञानचारित्र्यव्रित्तपापमकः ।

मार्गो मोक्षस्य भाग्यानां पुत्रस्यागममुनिधितः ॥ ३ ॥

अद्वयं दर्शनं सम्पाद्वयं स्वादृष्टबोधनम् ।

वपेक्षनं तु चारित्रं तत्त्वार्थानां मुनिधितः ॥ ४ ॥

अद्वयानुभितमोऽपेक्षा विषयव्यमिता ह्यतः ।

बोध्यः प्रागेव तत्त्वार्थो मोक्षमार्गो बुभुक्षुभिः ॥ ५ ॥

जीवोऽजीवास्तवी बन्धः संवरो निर्जरा तथा ।

मोक्षश्च सप्त तत्त्वार्था मोक्षमार्गेऽपि नास्मिन् ॥ ६ ॥

इषादेवतया जीवोऽजीवो हेयतपोदितः ।

हेयस्याभिप्रादानहेतुत्वेनास्तवः स्मृतः ॥ ७ ॥

हेयोपादानरूपेण बन्धः स परिधीर्जितः ।

संवरो निर्जरा हेयदानहेतुतपोदितः ।

हेयमहाणरूपेण मोक्षो जीवस्य दर्शितः ॥ ८ ॥

(१५५)

तत्त्वार्थसारः

अनुत्पत्त्य भुवस्येति सेनराणां नु ते मताः ।
 स्वप्नस्यार्थस्य विज्ञेयाश्चत्वारोऽवग्रहादयः ॥ २२ ॥
 स्वप्नजनस्य नु मेहाद्या एक एव सवग्रहः ।
 भ्राष्ट्राप्यकारिणी चक्षुर्मयमी परिवर्ज्य म ॥ २३ ॥
 अनुभिरिन्द्रियैरभ्यैः विपते भ्राष्ट्राकारिभिः ।
 मतिपूर्वं भुतं श्रोतृमात्रस्पर्शार्थवर्जनम् ॥ २४ ॥
 तत्पक्षापादिभेदेन स्वात्माद्विज्ञातिधा भवेत् ।
 परारेक्षो विना ज्ञानं रूपिणी भणिनोऽवधिः ॥ २५ ॥
 अनुगोऽमानुगामी च तद्ब्रह्मोऽनवन्विनिः ।
 धर्मेन्दुर्दीपमानश्च अद्विकल्पः सगुणोऽवधिः ॥ २६ ॥
 देवानां नारकाणां च स भवप्रत्ययो भवेत् ।
 मानुषाणां तिरक्षा च क्षपोपशमहेतुहः ॥ २७ ॥
 परकीयमनःस्वार्थज्ञानमक्षानवेक्षया ।
 स्वात्मनापर्वचो भेदी तत्त्वर्गविपुले मती ॥ २८ ॥
 विभुश्चाशक्तिवानाम्पां विरोधक्षिप्तवर्ता तयोः ।
 स्वामिभेदविभुश्चिन्तो विपद्याश्च गुनिभिनिः ॥ २९ ॥
 स्वादिशोचोऽवधिज्ञानमनःपर्वचोऽवधोः ।
 अमहावं स्वरूपोत्पं निरावरणमनमम् ॥ ३० ॥
 चातिक्रामैक्षपोत्पन्न केवलं सर्वमाश्रयम् ।
 मतेविपक्षरंभयः भुतस्य च विपुलताम् ॥ ३१ ॥
 असर्वपर्वपेष्मन्न सर्वद्रव्येषु धीधरैः ।
 असर्वपर्वपेष्मिहो रूपिद्रव्येषु सोऽवधिः ॥ ३२ ॥
 स मनःपर्वबल्योऽमर्त्यासोऽवधिणोचरत् ।
 केवलत्वातिसद्द्रव्यपक्षायेषु स गूहितः ॥ ३३ ॥
 जीवे गुणपदेककिञ्चेकादीनि विद्यावयेत् ।
 ज्ञानानि अनुगतानि न नु पश्य कदाचन ॥ ३४ ॥

अनुग्रहः स विश्वेभ्यो येन पर्यायमात्रकम् ।

वर्तमानकालसमयविषयं परिगृह्यते ॥ ४७ ॥

लिङ्गसाधनग्रन्थानां कालोपगृह्योन्मेषः ।

स्यभिचारनिवृत्तिः स्वायत्तः साम्प्रदायिको हि सः ॥ ४८ ॥

ज्ञेयः समभिरुद्धोऽसौ दारुदो बहिष्यः स हि ।

एकस्मिन्नाभिस्तुतार्थे नानार्थान्समतीत्ययः ॥ ४९ ॥

शब्दो येनात्मना भूतान्नेन वाच्यवशात्तयेत् ।

षो मघो सुमघो साध्यान्मेषं भूतमन्वयुः ॥ ५७ ॥

एतैः परम्परापैराः स्वयम्भूतानस्य दैतवः ।

निरपेक्षा पुनः सप्तो मिथ्याज्ञानस्य हेतवः ॥ ५१ ॥

Figure 1

मिहोताः स्वामिन्वं साधनमधिकरणमपि च परिचिन्त्यम् ।

स्थितिरथविधानमिति षडङ्गध्यानामधिगमोपायाः ॥ ५३ ॥

अथ सर्वसंख्यादेशस्य सर्वानुमानास्तत्परानि भावयाम् ।

आह्वयवह्वर्यं वाह्वयवह्वर्येऽप्यधिगमोपाया. ॥ ५३ ॥

ਸਾਹਿਬੀ ਸੁਭਾ ।

सम्यग्धौगो मोक्षमार्गे प्रविशुर्भ्यस्तौ नामस्थापनाद्रव्यमाहैः ।

स्वाहादस्यां प्राप्य तैम्नेदुषाये प्राग्जानीयासस्तुतर्षी इमेव इति॥

ॐ नमः शिवाय ॥ १ ॥

अनन्तानन्तबीधानामैकैकस्य ग्रहणकान् ।

प्रणिपत्य जिहान्मूर्ध्ना जीयतस्यं प्ररुप्यते ॥ १ ॥

अन्यासाधारण। भाषाः पञ्चापसमिकादयः ।

स्य तार्यं यस्य तार्यस्य जीवः स व्यपदिष्टः ॥ ३ ॥

स्वादापचमिक्षो भाव क्षार्यापचमिक्षुष्ट

क्षायिकभाष्यौदधिकमयाम्य. पार्श्विक-३. ३.

भेदों सम्पन्नस्वचारिणं ह्यायौगमन्विदम् हि ।

विमुक्तमप्रदेशानां तत्र निवृत्तिराम्बरा ॥ ४१ ॥
 तेष्वेवामप्रदेशेषु करणव्यपदेशेषु ।
 नामकयैकतावन्तः पुनरुपपन्नोऽपरा ॥ ४२ ॥
 आध्यात्मिकं भवेत्पुनरुपपन्नमप्यहंकारादिकम् ।
 बाह्योपकरणं त्वक्षिपदमप्यत्रादिकम् ॥ ४३ ॥
 लक्ष्मिण्योऽहोरात्र मावेन्द्रियमुदाहृतम् ।
 सा लक्ष्मिर्बोधिरुपस्य यः क्षयोपशमो भवेत् ॥ ४४ ॥
 स द्वयेन्द्रियनिवृत्तिं प्रति न्यायिष्यते वतः ।
 कर्मणो ज्ञानरोधस्य क्षयोपशमहेतुः ॥ ४५ ॥
 आत्मनः परिणामो यः स्वयमः स कथ्यते ।
 ज्ञानदर्शनमेवेन द्विधा ह्युदाहृतं पुनः ॥ ४६ ॥
 स्वर्गं रसं प्राणं चक्षुः श्रोत्रमनः परम् ।
 इतीन्द्रियाणां पञ्चानां संज्ञानुक्रमनिर्णयः ॥ ४७ ॥
 स्वर्गो रसस्तथा गन्धो वर्णः स्पर्शो यथाक्रमम् ।
 विज्ञेया विज्ञेयानेषां मनसस्तु सत्तं धृतम् ॥ ४८ ॥
 रूपं परस्परसंस्पर्शं रसश्च चक्षुः श्रोत्रोक्तिं तु ।
 चक्षुः स्पर्शं च जायानि त्वर्गं गन्धं तथा रसम् ॥ ४९ ॥
 यवनालमपरादिमुनेन्द्रियैस्तथा. क्रमान् ।
 श्रोत्राक्षिप्राणजिह्वाः रसुः स्पर्शनं नैकसंस्थितिः ॥ ५० ॥
 व्यावर्तनां भवत्येकमेकैकमभिवर्धयेत् ।
 ताम्बुकुम्भुमपुपमस्योदीनां ततः क्रमान् ॥ ५१ ॥
 व्यावर्तः रसुः त्विन्द्रियाण्येवोवायुर्वनस्पतिः ।
 र्वः स्पर्शः समाहृते सर्वे पृथेन्द्रियाः स्मृताः ॥ ५२ ॥
 ताम्बुकः शङ्ख मुक्तिर्वा गण्डपदकपदेकाः ।
 कुक्षिजम्पादयश्चैते द्विन्द्रियाः प्राणिनो मताः ॥ ५३ ॥
 कुम्भुः पिपीलिका कुम्भी कृषिकश्चन्द्रगोपकाः ।

विभुदात्म्यदेवानां तत्र विभूतिरान्तरा ॥ ३१ ॥
 तत्त्वेवात्म्यदेवेषु करमव्यवस्थितम् ।
 कामकर्महृत्नाशकः पुद्गलप्रवयोऽपरा ॥ ३२ ॥
 आनन्दमय भवेत्कृष्णपुद्गलमवदलकादिकम् ।
 बाह्योपकरणं स्वक्षिपद्रमपञ्चद्वयादिकम् ॥ ३३ ॥
 लक्ष्मिन्मयोपयोगश्च आर्षेन्द्रियमुदाहृतम् ।
 सा लक्ष्मिर्बोधिरोधस्य वा स्रयोपनामो भवेत् ॥ ३४ ॥
 ॥ इत्येन्द्रियनिर्बुधं प्रति क्वाप्रियते यतः ।
 कर्मणो ज्ञानरोधस्य स्रयोपनामहेतुतः ॥ ३५ ॥
 आत्मनः परिणामो यः स्वययोगः स कल्पते ।
 ज्ञानदर्शनभेदेन द्विधा द्वादशाधा युतः ॥ ३६ ॥
 स्वर्गान् रसान् प्राणं चक्षुः श्रोत्रमतः परम् ।
 हृदीन्द्रियाणां पञ्चाणां संज्ञानुक्रमनिर्णयः ॥ ३७ ॥
 स्वर्गो रसलया गन्धो वर्णः शब्दो वधाक्रमम् ।
 दिशेषा विषयानेषां मनसस्तु मतं धृतम् ॥ ३८ ॥
 रूपं पश्यत्यन्तरगृहं रश्मि शब्दं शृणोति तु ।
 बद्ध रश्मिं च जानाति स्वर्गं गन्धं तथा रसम् ॥ ३९ ॥
 पञ्चनालमसूरादिमुत्तेन्दुर्देसमाः क्रमात् ।
 श्रोत्राक्षिग्राणजिह्वाः स्तुः स्पर्शनं नैकसंस्पृतिः ॥ ४० ॥
 स्वापराणां भवत्येकमेकैकमभिषर्षयेत् ।
 शब्दकृष्णपुद्गलपुष्पमर्षादीनां ततः क्रमात् ॥ ४१ ॥
 स्वापराः स्तुः श्रुतिव्यापस्त्रोत्रोवायुर्वनस्पतिः ।
 र्मैः स्पर्शैः समालोते सर्वं श्चेन्द्रियाः स्मृताः ॥ ४२ ॥
 शब्दकः शब्दं शुक्तिर्वा गन्धपदकपर्दकाः ।
 कुक्षिकम्पादपर्वते ह्रीन्द्रिया धाणिनो मताः ॥ ४३ ॥
 इन्द्रियं विधीयिका कुम्भी बुद्धिकर्मन्द्रयोपकाः ।

योगो ह्यतमयदेशानां परिस्पन्दो निराद्यने ॥ ६७ ॥
 चक्षुरो हि मनोवाग्भोगाचोगानां अनुवृत्तम् ।
 काययोगाश्च सर्वे च योगाः पञ्चदशोदिताः ॥ ६८ ॥
 मनोयोगो मन्त्रमन्त्रो मृषामन्त्रमृषा तथा ।
 तथा सत्यमृषा चेति मनोयोगश्चतुर्विधः ॥ ६९ ॥
 पञ्चोयोगो भवेत्सत्यो मृषासत्यमृषा तथा ।
 तथा सत्यमृषा चेति पञ्चोयोगश्चतुर्विधः ॥ ७० ॥
 भीक्षुर्वाक्यो वैजिकः कायश्चाहारकश्च ते ।
 मिथ्याश्च कर्मणश्चैव काययोगोऽपि सप्तधा ॥ ७१ ॥
 भीक्षुर्वाक्यो वैजिकश्चैव कायश्चाहारकश्च च ।
 तैजसः कर्मणश्चैव तैजसाः सन्ति पञ्चोत्तरम् ॥ ७२ ॥
 अतल्लयेषुगुणो स्वात्ममायादर्भो प्रदेयतः ।
 पञ्चोत्तरं तथानन्तगुणो तैजसकर्मणो ॥ ७३ ॥
 कर्मो निरुपयोगी तौ प्रतिघातविषयिणी ।
 सर्वस्वादादिसम्बन्धो स्वात्मा तैजसकर्मणो ॥ ७४ ॥
 तौ भवेतां च विष्णुर्वाक्यो च विद्वाद्भारिकाधिर्वा ।
 कश्चिद्वैजिकोवेत्ती गुणीवात्तगुणो च विद् ॥ ७५ ॥
 भीक्षुर्वाक्यश्चैव तौ तैजसादिसम्बन्धे ।
 भगवत्कर्म तैजसं साधोर्वैजिकं तथा ॥ ७६ ॥
 भीक्षुर्वाक्यं शरीरं स्वात्मा तैजसादिसम्बन्धे ।
 तथा वैजिककर्मणो नु जायते पादादिवत् ॥ ७७ ॥
 भगवत्कर्म तैजसं साधोर्वैजिकं तथा ॥ ७८ ॥
 सर्वस्वस्य प्रदेयस्य च स्वस्वात्मा तैजसादिसम्बन्धे ।
 भगवत्कर्म तैजसं साधोर्वैजिकं तथा ॥ ७९ ॥
 तैजसादिसम्बन्धे च स्वस्वात्मा तैजसादिसम्बन्धे ।
 भगवत्कर्म तैजसं साधोर्वैजिकं तथा ॥ ८० ॥

भक्तानु विपरीतो यः सोऽसंखी कथितो विनैः ॥ ९३ ॥
 गृह्णाति देहपर्वस्तिथोग्रान्यः पातु पुत्रान् ।
 आहारकः स विज्ञेयमहोऽनाहारकोऽन्धधा ॥ ९४ ॥
 भस्मनादारको योगः समुद्रजगतः परम् ।
 साधनो विप्रदगती मिथ्यादृष्टिभाषुतः ॥ ९५ ॥
 विप्रदो हि शरीरं स्वात्तदर्थं वा गतिर्भवेत् ।
 वितीर्णैवंदेहस्य सा विप्रदगतिः स्पृष्टा ॥ ९६ ॥
 श्रीकृष्ण विप्रदगती कर्मयोग विवेचनः ।
 प्रादुर्ब्रह्मास्तरातिः कर्मप्रदणकायम् ॥ ९७ ॥
 जीवानां पञ्चताकाले यो भक्षान्तरतंत्रमः ।
 मुक्तार्ता योचुंगमममनुभेगिगतिस्तयोः ॥ ९८ ॥
 सविप्रदोऽविप्रदो च सा विप्रदगतिर्द्विधा ।
 भविमद्वैव मुक्तस्य दोषस्थानियमः पुनः ॥ ९९ ॥
 भविमद्वैवसमया कथितेषुगतिर्द्विधा ।
 भग्या द्विसमया प्रोक्ता पाणिमुक्तैकविप्रदो ॥ १०० ॥
 द्विविप्रदो त्रिसमया प्रादुर्ब्रह्मलिका त्रिधा ।
 गोमूत्रिका तु समर्पणपुर्णिं स्वाधिविप्रदो ॥ १०१ ॥
 समर्प पाणिमुक्तायामन्यस्ता समद्वैवम् ।
 तथा गोमूत्रिकायां श्रीमन्नाहारक इत्येते ॥ १०२ ॥
 त्रिविधं जन्म जीवानां सर्वेभ्यः परिभाषितम् ।
 मर्ममूर्धनात्तथा गर्भादुपपादात्तर्धद्वयम् ॥ १०३ ॥
 भवन्ति गर्भजन्मान्, पोतान्दजन्मरादुजा ।
 मधोपपादजन्मावो कारणाद्विदिर्वाक्यः ॥ १०४ ॥
 रजुः मर्ममूर्धनजन्मानः पद्विदिदाभवाऽपरे ।
 योमयो नव विदिहाद्विदिपस्तापि जन्मजः ॥ १०५ ॥
 सकलातीतविदुना भविष्यादोऽसंगुता ।

आयुर्वर्षसहस्राणि सर्वेषां परिभाषितम् ॥ ११८ ॥
 दिनान्येकोनपञ्चाशद्वह्नाणां त्रीणि तैत्रयः ।
 पञ्चासाहसुरक्षाणां भवत्यायुः प्रकर्षतः ॥ ११९ ॥
 नवायुः परिमर्षाणां पूर्वाह्नाणि प्रकर्षतः ।
 अक्षाणां द्वादशाब्दानि जीवितं स्यात्प्रकर्षतः ॥ १२० ॥
 अक्षंशिनमथा मास्वाः कर्मभूमाश्चतुष्पदाः ।
 मनुष्याश्चैव जीवन्ति पूर्वकोटिं प्रकर्षतः ॥ १२१ ॥
 एकं द्वे त्रीणि पत्यानि मृतिरस्यां यथावमम् ।
 अथमममोत्तृष्टभोगभूमिषु जीवितम् ॥
 कुभोगभूमिजानां तु परममेकं तु जीवितम् ॥ १२२ ॥
 (चत्वारम् ।)

एकं त्रीणि तथा सप्त दश सप्तदशेति च ।
 द्वाविंशतिश्चपञ्चिंशद् घर्मादिषु यथावमम् ॥ १२३ ॥
 स्वात्मागरोपमाभ्यामुर्ध्वारवाणां प्रकर्षतः ।
 दशवर्षसहस्राणि घर्माणां तु जघन्यतः ॥ १२४ ॥
 घर्मादिषु तु साम्येकं त्रीणि सप्त तथा दश ।
 तथा सप्तदश अथा विंशतिश्च पञ्चोत्तरम् ॥ १२५ ॥
 मावजानां भवत्यायुः प्रहृष्टं मागरोपमम् ।
 दशवर्षसहस्रं तु जघन्यं परिभाषितम् ॥ १२६ ॥
 पञ्चोपमं भवत्यायुः स्वातिरेकं प्रकर्षतः ।
 दशवर्षसहस्रं तु अमतराणां जघन्यतः ॥ १२७ ॥
 पञ्चोपमं भवत्यायुः स्वातिरेकं प्रकर्षतः ।
 पञ्चोपमाह मागरनु ज्योतिष्याणां जघन्यतः ॥ १२८ ॥
 ह्योर्ध्वोर्ध्वार्वा सप्त दश चैव चतुरस्रः ।
 चोदराह्वाद्दशाप्येते स्वातिरेका पञ्चोपमा ॥ १२९ ॥
 समुद्रा विंशतिर्ध्व तेषां द्वाविंशतिमथा ।

योजनानां सदृशं तु सातिरेक प्रकर्षतः ।
 एकेन्द्रियस्य देहः स्याद्विज्ञेयः स च पटिनि ॥ १४३ ॥
 त्रिकोशः कथितः कुम्भी दादौ द्वादशयोजनः ।
 सदृशयोजनो मास्यो मधुपक्षीकयोजनः ॥ १४४ ॥
 भसद्भूपाततमो भागो वायानस्यहुलस्य तु ।
 एकाक्षादियु सर्वेषु देहमन्वान् अधम्यतः ॥ १४५ ॥
 यमामसंज्ञिनो यान्ति यंशान्ताश्च सरीष्याः ।
 शैलाम्ने च विद्वद्भाश्च भ्रमणान्ताश्च भोगिनः ॥ १४६ ॥
 तामरिहो च सिंहस्तु मयम्बन्तास्तु योषितः ।
 नरा मास्याश्च गरुडानि माघवीं तांश्च पादिवः ॥ १४७ ॥
 न लमन्ते मनुष्याश्च सप्तम्या निर्गताः क्षितेः ।
 तिर्यक्त्ये च समुत्पद्य नरक यान्ति ते पुनः ॥ १४८ ॥
 मय्या मनुष्यलाभेन चङ्गवा भूमेर्दिनिर्गताः ।
 संयमं तु पुनः पुनश्च मासुचन्तीनि निक्षयः ॥ १४९ ॥
 निर्गताः क्षतु पद्यम्या लमन्ते देवच वतम् ।
 मयान्ति न पुनर्मुक्ति भावमहेतव्ययोगतः ॥ १५० ॥
 लमन्ते निर्बुद्धि केचिच्चतुर्ध्या निर्गताः क्षितेः ।
 न पुनः मासुचम्येव पवित्रां तीर्थकर्तृताम् ॥ १५१ ॥
 लमन्ते तीर्थकर्तृत्वं ततोऽभ्यासम्यो विनिर्गताः ।
 निर्गत्य नारका न स्वर्गलोकेशचक्रिणः ॥ १५२ ॥
 सर्वे पदांस्रवा जीवाः सुरमकाद्याश्च तत्रमा ।
 वाच्यो संज्ञिर्भवा न तिर्यगचो विनिर्गताः ॥ १५३ ॥
 त्रयानां क्षतु कायानां विद्वानामसंज्ञिनाम् ।
 मानवानां तिरह्यो चाऽविरहः संकमो मिथः ॥ १५४ ॥
 नारकानां सुराणां च विरहः संरमो मिथः ।

स्वप्नान्ते तपोयुक्ता रसत्रयविविक्ताः ॥ १६८ ॥
 भाग्या एकेन्द्रियादेन देवा येज्ञानतःपुताः ।
 तिर्यक्त्वमानुषावाभ्यामासहस्यारतः पुनः ॥ १६९ ॥
 ततः परं तु ये देवास्तो सर्वेऽनन्तरे भवे ।
 स्वप्नान्ते मनुष्येषु न हि तिर्यक्षु जानुषिन् ॥ १७० ॥
 राक्षाकापुदरा न स्युर्धौमव्योतिष्वभाषनाः ।
 भनन्तरमवे तेषां भाग्या भवति निर्दृतिः ॥ १७१ ॥
 ततः परं विकल्प्यन्ते चावर्द्धवेयक गुराः ।
 राक्षाकापुदरादेन निर्वाणगमनेन च ॥ १७२ ॥
 तीर्थेष्टारामचरित्रे निर्वाणगमनेन च ।
 पुताः तन्तो विद्वन्मतेऽनुदिशानुचरामराः ॥ १७३ ॥
 भाग्याहीर्षेष्टाचरित्रे पुताः तर्षोर्षेतिक्षितः ।
 विकल्पारामभावेऽपि सिचन्ति निषमाणपुनः ॥ १७४ ॥
 दक्षिणेन्द्राक्षया लोकपाला लौकान्तिकाः वापी ।
 शक्रः निषमाणपुनः सर्वे ते याम्ति निर्दृतिम् ॥ १७५ ॥
 धर्माधर्मास्तिकायाऽर्षा स्वातः कालानुभिनया ।
 व्योम्नि गुरुलसंछन्नो लोकः स्वानु क्षेत्रमागमनाम् ॥ १७६ ॥
 अधो वेत्रागमाकारो मध्येऽर्षा तालरीगमः ।
 ऊर्ध्वं गुरुलसंस्थानो लोकः सर्वज्ञवर्जितः ॥ १७७ ॥
 सर्वसामान्यतो लोकस्तिरथा क्षेत्रमिष्यते ।
 आभमानुपरेवानामयातकाद्भिभवते ॥ १७८ ॥
 अधोभागे हि लोकस्य सन्ति रजप्रभादयः ।
 यनाम्पुवदवाकातो प्रतिष्ठाः सप्तभूमयः ॥ १७९ ॥
 रजप्रभादिमा भूमिलनोऽधः वाहेराप्रभा ।
 स्वाशुलकाप्रभातोऽधस्तः पट्टप्रभा मता ॥ १८० ॥
 ततो भूमयभाषलाततोऽधस्तात्तम प्रभा ।

पात्रेषु मणिभिर्विश्रुतं कर्तुं भस्मस्वविभक्ताः ।
 तद्विभागकराः पदं द्युः सैष्ट्याः पूर्वाधरायताः ॥ १९३ ॥
 हिमवाम्महाहिमवाम्निपयो भीलदविमजौ ।
 शिखरी चेति संविमत्वा पुत्रे वर्षधराद्वया ॥ १९४ ॥
 कनकार्जुनकस्यागवैद्व्यार्जुनकाद्यनैः ।
 यथाक्रमेण निर्वृत्तास्त्रिभुवो यन्महीधरा ॥ १९५ ॥
 यथास्तथा महापद्मभिर्गिष्ठः केतरी तथा ।
 पुण्डरीको महान् क्षुद्रो हृदा वर्षधरात्रिपु ॥ १९६ ॥
 सहस्रयोजनानाम् भागसत्कार्यं विभक्तः ।
 द्वितीयो द्विगुणस्तस्यात्तृतीयो द्विगुणस्तथा ॥ १९७ ॥
 चत्तरा दक्षिणस्तुभ्या विज्ञाने एसायोजनीम् ।
 प्रथमे परिमाणेन योजनं पुण्डरी इदं ॥ १९८ ॥
 द्विचतुर्षोऽनं क्षेत्रं तद्वितीयवृत्तीययोः ।
 अथाप्यष्टपुण्डरीक्यानां पुण्डराणां प्रमाणाः ॥ २०० ॥
 भीम हीम पतिः कीर्त्तिर्गुहिरमीम देवता ।
 पश्योपमापुत्रस्तु वर्षसाप्ताभिकाभ्युत्ताः ॥ २०१ ॥
 गङ्गासिन्धु कमे रोहिदोदितस्तु सधैव च ।
 नो हरिद्वरिकास्तु च दीनावीतोदके तथा ॥ २०२ ॥
 ह्यो नारीनरकास्तु च तुवर्णाङ्गुनपृष्ठिके ।
 रज्जारचोदके च नो द्वे द्वे क्षेत्रे च विज्ञये ॥ २०३ ॥
 पूर्वसागराभ्युत्ताः पूर्वो यतो हस्तोर्द्वयोः ।
 पश्चिमाङ्गुलिकाभ्युत्ताः पश्चिमाङ्गुलिकाभ्युत्ताः ॥ २०४ ॥
 गङ्गासिन्धुपरीवारः सहस्राणि चतुरस्र ।
 वरीनां द्विगुणानि त्रिगुणानि चतुरस्र ॥ २०५ ॥
 दशोक्तद्वितीयोऽङ्गुलीयस्य विभक्तः ।

इन्द्राः सामानिकार्थैव प्रापद्विद्याश्च पार्श्वदाः ॥ २१८ ॥
 आरमरक्षारतया लोकपालानीकप्रवीर्गकाः ।
 द्वित्रिचपा भाभियोग्याश्च भेदाः प्रतिनिकायकाः ॥ २१९ ॥
 प्रापद्विनीरतया लोकपालैर्विरहिताः परे ।
 स्वन्तरज्योतिषामर्हा भेदाः सन्तीति निमित्ताः ॥ २२० ॥
 पूर्वे कायप्रवीचारा व्याप्यैशानं सुराः स्मृताः ।
 स्वरीरुपश्चद्विम्बान्नप्रवीचारास्ततः परे ।
 ततः परेऽप्रवीचाराः कामहेशास्वभावतः ॥ २२१ ॥ षट्पदम्
 यमांषा द्वयमे भागे द्वितीयेऽपि च दानिचित् ।
 भद्रभाणि प्रमिद्वानि वसन्त्येनेषु भावनाः ॥ २२२ ॥
 रत्नप्रभाभुषो मध्ये तपोपरितलेऽपि च ।
 दिविधेयस्तरेष्वत्र स्वन्तरा निवसन्ति ते ॥ २२३ ॥
 वरिहात्मदीभागान् पटलेषु नभोऽग्रजे ।
 तिर्यग्लोकं समाप्यास्त ज्योतिष्का निवसन्ति ते ॥ २२४ ॥
 ये तु वैमानिका देवा ऊर्ध्वलोके वसन्ति ते ।
 वयसुपरि तिष्ठन्तु विमानप्रतरेष्विह ॥ २२५ ॥
 ऊर्ध्वभागे हि लोकस्य त्रिचटिः प्रतराः स्युताः ।
 विमानैरिन्द्रवयसुक्ता. धेनीवर्द्धः प्रवीर्गकैः ॥ २२६ ॥
 सौधमैशानकवपी ह्रीः तथा सामन्तुमारकः ।
 मादेन्द्रश्च प्रसिद्धौ ह्रीः मध्यमलोत्तराबुधौ ॥ २२७ ॥
 इधौ कामावकाविहौ सुवयसौ महावयसौ ।
 ह्रीः सतारसहसारावाततयाजनाबुधौ ॥ २२८ ॥
 आरणाप्युतकामार्गा ह्रीः कवपाभेति चोदरा ।
 प्रियेदापि नवातोऽनो नवापुहिताचक्रकम् ॥ २२९ ॥
 विश्वं वैश्वम्नं च जयन्तमपरात्रिणम् ।
 सर्वाधंसिद्धिरिहोपां वज्रानां प्रतरोऽन्तिमा ॥ २३० ॥

समुत्पादस्यैव भौत्यस्य लक्षणं क्षीयकस्मयाः ।
 गुणपर्ययवद्भूयं वदन्ति त्रिनपुंसकाः ॥ ५ ॥
 द्रव्यस्य स्वात्ममुत्पादभेदनस्येतरस्य च ।
 भावान्तरपरिमाप्तिर्निर्जो आतिमनुज्जतः ॥ ६ ॥
 स्वजातेरविरोधेन द्रव्यस्य द्विविधस्य हि ।
 विगमः पूर्वभावस्य व्यय इत्यभिधीयते ॥ ७ ॥
 समुत्पादस्यैव भावो यो हि द्रव्यस्य द्रव्यते ।
 भवादित्ता स्वभावेन तर्क्यार्थं लुपते त्रिणा ॥ ८ ॥
 गुणो द्रव्यविधानं स्वान् पक्षांशो द्रव्यविज्ञिया ।
 द्रव्यं कपुतसिद्धं स्वात्ममुदायनचोर्द्वयोः ॥ ९ ॥
 सामान्यमव्ययोल्लस्यो वाच्यः कपुर्गुणवाचकाः ।
 व्यतिरेको विशेषश्च भेदः पक्षांशवाचकाः ॥ १० ॥
 गुणैर्विना न च द्रव्यं विना द्रव्याच्च नो गुणः ।
 द्रव्यस्य च गुणानां च तस्मान् व्यतिरिक्तता ॥ ११ ॥
 न पक्षांशद्विना द्रव्यं विना द्रव्याच्च पर्ययः ।
 वदन्त्यनन्वभूतत्वं दृष्टोरपि माहर्षयः ॥ १२ ॥
 न च नाशोऽस्ति भावस्य न चाभावस्य सम्भवः ।
 भावाः कपुर्गुणैर्विना पक्षांशेषु गुणेषु च ॥ १३ ॥
 द्रव्यान्वेतानि मित्वानि तद्भावाच्च व्ययमिति वन् ।
 मायमिजानन्दतुल्यं तद्भावास्तु मितव्यते ॥ १४ ॥
 दृष्टतां नातिवर्तन्ते वनः पठिति आनुचिन् ।
 अवस्थितत्वेमेतेषां कथयन्ति लज्जो त्रिणाः ॥ १५ ॥
 वाच्यरूपरसप्राग्व्याप्त्यस्तप्युदासतः ।
 वक्ष्य द्रव्यान्वरूपाणि करिणः पुरुषाः पुनः ॥ १६ ॥
 धर्माधर्मांस्तद्विज्ञानं द्रव्यमेकत्वमिष्यते ।
 कालपुरुषसत्रीयानामनेकद्रव्यता मता ॥ १७ ॥

पुद्गलानां शरीरेषु बाह्य माणापानौ तथा मनः ।
 स्वकारः सुखं दुःखं जीवितं मरणं तथा ॥ ३१ ॥
 परस्परस्य जीवानामुपकारो नियमते ।
 स्वकारस्य कालस्य वर्तना परिधीर्तिता ॥ ३२ ॥
 क्रियापरिणतानां यः स्वयमेव क्रियावताम् ।
 आदधाति सहाप्यस्य ॥ धर्मः परिगीयते ॥ ३३ ॥
 जीवानां पुद्गलानां च कर्तव्ये गान्धुपमहे ।
 कलवश्चास्वगममे धर्मः साधारणाश्रयः ॥ ३४ ॥
 स्थित्या परिणतानां तु सचिवस्य दधाति यः ।
 तमधर्मं जिनाः प्राहुर्निराकरणदर्शनाः ॥ ३५ ॥
 जीवानां पुद्गलानां च कर्तव्ये गान्धुपमहे ।
 साधारणाश्रयो धर्मः पृथिवीव गवां स्थितौ ॥ ३६ ॥
 आकाशाभ्येऽत्र द्रव्याणि स्वयमाकाशातेऽथवा ।
 द्रव्याणामवकाशो वा करोत्याकाशमरत्यनः ॥ ३७ ॥
 जीवानां पुद्गलानां च कालव्याधर्मधर्मयोः ।
 भवगाहनहेतुस्य तदिदं प्रतिपद्यते ॥ ३८ ॥
 क्रियाहेतुत्वमेतेषां निःक्रियाणां न हीयते ।
 यतः सत्तु बलाधानमात्रमत्र विवक्षितम् ॥ ३९ ॥
 ॥ कालो यन्निमित्तः स्युः परिणामादिकृत्तया ।
 वर्तमानलक्षणं तस्य कथयन्ति विपश्चिनः ॥ ४० ॥
 अभ्यर्त्तनैकतामया प्रतिद्रव्यविपर्ययम् ।
 अनुभूतिः स्वसत्तायाः समृत्ता सा कालु वर्तमा ॥ ४१ ॥
 आत्मना वर्तमानानां द्रव्याणां निजपर्ययैः ।
 वर्तनाकरणाकालो नञ्जने हेतुकर्तृताम् ॥ ४२ ॥
 न चास्य हेतुकर्तृत्वं निःक्रियस्य विरज्यते ।
 यतो निमित्तमात्रेऽपि हेतुकर्तृत्वमिष्यते ॥ ४३ ॥

अनन्तपरमाणूनां संघातः स्वल्प इष्यते ।
 देशस्यार्द्धमर्द्धं प्रदेशः परिकीर्तितः ॥ ५७ ॥
 भेदात्तथा च संघातात्तथा तदुभयादपि ।
 स्तपयन्ते तानु स्कन्धा भेदादेवाणकः पुनः ॥ ५८ ॥
 आत्मादिरात्ममध्यश्च तथाऽऽमान्तश्च नेन्द्रियैः ।
 गृह्यते यो विभाती च परमाणुः स उच्यते ॥ ५९ ॥
 सूक्ष्मो नित्यमयाम्त्वश्च कार्यलिङ्गस्य कारणम् ।
 पृक्गन्धरसर्भकवर्णो द्विस्पर्शवांश्च साः ॥ ६० ॥
 वर्णगन्धरसस्पर्शसमुक्ताः परमाणवः ।
 स्कन्धा अपि भवन्त्येते वर्णादिभिरनुमिताः ॥ ६१ ॥
 द्वादशसंस्थानसूक्ष्माश्च न्यून्यवगन्धममिविताः ।
 तमन्त्रायातपोद्योतभेदवन्तश्च सन्ति ते ॥ ६२ ॥
 साक्षरोऽनक्षरभेदो द्वादशो भावगमवो द्विधा ।
 प्रायोगिको वैयसिको द्विधा भावात्मकोऽपि च ॥ ६३ ॥
 संस्थानं कलशादीनामित्थं लक्षणमिष्यते ।
 शेषमम्भोधरादीनामित्थं लक्षणं तथा ॥ ६४ ॥
 अम्यमापेक्षिकमेति सूक्ष्माद्यं द्विविधं भवेत् ।
 परमाणुषु तन्नाम्यमम्यद्विकवारुकादिषु ॥ ६५ ॥
 अम्यमापेक्षिकभेदेन शेषं स्याम्यमपि द्विधा ।
 महास्कन्धेऽम्यमाव्यञ्ज बहुरात्मककारिषु ॥ ६६ ॥
 द्विधा वैयसिको बन्धस्तथा प्रायोगिकोऽपि च ।
 तत्र वैयसिको कद्विर्बिषुदम्भोधरादिषु ॥
 बन्धः प्रायोगिको शेषो अनुकाशारित्यक्षयः ॥ ६७ ॥ यदपरम् ।
 कर्मनोकर्मबन्धो च सोऽपि प्रायोगिको भवेत् ।
 तमो दह्यतिबन्धः स्वाग्रकाशस्य विरोधि च ॥ ६८ ॥
 माकाशावरणं यत्स्यान्नमित्थं बहुरादिकम् ।

अन्तवः सकृदाद्या ये कर्म ते साम्पराधिकम् ।
 अर्जयन्मुपनान्ताद्या ईर्ष्यापथमयाऽपरे ॥ ५ ॥
 साम्पराधिकमेतस्वादाद्भेदमस्यरेणुवन् ।
 सकृदायस्य यत्कर्मयोगानीतं तु मृच्छति ॥ ६ ॥
 ईर्ष्यापथं तु तन्मुष्कृतुस्वप्रक्षिप्तलोहवन् ।
 अकृदायस्य यत्कर्म योगानीतं च मृच्छति ॥ ७ ॥
 अनुकृपापपञ्चाशंस्तथा पञ्चभिरमृतैः ।
 क्रियाभिः पञ्चविंशत्या साम्पराधिकमात्मयेद् ॥ ८ ॥
 तीव्रमन्दपरिज्ञातभावेभ्योऽज्ञातभावनः ।
 वीर्याधिकरणाम्नां च तद्विशेष विदुर्जिनाः ॥ ९ ॥
 तथाऽधिकरणं द्वेधा जीवाऽजीवविभेदतः ।
 त्रिःसंरम्भसमारम्भारम्भेषोर्मन्मथा त्रिभिः ॥ १० ॥
 कृतादिभिर्ब्रह्मैव अनुभिः प्रुपादिभिः ।
 जीवाधिकरणस्तेति भेदादहोत्तरं द्यतम् ॥ ११ ॥
 संयोगी द्वी नितर्गाष्टीतिक्षेपाणां चतुष्टयम् ।
 निर्वर्तनाद्वयं चादुर्भेदानित्यपरस्य तु ॥ १२ ॥
 मात्सर्यमन्तरापञ्च प्रदोषो निद्वयमथा ।
 आसादनोपघातः च ज्ञानस्वोत्पन्नचोदितौ ॥ १३ ॥
 अनाद्वयार्थभ्रमणमाकृत्यं द्वाष्ट्यधिकृत्यः ।
 बहुधुताभिमानेन तथा मिथ्योपदेशजम् ॥ १४ ॥
 अकालाधीतिराचार्योपाध्यायप्रत्यनीकता ।
 अज्ञाभावोऽप्यनङ्गासस्यथा तीर्थोपरोधजम् ॥ १५ ॥
 बहुधुतावमानञ्च ज्ञानाधीतेऽद्य द्वाष्ट्यजम् ।
 इत्येते ज्ञानरोधस्य भवन्त्याद्यवहेनवः ॥ १६ ॥
 दर्शनस्यान्तरापञ्च प्रदोषो निद्वयोऽपि च ।
 मात्सर्यमुपघातञ्च तत्संवासाद्वयं तथा ॥ १७ ॥

भयसं जीवघानिर्बं सततानुत्तपादिता ।
 परम्वहरण नित्यं नित्यं मैथुनमेवमम् ॥ ३१ ॥
 कामभोगाभिलाषाणां नित्यं चातिप्रवृद्धता ।
 जिनस्यामादुर्न साधुसमयस्य च भेदनम् ॥ ३२ ॥
 माग्नोरताग्रच्छादिपापीव-अग्निपोषणम् ।
 नेःशील्यं च महारम्भपरिमहत्तया सह ॥ ३३ ॥
 कृष्णलेखापरिणत रौद्रध्यान अनुविधम् ।
 आयुषो नारकस्येति भवन्त्यालवहेतवः ॥ ३४ ॥
 नै शील्यं निर्बुत्तत्वं च मिथ्याच परवञ्जनम् ।
 मिथ्याचसमवेतानामधर्माणां च देशनम् ॥ ३५ ॥
 कृत्रिमाङ्गुलकूर्परुद्धुमोत्पादुर्न तथा ।
 तथा मानमुन्नादीनां वृत्तादीनां प्रवर्तनम् ॥ ३६ ॥
 सुवर्णमीनिकादीनां अतिरूपकनिर्मितिः ।
 वर्णगन्धरसादीनामन्वधापादुर्न तथा ॥ ३७ ॥
 लक्ष्मीरचूतादीनामन्वद्व्यविमिश्रणम् ।
 वाचाभ्यदुरकाकरणमन्वस्य विवधा तथा ॥ ३८ ॥
 बाणोत्तमीकलेखाग्न्यमार्त्तध्यानं च दारणम् ।
 त्रिवेद्योनायुषो लेखा माया चात्यवहेतवः ॥ ३९ ॥
 ऋतुचमीचदारम्भः परिग्रहस्तथा सह ।
 स्वभावमाईवं वैच गुरुर्रजमशीलता ॥ ४० ॥
 अक्षयमंद्रेस्तत्तादुर्न विरतिः प्राविधाततः ।
 आयुषो मानुषस्येति भवन्त्यालवहेतवः ॥ ४१ ॥
 भकामनिर्जरा बालतपो मन्दकपावता ।
 सुधर्मभजनं दानं तदापत्तवसेवमम् ॥ ४२ ॥
 सरागसंयमश्चैव सम्भक्त्यं देशसंबन्धः ।
 इति देवायुषो कृते भवन्त्यालवहेतवः ॥ ४३ ॥

निरवधोपकरणपरित्यागो वधोऽहिनाम् ।
 दानभोगोपभोगादिग्रन्थूहकरणं तथा ॥ ५७ ॥
 ज्ञानस्य प्रतिषेधश्च धर्मवित्तकृतिभ्यः ।
 इत्येवमन्तरायस्य भवन्त्यास्यवहेतवः ॥ ५८ ॥
 सत्तारिकलाद्यवेत्तुभ्यं पार्थ तु पुनरप्रतान् ।
 संक्षिप्याद्यवमित्येव चिन्त्यतेऽतो मत्तावतम् ॥ ५९ ॥
 हिताया भनूनाश्चैव सेषादमङ्गतमथा ।
 परिग्रहाद्य विरतिः कथयन्ति व्रतं त्रिना ॥ ६० ॥
 वाक्येन विरतिः पुंसो हिमादिभ्यो महामतम् ।
 एकदेशेन विरतिर्विंशतीत्यादनुमतम् ॥ ६१ ॥
 मतानां म्यैषंसिउर्ध्वं यद्य यद्य प्रतिमतम् ।
 भावनाः सप्ततीर्यन्ते शुनीनां भावितात्मनाम् ॥ ६२ ॥
 वधोगुप्तिर्मनोगुप्तिरीषात्ममितिरेव च ।
 प्रहमिक्षेपसमितिः वानाक्रमवस्योदितम् ॥ ६३ ॥
 इत्येताः परिहीर्यन्ते प्रथमे यद्य भावनाः ।
 बोधलोभपरित्यागौ हास्यभीरत्ववर्जने ॥ ६४ ॥
 अनुवीचिबचधेति द्वितीये यद्य भावनाः ।
 दृग्म्यागारेषु वसनं विमोचिनगृहेषु च ॥ ६५ ॥
 उपरोधाविधानं च भ्रष्टगुहिर्यैषोरिना ।
 समधर्माऽदिसकाद्वरुणीये यद्य भावनाः ॥ ६६ ॥
 क्षीणां रागकषाभाचो रमणीयाद्वीक्षणम् ।
 पूर्वतयाः रयुतिर्भव कृष्णैरमवर्जनम् ॥ ६७ ॥
 शरीरसंरिचयात्यागमनुर्थे यद्य भावनाः ।
 मनोऽज्ञा भमनोऽज्ञा च ये वल्लेग्निचगोचराः ॥ ६८ ॥
 रामग्रेषोग्गनाभ्येषु यद्यमे यद्य भावनाः ।
 इह स्वपावहेतुत्वमगुप्रावह्यहेतुताम् ॥ ६९ ॥

सम्यक्प्रवृत्तरीलेषु तयासहोन्मनाविधी ।
 भलीचाराः प्रवदन्ते पञ्च पञ्च यथाक्रमम् ॥ ८३ ॥
 शङ्कनं काङ्क्षनं चैव तथा च विधिक्रिसनम् ।
 प्रसासा परदृष्टीनां संलवमेति पञ्च ते ॥ ८४ ॥
 बन्धो यथस्तया छेदो गुह्यभारविरोपणम् ।
 अन्नपाननिषेधश्च मत्स्या इति पञ्च ते ॥ ८५ ॥
 मृदलेष्टो रक्षोभ्याख्या व्यामापहरणं तथा ।
 मिथ्योपदेशसाकारमन्नभेदी च पञ्च ते ॥ ८६ ॥
 ज्ञेयादृष्टस्य ग्रहणं तथा स्तेनप्रयोजनम् ।
 व्यवहारप्रतिपटुर्भ्रमोन्मोन्मानोन्मृदता ॥ ८७ ॥
 भतिक्रमो विरटे च राज्ये सन्तीति पञ्च ते ।
 अनङ्गलीहितं तीक्ष्णोऽभिनिवेशो मनोभुषः ॥ ८८ ॥
 हार्ययोगमनं चैव संगृहीतागृहीतयोः ।
 तथा परविवाहस्य करणं चेति पञ्च ते ॥ ८९ ॥
 हिरण्यस्वर्गयोः क्षेत्रवासुनोर्धनधाम्ययोः ।
 दासीदासस्य कुप्यस्य मानाधिक्यानि पञ्च ते ॥ ९० ॥
 विदितव्यतिक्रमस्तदुदध ऊर्ध्वमतिक्रमौ ।
 तथा स्मृत्यन्तराधानं क्षेत्रवृद्धिश्च पञ्च ते ॥ ९१ ॥
 अक्षिज्ज्ञानघनं देशे शब्दरूपानुपातनम् ।
 मेघप्रयोजनं क्षेत्रः पुङ्गवानौ च पञ्च ते ॥ ९२ ॥
 असमीहयाधिकरणं भोगानर्थक्यमेव च ।
 तथा कन्दर्पकौकुप्यमौल्ययोगि च पञ्च ते ॥ ९३ ॥
 प्रीणि दुःप्रणिधानानि वाक्यन.कायकर्मणाम् ।
 अनादरोऽनुपस्थानं कारणस्येति पञ्च ते ॥ ९४ ॥
 संस्तरोत्सर्जनं नादानमसंरहापमार्जितम् ।
 अनादरोऽनुपस्थानं कारणस्येति पञ्च ते ॥ ९५ ॥

अमृतकेवलमोतिःप्रकाशितममृतमाम् ।
 प्रणिपत्य त्रिनाम् मूर्ध्ना संस्पर्शः संप्रचक्षते ॥ १ ॥
 यथोक्तानां हि हेतूनामामृतः सति संभवे ।
 भासकस्य निरोधो यः स त्रिभिः संवदः स्मृतः ॥ २ ॥
 गुप्तिः समितयो धर्मः परीचद्वयमनघः ।
 अनुमेक्षाश्च चारिच सन्ति संवदहेतवः ॥ ३ ॥
 योगानां निग्रहः सप्तगुप्तिरित्यभिधीयते ।
 मनोगुप्तिर्बोधगुप्तिः कायगुप्तिश्च सा त्रिधा ॥ ४ ॥
 तत्र प्रवर्तमानस्य योगानां निग्रहे सति ।
 तन्निमित्ताज्जन्माभावात्तयो भवति संवदः ॥ ५ ॥
 ईर्ष्याभार्यवणादाननिक्षेपोग्लान्भेदतः ।
 पद्मगुप्तावशात्तस्य साधोः समितयः स्मृताः ॥ ६ ॥
 मार्गोत्थोत्थोपयोगानामालम्ब्यस्य च शुद्धिभिः ।
 सप्ततः सूत्रमार्गेण स्मृतेषां समितिर्धनेः ॥ ७ ॥
 स्वह्रीकादिविभिर्गुणैः सत्यासत्यामृतादृष्यः ।
 चतुः सूत्रमार्गेण भाषाममितिर्हित्यते ॥ ८ ॥
 दिग्दृष्टतथोपदिष्टस्यामुत्तमोत्पादनादिना ।
 साधोः बोधयतः शुद्धा ज्ञेयणा समितिर्भवेत् ॥ ९ ॥
 सद्गतादृष्टदुर्भुष्टाप्रत्यवेक्षणनृचनम् ।
 स्वकृत समितिर्ज्ञेयादाननिक्षेपगोचरा ॥ १० ॥
 समितिर्द्विजितानेन प्रतिष्ठापनगोचरा ।
 त्याग्य मृदादिकं द्रव्यं स्वभिन्नले स्वकृतो यतः ॥ ११ ॥
 द्वायं प्रवर्तमानस्य न कर्मोपाशयन्ति हि ।
 भासयमनिमित्तानि ततो भवति संवदः ॥ १२ ॥
 शमाश्रुद्गुणे यौचं स तस्य सप्तमनघः ।
 त्यागोऽकिञ्चनता मद्वा धर्मो द्वाविधः स्मृतः ॥ १३ ॥

अनन्तदेवस्योतिःप्रकाशितप्रगद्यमान् ।

प्रणिपत्य जिहान् भूमौ संघटः संप्रचदयते ॥ १ ॥

घघोक्तानां हि हेतूनामात्मनः सति संभवे ।

भाष्यवस्य निरोधो यः स द्वित्रैः संघटः रमृतः ॥ २ ॥

गुप्तिः समित्तपो धर्मः परीषद्भयम्भवः ।

अनुमेक्षाश्च चारित्र्यं सन्ति संघटहेतवः ॥ ३ ॥

योगावां निग्रहः सत्त्वगुप्तिरित्यभिधीयते ।

मनोगुप्तिर्बोधगुप्तिः बाधगुप्तिश्च सा त्रिधा ॥ ४ ॥

तत्र प्रवर्तमानस्य योगावां निग्रहे सति ।

तन्निमित्ताद्यवामादात्तपो भवति संघटः ॥ ५ ॥

ईषांभाषेयणादाननिक्षेपोत्सर्गेभेदतः ।

पञ्चगुहावसानस्य साधोः समित्तपः रमृतः ॥ ६ ॥

मार्गोद्योतोपयोगानामालम्ब्यस्य च शुद्धिभिः ।

सत्पन्नः सूत्रमार्गेण रमृतेषां समित्तिर्वेत्ते ॥ ७ ॥

अवलीचार्थिनिर्गुणैः सत्त्वास्त्यागृहाद्भवम् ।

वदतः सूत्रमार्गेण भाषातमिति रिप्यते ॥ ८ ॥

विन्दे तथोपधिं साध्यामुत्तमोत्पादनादिना ।

साधोः शोधयतः शुद्धा संभवा समित्तिर्भवेत् ॥ ९ ॥

सहसादृष्टदुर्घटप्रत्यवेक्षणवृत्तयम् ।

स्यजतः समित्तिर्ज्ञेयादाननिक्षेपगोचरा ॥ १० ॥

समित्तिर्दशितानेन प्रतिहापनगोचरा ।

स्याग्न्यं भुवादिहं द्रव्यं स्थण्डिले स्यजतो धत्तेः ॥ ११ ॥

दार्थं प्रवर्तमानस्य न कर्मावसानवन्नि हि ।

असंयमनिमित्तादि ततो भवति संघटः ॥ १२ ॥

क्षमायुद्भुते सौख्यं स गत्यं सवसानवः ।

त्यागोऽकिञ्चनता तदा धर्मो दशदिग्धः रमृतः ॥ १३ ॥

सहमानस्य रागादिनिमिषाध्वरोधतः ॥ २६ ॥
 तपो हि निर्जेराद्देगुरुत्तरत्र प्रचक्षते ।
 संवरस्यापि विद्रोहो विदुस्तुमुख्यकारणम् ॥ २७ ॥
 भनेककार्यकारिणं न चैकस्य विरच्यते ।
 दाहपाकादिदेगुत्वं दृश्यते हि विभावसोः ॥ २८ ॥
 भनित्यं चारणाभावो भवर्धैकत्वमभ्यता ।
 भगौचमास्त्रवर्धैव सवरो निर्जेरा तथा ॥ २९ ॥
 शोको दुर्लभता बोधिः स्वाल्पातार्थं वृषस्य च ।
 अनुचिन्तनमेतेषामनुप्रेक्षाः प्रकीर्तिताः ॥ ३० ॥
 कोटीकरोति मयमं ज्ञातवन्मुमनित्यता ।
 धात्री च जगती पद्माश्चिन्मातुष्यमसारकम् ॥ ३१ ॥
 वपमातस्य घोरेण मृत्पुष्पाग्नेन रेदिनः ।
 देवा भवि न जायन्ते तान्य दिगु मानवा. ॥ ३२ ॥
 चतुर्गतिपटीवद्वे तन्निवेश्य पटीमिव ।
 भ्रातृमानं भ्रमपत्येव हा वष्टं कर्मकक्षिकः ॥ ३३ ॥
 कस्याऽपत्यं विहा कस्य कस्याम्बा कस्य रोदिनी ।
 एक एव भवाम्भोधैः जीवो भ्रमति दुक्लरे ॥ ३४ ॥
 भव्याः सचेतनो जीवो चतुरम्यदचेतनम् ।
 हा तथापि न मय्यन्ते नामाकमवरोर्जवा ॥ ३५ ॥
 नानाहृमिशतादीर्ने दुर्गन्धे मलपूरिते ।
 भाग्यमत्र परेषां च कं तुभित्त्वं चारीरके ॥ ३६ ॥
 कर्माग्भोभिः प्रपूर्णाग्वा योगरग्नसमादृतैः ।
 हा दुरन्ते भवाम्भोधैः जीवो मज्जति चोत्तमम् ॥ ३७ ॥
 योगद्वाराणि दग्धन्तः कर्पाटिरिव तुष्टिभिः ।
 आपतद्भिर्न बाध्यन्ते धम्याः कर्मभिरावटैः ॥ ३८ ॥
 गादोषजीर्वाणे चतुर्दामदोषो विसर्पनाद् ।

रोषतरैः समं बद्धिः स हि निर्वाणमगमयेत् ॥ ५२ ॥

इति संवरताववर्णनम् ॥ ६ ॥

भनन्तकेवलज्योतिःप्रकाशितत्रयप्रधानम् ।

मणिपल्य त्रिनान् सूत्रां निर्जरातत्यमुच्यते ॥ १ ॥

वपाककर्मणः पानो निर्जरा द्विविधा च सा ।

आद्या विपाकया तत्र द्वितीया चाविपाकया ॥ २ ॥

भवादिबन्धनोपाधिविपाकवशावर्तिनः ।

कर्मोत्पत्त्यलं यत्र क्षीयते सा विपाकया ॥ ३ ॥

अनुदीर्घं तपः शक्या यत्रोदीर्घोदवावलीम् ।

प्रवेश्य वेद्यते कर्म सा भवत्यविपाकया ॥ ४ ॥

यथाग्रपनसादीनि परिपाकगुणायतः ।

अकालेऽपि प्रपद्यन्ते तथा कर्माणि देहिनाम् ॥ ५ ॥

अनुभूय यमात्मकविपाकयास्तमुच्यताम् ।

प्रथमास्त्येव सर्वेषां द्वितीया तु तपस्विनाम् ॥ ६ ॥

तपस्तु द्विविधं श्रोत बाह्याभ्यन्तरभेदतः ।

प्रत्येकं पञ्चविधं तच्च सर्वं द्वादशाधा भवेत् ॥ ७ ॥

बाह्यं तत्राधमोदयमुपवासः । रसोऽग्रतम् ।

वृत्तिसङ्गः चतुर्हंसो विविक्तशयनासनम् ॥ ८ ॥

सर्वं तदधमोदयमाहारं यत्र द्वापयेत् ।

एकद्विधादिभिर्मांसैराग्रासं समयान्मुनिः ॥ ९ ॥

मौक्षार्थं त्यज्यते यस्मिन्नाहारोऽपि अनुविधः ।

उपवासः स तद्देहा सन्ति चत्वारमादयः ॥ १० ॥

रसत्यागो भवेत्तल्लक्ष्मीरेषुदधिसर्विणाम् ।

एकद्विधीनि चाद्यानि स्वयत्तत्त्वानि पञ्चधा ॥ ११ ॥

एकवस्तुदत्ताहारपानमुत्रादिमोचरः ।

तद्वस्तुः कियते यत्र वृत्तिसङ्गः हि तत्तपः ॥ १२ ॥

काययोगेऽतिदुर्मे तद्वर्त्तमानो हि केवली ।
 शुक्लं प्यायति संतोदुं काययोगं तथाविधम् ॥ ५३ ॥
 अवितर्कमधीचां यवानं व्युपरतक्रियम् ।
 परं निरुद्धयोगं हि तच्छैलेस्वमपविमम् ॥ ५३ ॥
 तन्पुना रुद्धयोगः सन् कुर्वन् कायत्रयात्मनम् ।
 सर्वज्ञः परमं शुक्लं प्यायत्यप्रतिपत्तिं तन् ॥ ५४ ॥
 सम्प्रादृशानसम्पन्नं संयतासंयतकृताः ।
 संयतस्तु ततोऽमस्तानुबन्धिप्रविद्योन्नकाः ॥ ५५ ॥
 दामोदरपकृष्टास्त्रयोपशमकलनः ।
 उपशान्तकृपायोऽतन्मतस्तु क्षपको मतः ॥ ५६ ॥
 ततः क्षीणकृपायस्तु घातिमुनन्मतो जिनः ।
 दर्शने कमताः सम्यक्सङ्ख्येयगुणनिर्जराः ॥ ५७ ॥
 दुकाको बहुशो द्वेधा कुलीलो द्विविधस्तथा ।
 निर्ग्रन्थः स्वातन्त्र्येय निर्ग्रन्थाः पञ्च कीर्तिताः ॥ ५८ ॥
 संयमभुतछेदवाभिलिङ्गेन प्रतिसेवया ।
 तीर्थस्थानोपपादैश्च विकल्पास्तो यथात्मनम् ॥ ५९ ॥
 इति चो निर्जरातर्कं अद्वये वेद्युपेक्षते ।
 शेषतर्कैः समं बहुभिः स हि निर्वाणभागमवेत् ॥ ६० ॥
 इति निर्जरात्मनम् ।

भद्रस्तकेवलज्योतिर्जकातितज्जगद्वयात् ।
 मणिपत्य त्रिवाम्पुष्पं मोक्षतत्त्वं प्रकल्प्यते ॥ १ ॥
 अभावाद्गन्धदेहनां बन्धनिर्जरेण तया ।
 कृष्णकर्मप्रमोक्षो हि मोक्ष इत्यभिधीयते ॥ २ ॥
 यथाति कर्म तद्गुणं सयोगं केवली विदुः ।
 योगाभावाद्भोगस्य कर्मबन्धो न विद्यते ॥ ३ ॥

ततो निर्जीर्णनिःशेषपूर्वमग्निप्रकर्मणः ।

आत्मनः स्वात्मसंप्राप्तिर्मोक्षः सद्योऽवसीयते ॥ ३ ॥

तयोपशमकादीनां भग्यवस्य च संशयात् ।

मोक्षः सिद्धत्वमभ्यवज्ञानदर्शनशालिनः ॥ ५ ॥

आद्यं भावान्नभावस्य कर्मवन्धनमन्यतेः ।

अन्ताभावः प्रसज्येत दृष्ट्यादन्तबीजवत् ॥ ६ ॥

दग्धे बीजे यथाश्वन्तं प्रादुर्भवति नाङ्कुरः ।

कर्मबीजे तथा दग्धे न रोहति मवाङ्कुरः ॥ ७ ॥

अभ्यवस्थानबन्धस्य मवादीनामिवात्मनः ।

कार्यकारणविच्छेदान्मिथ्यावादिपरिक्षये ॥ ८ ॥

जानतः पश्यतश्चोर्ध्वं अकारण्यतः पुनः ।

तस्य बन्धप्रसङ्गेन सर्वासवपरिक्षयात् ॥ ९ ॥

अकस्माच्च न बन्धः स्यादनिर्मोक्षप्रसङ्गतः ।

बन्धोपपत्तिस्तत्र स्थान्मुक्तिप्राप्तेरनन्तरम् ॥ १० ॥

पातोऽपि स्थानबन्धावाप्तस्य नाशवत्तत्त्वतः ।

भासवाद्या न पात्रस्य प्रपातोऽथो भूय भवेत् ॥ ११ ॥

तथापि गौरवाभावाच्च पातोऽस्य प्रसज्यते ।

मृन्तसम्यग्धविच्छेदे पतत्याद्यप्यलु गुरु ॥ १२ ॥

अल्पक्षेत्रे तु सिद्धानामनन्तानां प्रसज्यते ।

परस्परपरोपरोधोऽपि नावगाहनशक्तितः ॥ १३ ॥

नानादीपप्रकाशेषु सूर्यिमग्नस्यपि दृश्यते ।

न विरोधः प्रदेशोऽस्य हन्तामूर्धेषु किं पुनः ॥ १४ ॥

आकारभावतोऽभावो न च तस्य प्रसज्यते ।

अनन्तरपरित्यक्तगरीराकारधारिणः ॥ १५ ॥

क्षीरानुविधाविषे तत्तद्भावाद्भिसर्वजम् ।
 लोकाकारप्रमाणस्य तावन्नाकारण्यतः ॥ १६ ॥
 शरावचन्द्रशाखादिदृश्यावष्टम्भयोगतः ।
 भक्ष्यो महोद्वेदीयस्य यवातो जायते यथा ॥ १७ ॥
 संहारे च विसर्गे च तत्पात्मानात्मयोगतः ।
 तदभावात् शुक्तस्य न संहारविमर्षजे ॥ १८ ॥
 कस्यापिदृष्टुल्लामोक्षे तत्रावस्थानदर्शनात् ।
 अवस्थानं न शुक्तावामूर्ध्वमवधानमकथ्यतः ॥ १९ ॥
 सम्पन्नवज्रान्धारिप्रसुक्तस्यात्मनो भुक्तम् ।
 निराधवावादिष्ठजायां यवायां कर्मसम्पत्ती ॥ २० ॥
 पूर्वाभिते क्षयवतो यथोक्तेः क्षयहेतुभिः ।
 संसारबीजं कान्त्यैव मोहनीयं ग्रहीयते ॥ २१ ॥
 ततोऽन्तरावज्ञानप्रदर्शनमाश्रयन्तरम् ।
 ग्रहीयन्तेऽस्य युगावलीनि कर्माण्यरोचतः ॥ २२ ॥
 गर्भेषुत्पत्तिं विनष्टायां यथा बालो विवद्वति ।
 तथा कर्मक्षयं यानि मोहनीये क्षयं गते ॥ २३ ॥
 नतः क्षीणचतुर्दशो मासोऽथावयातसर्वमम् ।
 बीजवन्धनमिर्गुणः व्यातकं वरमेवरे ॥ २४ ॥
 तेषकर्मफलपेक्षः शुद्धो बुद्धो निरामयः ।
 सर्वज्ञः सर्वदर्शी च त्रिनो भवति वेचली ॥ २५ ॥
 हृत्पञ्चमैश्वर्यादूर्ध्वं निर्दोषमधिगच्छति ।
 यथा दाधेन्धनो बद्धिर्विरपादानमस्तति ॥ २६ ॥
 तदन्तरमेवोर्ध्वं मातोऽप्यन्तरं गच्छति ।
 पूर्वप्रयोगात्तद्वन्धनप्रेयोर्ध्वं यैरर्थैः ॥ २७ ॥
 बुद्धात्तद्वत्तं होलायादिषीं चापि यथेय्यने ।
 पूर्वप्रयोगात्तद्वत्तं तथा सिद्धगतिं रक्षता ॥ २८ ॥

गृहेणमत्रनिर्मोक्षावया इहाऽन्वष्टाम्यनः ।
 कर्मवन्धविनिर्मोक्षावया मिदगतिः स्पृष्टा ॥ २९ ॥
 परममुदरेणामु वन्धच्छेदावया गतिः ।
 कर्मवन्धविनिर्मोक्षावयादि तपोजने ॥ ३० ॥
 यथापमिर्वगृह्य च मोहवात्स्रिषीचयः ।
 स्वमाचनः प्रवनेज्मे तपोकुंगनिरात्मनाम् ॥ ३१ ॥
 ऊर्ध्वगौरवपमांगो श्रीश इति त्रिभोक्तमैः ।
 मधोगौरवपमांगः पुत्रुडा इति चोदितम् ॥ ३२ ॥
 मतम्नु गतिवैद्व्य तेषां यदुपलभ्यते ।
 कर्मणः प्रतिष्ठानाच्च प्रयोगाच्च तद्विष्यते ॥ ३३ ॥
 भवतिर्यक्तयोर्ध्व च श्रीशानो कर्मजा गतिः ।
 ऊर्ध्वमेव स्वभावेन भवति क्षीणकर्मजाश्च ॥ ३४ ॥
 द्रव्यस्य कर्मजो यदुदुत्यावारम्भशीचयः ।
 समं तथैव मिदस्य गतिर्मोक्षे भवत्येवात् ॥ ३५ ॥
 वन्धसिञ्च विनाशश्च प्रकाशतमपोरिह ।
 पुण्यप्रवतो यदुच्छ्रिषीषाणकर्मजोः ॥ ३६ ॥
 ज्ञानावरणहानाम्ते केवलज्ञानशालिनः ।
 दर्शनावरणच्छेदादुदात्तेवल्लक्षणाः ॥ ३७ ॥
 वेदनोदममुच्छेदादुदात्तेवल्लक्षणाः ।
 मोहनीयसमुच्छेदात्सम्यक्त्वमवलं प्रिताः ॥ ३८ ॥
 भायुःकर्मसमुच्छेदात्परमं सौदम्यमाधिताः ।
 नामकर्मसमुच्छेदाद्वगाहनशालिनः ॥ ३९ ॥
 गोत्रकर्मसमुच्छेदात्तदाऽगौरवलावया ।
 अन्तरायसमुच्छेदादनन्तवीर्यमाधिताः ॥ ४० ॥
 काष्ठलिङ्गगतिक्षेत्रतीर्थज्ञानावगाहनैः ।
 बुद्धबोधितचारियसन्तुष्टात्पवहुतान्तरैः ॥ ४१ ॥

मन्तुः प्रवृत्तवादेनात्ततः प्रज्ञापनादपि ।
 अयमर्त्तर्तुधैः सिद्धः साधनीया यथागमम् ॥ ४१ ॥
 तादात्म्यादुपपुन्यान्ने केवकज्ञानदर्शने ।
 सम्यक्त्वमिदृतादस्या हेत्वभावाच्च नि श्रियाः ॥ ४२ ॥
 तातोऽप्यूर्ध्वगतिलेषां कथ्याह्वालीति चेन्न्यतिः ।
 अमौलिकायत्नाभावात्स हि हेतुर्गतेः परं ॥ ४३ ॥
 संसारविषयातीनं मित्राणामव्ययं सुखम् ।
 अस्वाभावमिति श्रुते परमं परमर्षिभिः ॥ ४४ ॥
 एवादेतद्वरीरस्य ज्ञप्तोर्नेहादकर्मणः ।
 कथं भवति शुनस्य सुखमिषुत्तरे श्वसु ॥ ४५ ॥
 लोके चतुर्दिहायेषु शुनसाहः प्रपुन्यते ।
 विषये वेदनाभावे शिवाके मोक्ष एव च ॥ ४६ ॥
 सुखो बद्धिः सुखो वायुर्विषयेतिवद् कथ्यते ।
 दुःखाभावे च पुरतः सुखितोऽस्मीति भावते ॥ ४७ ॥
 पुनरुत्तरेतिवाकाच्च सुखमिहेतिवद्विषयार्थम् ।
 कर्महेताविमोहाच्च मोक्षे सुखमनुत्तमम् ॥ ४८ ॥
 सुपुतादव्ययं सुखी केचिद्विच्छन्ति विवृतिम् ।
 तद्वपुर्नः किवावाचागुणातिशयतत्तथा ॥ ४९ ॥
 अयमममद्वयविमर्शनेऽथवा संभवात् ।
 मोहोन्वितिविहारीक दुर्भावप्रत्यय कर्मणः ॥ ५० ॥
 लोके तन्माहसो हर्षः हृद्योऽप्यन्तो न विद्यते ।
 कपटीवेत तटेव तच्छाकिरपमं रक्षतम् ॥ ५१ ॥
 मिद्वयमिहे सामान्यमधुमाभेवमावयोः ।
 अत्यन्तं चावमिहे वस्तुनोवायुवर्म रक्षतम् ॥ ५२ ॥

प्रत्यक्षं न ददावयामर्हतां तैः प्रमादितम् ।

गृह्यतेऽम्भीयतः प्रार्जुनैः पञ्चम्यपरीक्षया ॥ ५३ ॥

इत्येवमभोक्षमात्रं यः श्रूयते वेत्तुपेक्षते ।

तेष्वप्येवैः समं वदितुः स हि निर्वाणमागमयेत् ॥ ५४ ॥

इति मोक्षन्यपसर्जनम् ।

उपसंहारः

प्रमाणनपनिक्षेपनिर्देशादिमहादिभिः ।

सप्ततावीमिति ज्ञात्वा मोक्षमार्गं समाशयेत् ॥ १ ॥

निश्चयव्यवहाराम्बां मोक्षमार्गो द्विषा म्यितः ।

तत्रापि साध्यरूपः स्वाद्वितीयस्तस्य साधनम् ॥ २ ॥

अद्वानाधिगमोपेक्षाः शुद्ध्य न्यात्मनो हि याः ।

सम्यक्त्वज्ञानवृत्तात्मा मोक्षमार्गः स निश्चयः ॥ ३ ॥

अद्वानाधिगमोपेक्षा याः पुनः स्तुः परात्मना ।

सम्यक्त्वज्ञानवृत्तात्मा स मार्गो व्यवहारतः ॥ ४ ॥

अर्चानः परद्रव्यं बुध्यमानस्तदेव हि ।

तदेवोपेक्षमाणञ्च व्यवहारी स्मृतो मुनिः ॥ ५ ॥

स्वद्रव्यं अर्चानस्तु बुध्यमानस्तदेव हि ।

तदेवोपेक्षमाणञ्च निश्चयान्मुनिसत्तमः ॥ ६ ॥

आत्मा ज्ञानवृत्त्या ज्ञानं सम्यक्त्वं चरितं हि सः ।

स्वस्थो दर्शनधारित्रमोहाम्ब्यामनुपप्लुतः ॥ ७ ॥

पश्यति स्वस्वरूपं यो जानाति च चरत्यपि ।

दर्शनज्ञानधारित्रत्रयमात्मैव स स्मृतः ॥ ८ ॥

पश्यति स्वस्वरूपं यं जानाति च चरत्यपि ।

दर्शनज्ञानधारित्रत्रयमात्मैव तन्मयः ॥ ९ ॥

इत्यते येन रूपेण ज्ञायते चर्यतेऽपि च ।

- दर्शनज्ञानचारित्र्यप्रथमात्मैव तन्मयः ॥ १० ॥
 चरमे पश्यति जानाति स्वरूपाय चरत्यपि ।
 दर्शनज्ञानचारित्र्यप्रथमात्मैव तन्मयः ॥ ११ ॥
 यस्मात्पश्यति जानाति स्वं स्वरूपाय चरत्यपि ।
 दर्शनज्ञानचारित्र्यप्रथमात्मैव तन्मयः ॥ १२ ॥
 यस्य पश्यति जानाति स्वरूपस्य चरत्यपि ।
 दर्शनज्ञानचारित्र्यप्रथमात्मैव तन्मयः ॥ १३ ॥
 यस्मिन् पश्यति जानाति स्वरूपस्य चरत्यपि ।
 दर्शनज्ञानचारित्र्यप्रथमात्मैव तन्मयः ॥ १४ ॥
 ये स्वभावाभूतिज्ञानि चर्योरूपविद्यात्मकाः ।
 दर्शनज्ञानचारित्र्यप्रथमात्मैव तन्मयः ॥ १५ ॥
 दर्शनज्ञानचारित्र्यगुणानां च हृदाधराः ।
 दर्शनज्ञानचारित्र्यप्रथमात्मैव तन्मयः ॥ १६ ॥
 दर्शनज्ञानचारित्र्यसौख्यानां च आश्रयाः ।
 दर्शनज्ञानचारित्र्यप्रथमात्मैव तन्मयः ॥ १७ ॥
 दर्शनज्ञानचारित्र्यमदेता ये अस्त्विताः ।
 दर्शनज्ञानचारित्र्यमयस्यात्मन एव ते ॥ १८ ॥
 दर्शनज्ञानचारित्र्यागुरुकम्पाद्भवा गुणाः ।
 दर्शनज्ञानचारित्र्यमयस्यात्मन एव ते ॥ १९ ॥
 दर्शनज्ञानचारित्र्यभीष्टोपादयवहारानु ये ।
 दर्शनज्ञानचारित्र्यमयस्यात्मन एव ते ॥ २० ॥
 स्वात्मवत्त्वज्ञानचारित्र्यः पर्योपार्थदेवतो मुनिमार्गः ।
 एवो ज्ञाता सर्वदेवद्वितीयः स्वाहूयार्थदेवतो मुनिमार्गः ॥ २१ ॥
 तत्त्वार्थनारमिति चः समधिर्दिष्टा
 विदोन्मानीमितिद्वि विद्वत्तः ।

संसारचक्रमवपूय स पूजमोह-

संगम्यकर्मचर्यं शिवनन्दमेति ॥ २२ ॥

धर्माः पदानां कर्माणि वाक्यानां तु पदार्थाः ।

वाक्यानि चान्न वाक्यान् कर्तुमि न पुनर्ययम् ॥ २३ ॥

इति श्रीमद्वृत्तचन्द्रवर्णिनी कृतिः समाप्तमन्त्रे मय्य संदृष्टम्

समाप्तम् ।

(୭)

गुणानां विस्तरं ग्रहयेत्समाधानां तद्विषयम् ।

पर्यायाणां विशेषेण नत्वा धीरं जितेश्वरम् ॥ १ ॥

आहाराद्यदतिर्वचनचनान्मुनमेण मयचक्रस्योपरि कल्पते। सा च
 किमर्थम् । इत्यलक्षणमिच्छार्थम् अभावमिच्छार्थम् । इच्छाणि
 कानि । जीवपुत्रलक्ष्मीधर्मोपायकाहइच्छाणि । सद्रूपलक्षणम्
 वापाहइच्छाधौम्यपुनः सत् । इति इच्छाधिकारः ।

कक्षगानि कानि ? अक्षिर्व, वस्तुर्व, द्रव्यार्थ, प्रमेयार्थ, अप्रत्यक्षार्थ, प्रत्यक्षार्थ, चेतनार्थचेतनार्थं मूर्तिव्यममूर्तिव्यं द्रव्याणां इति सामान्यगणाः प्रत्येकमहावर्गो सर्वेषाम् ।

[एकेन्द्रस्ये अही अही गुणा भवन्ति । लीबद्रस्ये अचेतनस्य
मूर्तस्य च नास्ति, पुत्रलद्रस्ये चेतनस्य च मूर्तस्य च नास्ति, धर्माधर्मा-
कांशकालद्रस्येषु चेतनस्य मूर्तस्य च नास्ति । एवं त्रिद्रिगुणवर्जिते
अही अही गुणाः प्रत्येन्द्रस्ये भवन्ति ।]

ज्ञानद्वयानुसंधीर्षाणि स्वर्गोत्सवगन्धर्वाः मतिहेतुत्वं स्थितिहेतु-
त्वमवगाहनहेतुत्वं वर्तनाहेतुत्वं चेतनात्मचेतनात्वं मूर्तान्धममूर्तान्धं
मन्वानां बोद्धव्यं किञ्चिदगुणाः । बोद्धव्यकिञ्चिदगुणेषु जीवदुष्टलक्षो
वदिति । जीवस्य ज्ञानद्वयानुसंधीर्षाणि चेतनात्ममूर्तान्धमिति
चद । दुष्टलक्ष स्वर्गोत्सवगन्धर्वाः मूर्तान्धमचेतनावमिति चद ।
इत्येतां धर्माधर्माकाशकाकारां मल्लेकं लक्षो गुणाः । धर्मद्वये

१ दशमा ललायतेनरा अनिष्टान् कर्तव्यम् । अथवाऽप्याह भुवनम् ।
मनुस्मृत्याः । २ शेषेण च अनिष्टानि पुत्रकर्मणा मुनाः सहायम् । ३ इति
मनुस्मृतेऽधिकारात् ।

गतिरेतुम्भममूर्तत्वमचेतनत्वमने त्रयो गुणाः । अचर्मद्रव्ये शिनिं
 तुम्भममूर्तत्वमचेतनत्वमिति । आकाशद्रव्ये अचमाहरेतुम्भममूर्त
 त्वमचेतनत्वमिति । कालद्रव्ये धर्मेनाहरेतुम्भममूर्तत्वमचेतनत्वमिति
 विनोदगुणाः । अस्तम्याभ्यासो गुणाः स्वर्मात्रवेद्यया समान्यद्रव्य
 विज्ञानपेक्षया तत्त्व विनोदगुणाः । इति गुणाधिकाः ।

गुणविकाराः पक्षांशान्ने द्वेषा स्वभावविभावपक्षभेदात् । शुद्ध
 कषुविकाराः स्वभावपक्षांशान्ने द्वादशधा बहुवृद्धिकृताः बहुविकारा
 अनन्तमागवृद्धिः, अमन्यमागवृद्धिः, संख्यातमागवृद्धिः
 संख्यातगुणवृद्धिः, अमन्यमागगुणवृद्धिः, अनन्तगुणवृद्धिः, एवं चर
 द्विकृताश्च अमन्यमागवृद्धिः, अमन्यमागवृद्धिः, संख्यातमाग
 वृद्धिः, संख्यातगुणवृद्धिः, अमन्यमागगुणवृद्धिः, अनन्तगुणवृद्धिः
 पक्षाधिकृता द्वेषाः । विभावद्रव्यस्य जनपक्षांशान्ने विविधा नान्य
 कादिपक्षांशाः अपवा चतुरशीतिहस्त्यो नोनवः । विभावगुणस्य जन
 पक्षांशा मन्थादयः । स्वभावद्रव्यस्य जनपक्षांशाश्चरमशीतिहस्त्य
 चतुरशीतिहस्त्यपक्षांशाः । स्वभावगुणस्य जनपक्षांशा अनन्तचतुरश्रपक्षा
 णीयस्य । शुद्धस्य तु षण्णुकादयो विभावद्रव्यस्य जनपक्षांशाः । तस्य
 रसाम्भरगन्धगन्धाम्भरादिविभावगुणस्य जनपक्षांशाः । अविभाज्य
 शुद्धपरमाणुः स्वभावद्रव्यस्य जनपक्षांशः । वर्णगन्धरसैकैकाविस्व
 रपक्षांशस्य स्वभावगुणस्य जनपक्षांशाः ।

अनौद्यनिधने द्रव्ये स्वपक्षांशाः त्रिभिन्नगम् ।

वन्मज्जन्ति निमज्जन्ति ललकलोलवज्जले ॥१॥

धर्माधर्मनमःकाला अयं पक्षांशगोचराः ।

स्यजनेन ॥ संवर्द्धा द्वावभ्यौ जीवपुद्गली ॥ २ ॥

इति पक्षांशाधिकाः । गुणपर्यवद्रव्यम् ।

१ द्रव्यज्ञेयकालमात्रावेक्षया । २ स्वभावपक्षांशाः सर्वद्रव्येषु विनारब्धे
 वा जीवपुद्गलोच । ३ आधनरहिते ।

स्वभावः कथ्यन्ते । भक्षिस्वभावः, नाक्षिस्वभावः, निक्षिस्वभावः
 भक्षिस्वभावः, ऐकस्वभावः, अनेकस्वभावः, भेदस्वभावः, अभे-
 दस्वभावः, भयस्वभावः । अमयस्वभावः, परमस्वभावः, द्रव्याणा-
 मेकादश सामान्यस्वभावाः, चेतनस्वभावः, अचेतनस्वभावः, मूर्त-
 स्वभावः, अमूर्तस्वभावः, एकप्रदेशस्वभावः, अनेकप्रदेशस्वभावः,
 विभावस्वभावः, शुद्धस्वभावः, अशुद्धस्वभावः, वपचरितस्वभाव
 एते द्रव्याणां दश विरोधस्वभावाः । जीवपुद्गलयोरेव विराटि,
 चेतनस्वभावः मूर्तस्वभावः, विभावस्वभावः, एकप्रदेशस्वभावः,
 अशुद्धस्वभावः एतैः पञ्चभिः स्वभावैर्विना धर्मादित्रयाणां षोडश स्व-
 भावाः सन्ति । तत्र बहुप्रदेशं विना कालस्य षोडश स्वभावाः ।
 एव विराटिभावाः एतुर्जीवपुद्गलयोर्मताः ।

धर्मादीनां षोडश एतुः काष्ठे पञ्चदश एतुताः ॥ ३ ॥

ते कुतो ज्ञेयाः । प्रमाणमवदिदधातः । सम्प्रगृह्यते प्रमाणम् ।
 तद्वैद्या प्रत्यक्षेतरभेदान् । अवधिप्रमः परंपरावेकदेशप्रत्यक्षी । केवलं
 सकलप्रत्यक्षं । सतिभुते परोक्षे । प्रमाणमुक्तं । तदवयवा नयाः ।
 नवभेदा इत्यन्ते,—

गिष्ठावयवद्वाराणाम् मूलप्रभेदानां द्वाव सप्तत्यम् ।

१ स्वभावानामवयवगुणत्वादिद्वयव्यतिरेकस्वभावः । २ परस्परकदेष्टाभा-
 वाव्यतिरेकस्वभावः । ३ निष्प्र निष्प्र आनामवयवेषु कदेदेद्विनि ह्यन्वभ्योक्त-
 मभक्षित्वस्वभावः । ४ तत्त्वान्वयेकवर्तकव्यतिरेक, विव्यव्यतिरेकस्वभावः । ५
 स्वभावानां मेवाकारत्वादेकस्वभावः । ६ गुणगुण्यदिनद्वयोरेकस्वभावः ।
 ७ व्यतिरेकस्वभावः प्रत्यक्षमन्वेन परस्परस्वभावः । ८ अगद्व्यव्यव्यतिरेक कदेष्टो-
 कवर्तकव्यतिरेकस्वभावः । ९ जीवपुद्गलद्रव्यभेदव्यतिरेकस्वभावः ।
 १० जीवपुद्गलद्रव्यभेदव्यतिरेकस्वभावः । ११ "तत्त्वान्वयेकवर्तक-
 वयव" भवति विव्यव्यतिरेकस्वभावः । १२ तत्त्वान्वयेकवर्तकस्वभावः । १३ निष्प्रवयवा
 ह्यव्यतिरेक, अवयवद्वाराणाम् वयवव्यतिरेकः ।

निष्ठायाः साधनदेवो दृष्टव्यमस्ति यथा मुनिः ॥ १ ॥

द्रव्यार्थिकः, पर्यायार्थिकः, निगमः, सद्ब्रह्मः, स्ववद्वारः, अनुपपन्नः, सममिच्छकः, पदमूल इति नव नवाः स्मृत्याः । इत्येतावन् कथ्यन्ते । नवानां समीपा उपनयाः । सद्ब्रह्मस्वरूपाः सप्तद्वारद्वारः इत्येतावन् सद्ब्रह्मस्वरूपाः सप्तद्वारद्वारः सप्तद्वारद्वारः सप्तद्वारद्वारः सप्तद्वारद्वारः ।

इदानीमेतेषां भेदा इत्यन्ते । द्रव्यार्थिकस्य दश भेदाः ।

कर्मोपाधिनिरपेक्षः शुद्धद्रव्यार्थिको यथा संतारी जीवः मिह सद्ब्रह्म । इत्यादयश्चतस्रोऽप्येव सप्तद्वारद्वारः शुद्धद्रव्यार्थिको यथा द्रव्यं निष्कम् । भेदकल्पनानिरपेक्षः शुद्धो द्रव्यार्थिको यथा निष्कगुणपर्यायस्य भाषाद्रव्यमधिकम् ।

कर्मोपाधिनापेक्षोऽशुद्धद्रव्यार्थिको यथा कोषादिकमेवमात्मा । इत्यादयश्चतस्रोऽशुद्धद्रव्यार्थिको यथैकमिह सप्त द्रव्यमुपादयश्चतस्रोऽप्येव सप्तद्वारद्वारः शुद्धद्रव्यार्थिको यथात्मनो दर्शनज्ञानादयो गुणाः । अन्वयद्रव्यार्थिको यथा—गुणपर्यायस्य भाषा द्रव्यम् । स्वद्रव्योदिमादिकद्रव्यार्थिको यथा—स्वद्रव्यादिचतुष्टयापेक्षया द्रव्यमस्ति । परद्रव्यादिमादिकद्रव्यार्थिको यथा—परद्रव्योदिचतुष्टयापेक्षया द्रव्यं नास्ति । परमभाषाद्रव्यार्थिको यथा—ज्ञानस्वरूप आत्मा । अत्रावेकस्वभावानां मध्ये ज्ञानाख्यः परमस्वभावो गृहीतः ।

इति द्रव्यार्थिकस्य दश भेदाः ।

अथ पर्यायार्थिकस्य पदभेदा इत्यन्ते,—

अनादिनित्यपर्यायार्थिको यथा पुत्रलपार्थो नित्यो मेवोदिः ।

१ नवान् गृहीत्वा वस्तुनोऽनेकविकल्पनेन कथनमुपनयः । २ कश्चिन्नाशेन स्वधेयव्यकल्पनमात्रा आत्माः । ३ सुवर्णं हि रजतविकल्पना नास्ति रजतधेयेन रजतकालेन रजतवर्णयेन च नास्ति ।

सादिनित्यपर्यायार्थिको यथा—सिद्धपर्यायो नित्यः । सत्तागीणत्वे-
नोपाद्व्ययमाहकस्वभावो नित्याशुद्धपर्यायार्थिको यथा—समयं
समयं प्रति पर्याया विनाशिनः । सत्तामापेक्षस्वभावो नित्याशु-
द्धपर्यायार्थिको यथा—एकस्मिन् समये त्रयार्थकः पर्यायः । कर्मो—
पाधिनिरपेक्षस्वभावो नित्यशुद्धपर्यायार्थिको यथा—सिद्धपर्या-
यसदृशाः शुद्धाः संसारिणो पर्यायाः । कर्मोपाधिमापेक्षस्वभावोऽ-
नित्याशुद्धपर्यायार्थिको यथा—संसारिणामुत्पत्तिमरणे सः । इति
पर्यायार्थिकस्य षट् भेदाः ।

नैगमशेषा भूतभाविर्कर्तमानकाकभेदान् । अतीते कर्तमानारोपणं
यत्र स भूतनैगमो यथा—अद्य हीनोत्सवदिने भीरुर्दमानस्वामी
सौमं गता । भाविनि भूतवाक्यधनं यत्र स भाविनैगमो यथा—
अहं सिद्ध एव । कर्तुमारब्धमीव निष्पन्नमनिष्पन्नं वा वस्तु
निष्पन्नवाक्यव्यक्ते यत्र ॥ कर्तमाननैगमो यथा—भोदनः पच्यते
इति नैगमशेषा ।

सङ्ग्रहो द्विविधः । सामान्यसङ्ग्रहो यथा—सर्वाणि द्रव्याणि परस्पर-
रमविरोधीनि । विशेषसङ्ग्रहो यथा—सर्वे जीवाः परस्परमविरोधिनाः
इति सङ्ग्रहोऽपि द्विधा ।

व्यवहारोऽपि द्वेधा । सामान्यसङ्ग्रहभेदको व्यवहारो यथा—
द्रव्यानि जीवाजीवाः । विशेषसङ्ग्रहभेदको व्यवहारो यथा—जीवा
संसारिणो मुक्ताश्च इति व्यवहारोऽपि द्वेधा ।

अनुगृहो द्विविधः । सूक्ष्मअनुगृहो यथा—एकसमवायव्यापी
पर्यायः । रूपाण्यनुगृहो यथा—अनुप्यादिपर्यायकाराण्युद्भूतमात्रक
तिष्ठन्ति इति अनुगृहोऽपि द्वेधा ।

वाग्दममभिरुद्धैर्भूता मयाः प्रत्येकमेवैवा मयाः । वाग्दमो यथा

१ दूरेदर्शक विनाशः, कतरपक्षोदरोत्पत्तिः, द्रव्यभेद प्रवृत्तिः ।

तदनुविधम् । मतिमुताद्यधिमनःपर्यवरूपम् । निर्विकल्पं मनोतद्विर्त
 केवलज्ञानमिति प्रमाणस्य व्युत्पत्तिः । प्रमाणेन वस्तु संगृहीतार्थे-
 कासौ नयः, भुवनिकरूपो वा, ज्ञानुरभिप्रायो वा नयः, नानाम्यभावे-
 ऽप्यो व्यापृत्य एकस्मिन्स्वभावे वस्तु नयति प्राप्नोतीति वा नयः ।
 स द्वेधा सविकल्पनिर्विकल्पभेदादिति नयस्य व्युत्पत्तिः । प्रमाणनय-
 योर्निक्षेप आरोपणे स नामस्थापनादिभेदेन चतुर्विध इति निक्षे-
 पस्य व्युत्पत्तिः । द्रव्यमेवार्थः प्रयोजनमस्येति द्रव्यार्थिकः । शुद्ध-
 द्रव्यमेवार्थः प्रयोजनमस्येति शुद्धद्रव्यार्थिकः । अशुद्धद्रव्यमेवार्थः
 प्रयोजनमस्येति अशुद्धद्रव्यार्थिकः । सामान्यगुणादयोऽन्वय-
 रूपेण द्रव्यं द्रव्यमिति द्रव्यति व्यवस्थापयतीत्यन्वयद्रव्यार्थिकः ।
 स्वद्रव्यादिग्रहणमर्थः प्रयोजनमस्येति स्वद्रव्यादिग्राहकः । परद्रव्या-
 दिग्रहणमर्थः प्रयोजनमस्येति परद्रव्यादिग्राहकः । वरमभाव-
 ग्रहणमर्थः प्रयोजनमस्येति वरमभावग्राहकः ।

इति द्रव्यार्थिकस्य व्युत्पत्तिः ।

पदार्थ पदार्थः प्रयोजनमस्येति पदार्थार्थिकः । अनादितित्व-
 पदार्थ पदार्थः प्रयोजनमस्येत्यनादित्वपदार्थार्थिकः । सादितित्व-
 पदार्थ पदार्थः प्रयोजनमस्येति सादितित्वपदार्थार्थिकः । शुद्ध-
 पदार्थ पदार्थः प्रयोजनमस्येति शुद्धपदार्थार्थिकः । अशुद्धपदार्थ
 पदार्थः प्रयोजनमस्येत्यशुद्धपदार्थार्थिकः ।

इति पदार्थार्थिकस्य व्युत्पत्तिः ।

नैकं गच्छतीति निगमः, निगमो विकल्पकप्रभवो निगमः । अभे-
 दरूपतया वेस्तुजातं संगृह्यतीति सद्रूपः । सद्रूपेण संगृहीतार्थस्य
 भेदरूपतया वस्तु व्यवदिषत इति व्यवहारः । अतु जातं सूत्र-
 यतीति कतुमुच्यते । सद्रूपान् व्यावहृत्यान् द्रव्यतिप्रत्यवहारेण

१ आदित्येन द्रव्यभावे एतेरे. २ सद्रूपं च नैकं च द्वि- गुणं च वा
 ३५: । ३ वस्तुनद्रुहः ।

भूतः शुद्धनवायत्तं प्रत्यग्भ्योतिमकास्ति तत् ।
 नवतरवातत्वेऽपि यदेकत्वं न मुञ्चति ॥ ७ ॥
 विरमिति नवतरवच्छुद्धमुधीयमानं
 कनकमिव विमलं वर्णमालाकलापे ।
 भव सततविरिक्तः दृश्यनामेकरूपं
 प्रतिपदिदृश्यामग्भ्योतिरघोतमानम् ॥ ८ ॥
 वक्ष्यति न नवभीरन्मेति प्रमाणं
 क्वचिदपि च न विमो याति भिक्षेपचक्रे ।
 विमपरममिदृशो भाति सर्वकपेऽस्मि-
 न्नुभयगुपयाते भाति न हृतमेव ॥ ९ ॥
 आत्मस्वभावं परभावभिक्षसापूर्वमाद्यन्मदिगुचमेकं ।
 विहीनसंकल्पविवक्ष्यमानं प्रकाशयन् शुद्धनवोऽभ्युपेति ॥ १० ॥
 न हि विदधति बहुरूपभावाद्भ्योऽमी
 एवगुपयितरन्तोऽन्येत्य वच मतिर्ही ।
 अनुभवन्नु तमेव द्योतमानं समंताम्-
 गद्वगतमोही भूयताम्बहृस्वभावं ॥ ११ ॥
 भूतं भास्तमभूतमेव दधसा निर्भिद्य चम्पं शुधी-
 र्यद्यन्तः किल कोऽप्यहो कलवति वचादस्य मोहं दृशन् ।
 भाग्यान्मानुभवैकताम्यमद्विभा स्वभ्योऽवमाले भुवं
 मित्यं कर्मकलपपट्टविकल्पो देवः स्वये साधतः ॥ १२ ॥
 भाग्यान्मानुभूतिरिति शुद्धनवात्मिका या
 शानानुभूतिरिवमेव किलेति बुध्या ।
 भाग्यान्माग्यानि निविरच सुमि-यकम्प-
 मेकोऽनि मित्यमयकोचकनः समन्तात् ॥ १३ ॥
 भक्तविद्वत्तमनाकुले वचस्त्वन्मन्त्रमन्त्रैर्हि-
 र्मेहः परममरन्तु कः सदाप्रभुदिकान्तं सदा ।

दूयगध दित्तसंतं स्वं समालोचय देव
 त्यत्रसि झगिति मूरुषी साकमेकत्वमोहं ॥ १३ ॥
 काम्यैव व्यपयन्ति ये वृत्तादितो धात्रा निरुन्धमिन्ति ये
 धामोहाममहरिदन्तो जनमनो मुष्णन्ति रूपेण ये ।
 दिशेन यन्निना सुखं लब्धव्योः साक्षात्क्षरन्तोऽमृतम्
 वन्द्यान्तेऽहरदृष्टलक्षणधराक्षीर्धैरराः सूरयः ॥ १४ ॥
 माकारकदकितो धरगुपवनरात्रीमिनीर्णभूमितलं ।
 विचरीव हि नगरमिदं परिजातलयेन पातालं ॥ १५ ॥
 नित्यमधिकारमुन्मिषत्तत्त्वार्थानमपूर्वमदृक्कलावर्ण्यं ।
 भक्षोभमिदं सगुर्दं त्रिमेग्नकूपं वरं जयति ॥ १६ ॥
 एक्यं व्यवहारतो न तु पुनः बाधामनो निजबा-
 द्धः क्षोत्रं व्यवहारतोऽपि यदुपः रमुस्या न तत्परयत् ।
 क्षोत्रं निजवत्प्रजितो भवति विन्युत्स्यैव मैवं भवे-
 कान्मनीधैरान्नबोत्तरवलादेक्यमाग्राह्योः ॥ १७ ॥
 इति परिचितनारैरात्मकायैकतायां
 नयविधजनपुनयाभ्यन्तमुपग्राहिनायाम् ।
 भवन्नाति न बोधो बोधमेवाय कल्प
 स्वामरभगदृष्टः साधुरभेद एव ॥ १८ ॥
 भवन्नाति न बाधदृष्टिमत्यन्तवेगा-
 दयवमपरभावत्यागरदृष्टादिति ।
 अदिति सकलभारैरन्धदीर्घिर्दिगुणा
 स्वयमिदमनुभूतिजावहाविर्वैभूय ॥ १९ ॥
 सर्वतः स्वामिर्धैरभाव्यं येनये स्वयमहं स्वमिदैकं ।
 नाति नाति मम कल्प्य मोहः सुदृष्टिदयद्वहोविधिरिति ॥ २० ॥
 इति सति तद्वद्वैराग्यभार्यविदेदे
 स्वयमनुपयोगो निजदात्मनोके ।

प्रकटितपरमायेंद्रेनज्ञानवृत्तेः

वृत्तपरिणितिरामाराम एव प्रवृत्तः ॥ ३१ ॥

ममन्तु निर्भरममी मममेव लोका

आलोकसुखदुःखनि क्षान्तरसे समन्ताः ।

आज्ञाप्य त्रिभ्रमनिरन्करिणीं भरेण

प्रोम्भम एव मममानवशेषमिन्द्रुः ॥ ३२ ॥

इति रणभूतिज्ञा ॥ १ ॥

जीवाजीवविषेकपुष्कलरक्षा प्रत्यावपन्कारंदा

नामस्मरतिबद्धबन्धनविधिष्वेमादिशुद्ध स्फुटम् ।

आमाराममनमन्धाममदसाध्यक्षेण नित्योदितं

धीरोदानमनावृत्त विलम्बनि ज्ञानं मनो ह्लादयम् ॥ १ ॥

धिरम किमपरेणाकार्यकोलाहलेन

म्वदमवि निभूतः सन् पश्य यन्मासमेकं ।

हृदयमरमि पुन पुनृह्लादिब्रह्माग्नौ

ननु किमनुपलब्धिर्भाति किं चोपलब्धिः ॥ २ ॥

विष्टविश्याममर्वम्वसरो जीव इषानयं ।

भनोऽतिरिक्ताः सर्वेऽपि भावाः वीरूटिका भसी ॥ ३ ॥

महलमनि विहायाह्लाद विष्टान्तिरिष्ट

पुनरममगाद्य एव च विष्टान्तिमात्रं ।

इममुपति परमम आह विचम्य भाक्षान्

कल्पयन् परमात्मात्मानमात्मस्वनर्म् ॥ ४ ॥

वर्गोऽथा वः रागमोहादयो वा मित्रा भावाः सर्वे ब्रह्माणुगः ।

तेनेवमन्ध्यावनः पश्यतोऽमी नो दृष्टाः स्फुरद्दमेकं परं वान् ॥ ५ ॥

निवर्त्येन केन वदन् किंविद्यदेव मन्त्याश्च कथंचिदात्मन् ।

दपमेन निवृत्तमिहानिच्छोऽपि वदन्ति इवम न कथंचनानि ॥ ६ ॥

भासंतारत एव धावति परं कुर्वेऽहमित्युच्यते-
 दुर्वारं मनु मोहिनामिह महाद्वारस्य तमः
 तद्गुणार्थपरिग्रहेण विरुचं यथेकवारं मजे-
 त्तिह ज्ञानधनस्य बन्धनमहो भूयो भवेदात्मनः ॥ १० ॥
 आत्मभावान्करोत्यात्मा परभावान्सदा परः ।
 आर्भवं द्यामनो भावाः परस्य पर एव ते ॥ ११ ॥
 भक्षान्तरानु तं गुणान्धवद्धारकारी
 ज्ञानं स्वयं विष्णु भवद्वि रज्यते यः ।
 वीणा हधीशुमपुराग्लरसातिगुण्यां
 गां दोषिषु दुग्धमिष मूत्रमनी रसालम् ॥ १२ ॥
 भक्षानाम्दुग्धानुलिङ्गी जलधिया धावन्ति पानुं दृगा
 भक्षानाचमति द्रवन्ति भुक्ताध्यासेन रज्जी जना ।
 भक्षानाञ्च विवक्ष्यचक्रकरणाद्वातोत्तरहादिधव-
 द्गुहजानमया अपि स्वयममी कथीभक्त्यानुक्ताः ॥ १३ ॥
 शान्ताद्विवेचकतया तु परात्मनोर्धो
 जानाति ईस हव वा-एवसोर्विदोष ।
 धैर्यमधानुमचलं तं सदाधिरुहो
 जानीत एव हि करोति न विग्रहापि ॥ १४ ॥
 शान्तेव गृहजवपसोरीत्यशैत्यवस्था
 शान्तेवोत्तमति लज्जलस्वादभेदस्तुदामः ।
 शान्तेव स्वरसविकसतिर्वचतम्यधानो-
 बोधादेव प्रभवति मित्रा मिन्दती कर्तुमाद्यम् ॥ १५ ॥
 भक्षान् ज्ञानमन्वेवं कुर्वन्नामानमजसा ।
 स्वाकर्तुमात्मभावस्य परभावस्य न कविः ॥ १६ ॥
 भावा ज्ञानं स्वयं ज्ञानं ज्ञानाद्व्य-करोति हि ।
 परभावस्य कर्तुमा मोहोऽहं स्ववद्धारिणाद्य ॥ १७ ॥

॥ भेदविज्ञानत एव तस्मात्तद्भेदविज्ञानमनीय भाष्यम् ॥ ५ ॥

भावयेद्भेदविज्ञानमिदमपिष्ठकधारया ।

सावदावपराध्नुन्वा ज्ञानं ज्ञाने प्रतिष्ठने ॥ ६ ॥

भेदविज्ञानतः सिद्धाः सिद्धा ये किल केचन ।

तस्यैवाभावतो वद्धा वद्धा ये किल केचन ॥ ७ ॥

भेदज्ञानोपलब्धकालनापनुद्भनयोपलब्धभा-

द्रागदामप्रसवहरणात्तवर्मणी सर्वरेण ।

विभक्तोऽपि परमममलासोऽकममलानमेकं

ज्ञानं ज्ञाने निवततुदितं साधतोऽन्योन्येननु ॥ ८ ॥

इति सौवरो निम्नान्त ॥ ६ ॥

रागाद्यावदोपनो निजपुराध्नुन्वा परः सर्वर-

वामोऽगामि समकमेव भरतो दुराक्रियन्धम् मित ॥

मागदं तु तदेव दग्धमधुना ववाजुभने निजैरा

ज्ञानयोनिरपादृतं न हि बलौ रागादिभिर्गुणैरपि ॥ ९ ॥

तत्र ज्ञानस्यैव रामार्थे विरागस्यैव वा किल ।

बन्धोऽपि कर्मभिः कर्म भुजामोऽपि न बध्यते ॥ १० ॥

माधुने विषयमेवनेऽपि बन्धु एवं कर्त्तं विषयमेवबन्ध ता

ज्ञानैवैवविरागतावलाभेवकोऽपि तद्व्यापमेवव ॥ ११ ॥

सावदादेर्भेवनि निवर्त्तं ज्ञानैरावबानि-

एवं बन्धुर्न कलविनुमवे स्वावदुपातिगुणदा ।

बध्नाद् दग्ध्वा वधतिवदमिद् तत्तदनं एवं वरे न

वद्विज्ञाने विरागनि वरात्मर्त्ततो रागयोनात् ॥ १२ ॥

सावदादिः स्वदग्धमदं जानु बन्धो न मे भव

दिपुनानोपुनदवदवा रागियोऽवबान्धु ।

आत्मबन्धो तस्मिन्नि वरता मे बन्धोऽपि वावा

आमावावावावावदिरदावनि-र सावदवदिरव ॥ १३ ॥

निःशङ्कः सततं स्वयं स हर्षं ज्ञानं सदा विन्दति ॥ २८ ॥

टहोस्त्रीर्जस्वरसनिधितज्ञानसर्वस्वभाषः

सम्पदहेर्वदिह सकलं प्रप्ति लक्ष्मणि कर्म ।

तत्तस्यास्मिन्पुनरपि मनाद् कर्मणो नास्ति बन्धः

पूर्वोपासं तदनुभवतो निश्चितं निर्मेरैव ॥ २९ ॥

दम्भम्बार्धं नवमिनि निजैः सङ्गतोऽष्टाभिरङ्गैः

प्राग्वद् नु क्षपमुपनयन्निर्मरोऽमृत्प्रभयेन ।

सम्पददृष्टिः स्वयमनिरस्तादादिमध्यान्तमुक्त

ज्ञानं भूत्वा नटति गमनाभोगरङ्गं विगाह ॥ ३० ॥

इति निर्मेरा निगान्ता ॥ ७ ॥

रागोद्गारमहारसेन सकलं कृत्वा प्रमत्तं जग-

त्पीडयन् रसभारनिर्भरमदानात्येन बन्धं धुनन् ।

भान्दाद्युत्तमित्यभोजि सहजायस्यां एकुटचारव-

दीरोद्गारमनाकुलं निदपधिज्ञानं समुत्पद्यति ॥ १ ॥

न कर्मबहुलं जगत्तलनात्मकं कर्मदा-

ननेककाणानि वा न किङ्किदुधो बन्धवन् ।

परैरवगुपयोगभूः समुपचाति रागादिभिः

स एव किल केवलं भवति बन्धहेतुर्नृणाम् ॥ २ ॥

लोकः कर्म ततोऽस्तु सोऽस्तु च परिरपन्दात्मकं कर्मैत-

ताम्बभिन् करणानि तन्पु चिद्विद्यात्पादये चाप्नु तद् ।

रागारीनुपयोगभूमिममवद् ज्ञानं भवेन् केवलं

बन्धं नैव कुतोऽप्युपस्यमहो सम्भगगत्मा भुवं ॥ ३ ॥

तथापि न निरर्तलं चरितुमिच्छते ज्ञानिना

तदापनमयेव सा किल निरर्पला स्वावृतिः ।

अकामकृतकर्म समतमकारण ज्ञानिना

इयं न हि विरच्यते किमु करोति जायानि च ॥ ४ ॥

इति वस्तुस्वभावं च ज्ञानी जानाति तेन सः ।

रागादीनामनः सुषोढतो भवति वारकः ॥ १४ ॥

इति वस्तुस्वभावं च भाज्ञानी वेति तेन सः ।

रागादीनामनः सुषोढतो भवति वारकः ॥ १५ ॥

इत्यालोच्य विवेच्य तत्किल परद्रव्यं समर्थं बला-

तन्मूलो बहुभाषमन्ततिमिमामुद्धर्तुवामः समम् ।

आत्मानं मगुर्वेति निर्भरवद्वर्णवर्णविपुलम्

वेनोन्मूलितवन्ध एव भगवानात्माऽऽत्मनि वृत्तेति ॥ १६ ॥

रागादीनामुद्धमद्वयं दारपाकारजानां

कार्यं बन्धं विविधमधुना सद्यएव मधुनः ।

ज्ञानम्योतिः क्षयितिमिरं माधु सद्यमेव-

सद्यद्वयसमपरः कोऽपि नाभ्याह्नोति ॥ १७ ॥

इति दन्धो निष्पान्तः ॥ ८ ॥

द्विधाकृत्य मञ्जाकचदलनाद्वन्धपुर्यां

नयामोक्षं साक्षाद्बुद्धमगुर्वकामैकनिवर्ते ।

इदानीमुन्मज्जगद्वज्रपरमावद्वयस-

परे पूर्णं ज्ञानं दृढसकलकृते विजयने ॥ १८ ॥

मञ्जाकचोऽपि सितेवं कथमपि विपुलैः परितो साधधानां

सुरमेऽहं सन्निधयन्धे निवर्तति दधसादात्मकमोभवत् ।

आत्मानं मज्जमन्तन्निर्विषादलसद्वाप्ति चैतन्मपरे

बन्धं चाज्ञानभावे निवर्तितमभितः कुर्वती भिन्नभिन्नैः ॥ १९ ॥

भिन्ना सर्वमपि स्वलक्षणबलाद्भेदं हि वस्तुस्वने

चिन्मुद्राद्वित्तविधिभागमदिमा शुद्धिरेकाग्रपरः ।

भिद्यते यदि कारकानि यदि वा धर्मो नृणां वा यदि

भिद्यन्ती न भिदाऽपि काचव विधौ भावे विदुदे विनि ॥ २० ॥

भेदेताऽपि हि ज्ञेयता ज्ञाति चेदुद्गतिर्यं सजे-

गताः प्रत्ययानि नयेद्व्यङ्ग्यव्यङ्ग्यमात्राः ।
 तस्याद्व्यङ्ग्यमभिराहृतस्तत्त्वमेक-
 मेकाग्रताग्रमचले विरुद्धं महोऽयि ॥ २३ ॥
 योऽर्थ भावो ज्ञानमात्रोऽहमयि ज्ञेयो ज्ञेयज्ञानमात्राः स ईद ।
 ज्ञेयो ज्ञेयज्ञानकालोक्तवद्भाद् ज्ञानज्ञेयज्ञानवृद्धरनुमात्राः ॥ २४ ॥
 कश्चित्प्रति मेचके कश्चिद्व्येचकामेचके
 कश्चिद्व्युत्तरमेचके महत्त्वमेव तत्रैव मम ।
 तथापि न विमोहव्यमममेधता तन्मम-
 परापरानुसंहननकटानिचके रघुरान् ॥ २५ ॥
 इतो गगनमेवता दधदितः परापर्येवता-
 मितः कलविभहुर् भुवमितः परिपोदवान् ।
 इताः परमविमृत्तं धनमितः अर्थेधर्मिज
 इतो महत्त्वमात्रमनन्विदमज्जुतं विभवम् ॥ २६ ॥
 कथावद्विद्वेकतः कलानि ज्ञानिनारत्येकतो
 भवोददितेकतः रघुवति गुनिवन्देवत ।
 कलानिचमेकतः रघुवति विद्वद्वारत्येकत
 कलानिचमेकतः ॥ २७ ॥
 कलानिचमेकतः ॥ २८ ॥
 कलानिचमेकतः ॥ २९ ॥
 कलानिचमेकतः ॥ ३० ॥
 कलानिचमेकतः ॥ ३१ ॥
 कलानिचमेकतः ॥ ३२ ॥
 कलानिचमेकतः ॥ ३३ ॥
 कलानिचमेकतः ॥ ३४ ॥
 कलानिचमेकतः ॥ ३५ ॥
 कलानिचमेकतः ॥ ३६ ॥
 कलानिचमेकतः ॥ ३७ ॥
 कलानिचमेकतः ॥ ३८ ॥
 कलानिचमेकतः ॥ ३९ ॥
 कलानिचमेकतः ॥ ४० ॥

ॐ

श्रीमन्माणिक्यनन्दविरचितानि परीक्षामुखसूत्राणि ।

(९)

प्रमाणादर्धमंसिद्धिस्तदाभासाष्टिपर्ययः ।

इति पक्षे तयोर्हिरण्यं सिद्धमर्धं लघीयतः ॥ १ ॥

स्वार्धार्धव्यवसायमकं ज्ञानं प्रमाणं ॥ १ ॥ द्विताद्विप्रसि-
द्धिहारसमर्थं हि प्रमाणं ततो ज्ञानमेव तत् ॥ २ ॥ तन्निष्प्रमाणक
तमारोपविद्वद्वाग्नुमानवत् ॥ ३ ॥ अनिमित्तोऽपूर्वार्धः ॥ ४ ॥ दृष्टो-
ऽपि तमारोपानादह् ॥ ५ ॥ न्योऽभ्युत्पत्तया प्रतिभासमं स्वस्य व्यवसायः
॥ ६ ॥ अर्थस्त्वेव तदुत्पत्तयः ॥ ७ ॥ घटमहमात्मना वेष्टि ॥ ८ ॥
कर्मकर्मकृत्करणविवाप्रतीतेः ॥ ९ ॥ घटदानुधारमेऽपि स्वत्यानुभव-
नमर्थवत् ॥ १० ॥ को वा तद्विप्रसिद्धमर्थमभ्यक्षमिच्छेत्तदेव तथा
नेष्टेत् ॥ ११ ॥ प्रदीपवत् ॥ १२ ॥ तन्मात्रार्थं वदत परतश्च ॥ १३ ॥

इति प्रमाणवत् १६६ पौर्णमासी ॥ १ ॥

तदुपा ॥ १ ॥ प्रत्यक्षेतरभेदान् ॥ २ ॥ विचारं प्रत्यक्षं ॥ ३ ॥ प्रतीत्यन्त-
राव्यवधानेन विशेषकतया वा प्रतिभासमं विचारं ॥ ४ ॥ दृष्टिवादि-
ग्नियमिमतं हेतुतः सांख्यव्यापिकम् ॥ ५ ॥ बाधोलोको कारणं परि-
प्रेषणानमोवत् ॥ ६ ॥ तद्व्यवधाननिरेकानुविधानाभावाच्च वेतो-
ननुक्तज्ञानवद्वत्तत्परज्ञानवत् ॥ ७ ॥ अतः प्रत्यक्षमपि तद्व्यवधानं प्रदीप-
वत् ॥ ८ ॥ व्याकरणं बोधोपसमलक्षणयोग्यतया हि प्रतिनिधित्वमर्थं एक-
वचन्यावति ॥ ९ ॥ कारणस्य च परिप्रेषणस्य चरणादिना अवधिभा-
तः ॥ १० ॥ सामग्रीविशेषविशेषिताल्लक्षणवत्प्रतीतिरुपसमोपगतो गुरव-
त् ॥ ११ ॥ व्याकरणं चरणप्रत्यक्षं च प्रतिबन्धसममवत् ॥ १२ ॥

इति पक्षोद्देशः ॥ १३ ॥

परीक्षामित्यवत् ॥ १४ ॥ प्रत्यक्षादिनिमित्तं

एक एव च सर्वत्र समवायो यदीप्यते ।
 तदा मदेन्द्रे ज्ञानं समवेति न नैव कथम् ॥ ६३ ॥
 इति प्रत्ययोऽप्येव सादरे न तु त्वादित्यु ।
 इति भेदः कथं सिध्येद्वियामकमपश्यतः ॥ ६४ ॥
 न चाचेतनता तत्र सम्भाष्येत वियामिका ।
 सम्भाष्यति तदाभ्यामात्मादेकद्विषोपतः ॥ ६५ ॥
 नैतो ज्ञाना न चाज्ञाता स्वयं ज्ञानस्य केवलम् ।
 समवायात्तदा ज्ञाता यद्यार्थमिदं स किं स्वतः ॥ ६६ ॥
 नाप्यमात्मा न चाज्ञाता स्वामात्रसमवायतः ।
 तदार्थमेवेति चेदेवं द्रव्यमेव स्वतोऽभिधत् ॥ ६७ ॥
 नैतो द्रव्यं न चाद्रव्यं द्रव्यात्मसमवायतः ।
 सर्वदा द्रव्यमेवेति यदि सत्त्वेन स स्वतः ॥ ६८ ॥
 न स्वतः सद्रव्याणि सत्त्वेन समवायतः ।
 सत्त्वेन शब्दादिपुर्णा व्यापानः केन वार्यते ॥ ६९ ॥
 स्वस्वेषागमः सत्त्वसमवाये च नान्युमे ।
 ता त्वादिष्व विरोधस्याभावात्तस्य ततोऽज्ञता ॥ ७० ॥
 स्वस्वेषेण सतः स्वस्वसमवायेऽपि सर्वदा ।
 नामाभ्यादीं भेदोत्पत्तिसमवायोऽविरोधतः ॥ ७१ ॥
 स्वतः सतो यथा स्वस्वसमवायकथापि न ।
 द्रव्यात्मसमवायो द्रव्यसमवायोऽपि सत्त्वेन ॥ ७२ ॥
 द्रव्यार्थवाग्मनो कोटुः स्वयं सिद्धस्य सर्वदा ।
 न हि स्वतोऽतथाभुतकथात्मसमवायकथा ॥ ७३ ॥
 स्वयं ज्ञाने च तद्वेऽपि सदेताव विर्येकम् ।
 ज्ञानस्य समवायेन ज्ञानस्य परिकल्पनम् ॥ ७४ ॥
 ज्ञानार्थस्वस्वमावाग्मज्ञानवादात्मकस्य ॥
 कथं विहीनस्य त्वि विवेकस्य स्वस्वस्य ॥ ७५ ॥

तत्राप्युपराजः प्रोक्ता मुमुक्षुस्तोऽथ समाधितः ।
 जीवादिरेवमेतः समानात्म्यमक्षयः ॥ ११५ ॥
 स्वामिनाममनो मोक्षः कृष्णवर्त्मक्षयामनः ।
 निर्मोक्षसंहराश्चो मुः सर्वतद्वादिनामिदं ॥ ११६ ॥
 ज्ञानिनामास्तु निवालि प्रमाणं तद्विराकुर्मा ।
 प्रकाशमात्रके तेनैवावाधेयं महामयमाय ॥ ११७ ॥
 मार्गो मोक्षस्य वै सम्यग्दर्शनादिव्यामयः ।
 विमोक्षेण प्रवृत्तस्यो नाम्यथा तद्विरोधतः ॥ ११८ ॥
 प्रोक्ता मोक्षमार्गस्यावाधमात्रस्य भवंधा ।
 ताभ्याम् एव न तेनो विवृतप्रवृत्ततामयः ॥ ११९ ॥
 बीजमिदं चोचोऽतः प्रवृत्तोऽहं ह गुणामुच्छिः ।
 तद्वृत्तमात्रवे तद्विरिति संक्षेपतोऽन्यथः ॥ १२० ॥
 मोक्षमात्राच्च भवति गुणो मोक्षमार्गप्रणीति
 र्मैव तत्राः तद्वृत्तमात्रमयमात्रा स्वामिनामिदं ।
 तत्रैव चम्यः परमुरमिह बीजमोक्षप्रवृत्तं
 ताभ्याम् एवमयमिदं चोचोऽतः ताभ्याम् ॥ १२१ ॥
 स्वक्षेपतामरीभाप्रविष्टं भवति नु क्षमा ताभ्याम् ।
 मोक्षमार्गमात्रमिदं विमोक्षमिदं, क्षमा च तत्रैव ॥ १२२ ॥
 बीजमार्गार्थताम्यादुत्तममिदं निवेदिदं चोचोऽतः
 मोक्षमार्गमात्रमयमेव तद्वृत्तमात्रमिदं तद्वृत्तमिदं कृतं ह्यहं ।
 मोक्षं त्रीणैर्यथाभं प्रविष्टमिदं चोचोऽतः त्रिभिः त्रिभिः
 त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः ॥ १२३ ॥
 त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः
 त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः
 त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः त्रिभिः

भव सर्व वेदधाताः, नियन्तो वा, सत्यनाथन-गानि^१ वृत्ताः भावाः ।
 हि स्वार्थ भावः—

कार्यद्रव्यमभादि स्वाभ्यामभावन्य निहृये ।

प्रत्ययस्य च घर्मस्य प्रत्ययेऽभ्यस्ततां मजेत् ॥ १० ॥

वृत्ति—कार्यं च द्रव्यं च कार्यद्रव्यं वस्तुम्यथाभावे । घटादिषु विद्यमाने
 इति कार्येण । अत्राभावेन द्रव्येण कथं नीति द्रव्यम् । अनाद्यनात्मनो वृत्ति-
 वस्तुत्वं निवृत्त्यादिरहितं कदाचिदेव । प्राक् पूर्वमित्यत्र भावः असत्य भाग
 भावः । वृत्तिरूपे च स्वभावात्तत्त्वत्वे । तस्य घर्मभावात् निहृये विनोपे
 निराकरणे । प्रथमस्त च विनाशस्य च घटस्य कदाचित्ताद्यस्य द्रव्यम् ।
 घटस्य विद्यमानं गुणस्य प्रत्यये भवति निराकरणे । असत्यस्य भावेऽन-
 तनात्तात्त्विकतामप्येव तानं सर्वव्याप्यकार्यमिति सम्यक् नीयम् । मजेत् मजेत् ।
 नियुक्तं भवति—प्रागभावात् निहृये यदि स्वाभ्यामेऽभ्यस्ततां इति ।
 प्रत्ययभावात् प्रागभावात् नाभावे तदेव कार्यद्रव्यमनन्तरं मजेत् ॥

तृतीयपक्षोभावरणार्थं तदभावे च बह्वचि—

सर्वात्मकं तदेकं व्यादृष्टापोदृष्ट्यतिशये ।

अभ्यस्त समवायेन व्यवहिरुवेन सर्वथा ॥ ११ ॥

वृत्तिः—सर्वो निराकरण- अनाद्य- स्वकथं वस्तु तत् सर्वव्याप्यम् । तत्
 विद्यमानं विद्यमानम् । एकं तदेकत्वं इति भवति । अन्यथा अत्रापि
 अत्रोपो निराकरणं तत्र अतिशय निहृये निराकरणः ॥ तत्र भूतं तत्रि-
 त्त-कार्येऽभ्यस्तये इति तत्राभावात् इत्यर्थः । अन्यथा अन्य-नाभावात् ।
 समवायेन दीप्तयेन तत्तुष्टयेन । व्यवहिरुवेन व्यवहारेण अभ्यस्तयेन ।
 सर्वथा सर्वव्याप्येन । व्यवहारेण हि ॥ अन्यथा तदेकत्वेन । यो निहृये इति
 येन-इति वस्तुत्वं इति तत्राभावात् । व्यवहारेण-अन्यथा तदेव व्यवहारेण
 विद्यमानम् । अन्यथा-अन्यथा तत्तुष्टयेन तत्तुष्टयेन व्यवहारेण तदेव
 व्यवहारेण तत्तुष्टयेन तत्तुष्टयेन । अन्यथा-अन्यथा तदेव व्यवहारेण तदेव

स्यात् । अथ देवानां देवैः देवैः श्रुतिज्ञोऽप्यने । देवतयेव हि देवान् देव । देवतादानीमभिधेयौऽभिहितः स्यात् । देवस्य कारणभूतत्वं कार्यभूतस्य च मन्त्र मन्त्रविज्ञो निष्पेक्षं प्रत्युपायामन्त्रस्यात् तदा दानशीलप्रत्ययार्थं कृत्वा-
परेष्वप्युपकारोऽप्यनर्थः । स्यात् ॥

पौरुषादेव सिद्धिमेव पौरुषं देवत. कथम् ।

पौरुषाद्येवमोषं स्यात् सर्वप्राणिषु पौरुषम् ॥ ८९ ॥

वृत्तिः—अथ पौरुषादेव सिद्धिमेव सर्वथा यदि पौरुषमात्रादेव सिद्धि-
स्यात् । ततोऽपि देवादेवमात्रमात्रार्थं मन्त्र स्यात् । तथाहि गमानमेव
सहमानाभौ केचिदर्थेण वृत्त्यने केचिन्न सिद्धिमेव । अन्वया देवतान्तेषां
पौरुषादेव पौरुषस्य प्रवृत्तौ स्यात् सर्वप्राणिषु पौरुषममोषमेव सफलमेव स्यात्
देवहीनानामपि तद्वन्ति ॥

उभयेकान्तेऽपि न तुल्यम्—

विरोधात्तोमयेकान्ते स्याद्वाङ्मयादिविद्विषाम् ।

अवाच्यतेकान्तेऽप्युक्तिर्वाच्यमिति तुल्यते ॥ ९० ॥

वृत्तिः—उभयदोषप्रसङ्गात् । अवाच्यत्वे दोषश्च ॥

देवतयेव तान्तेषां केवलान्तेऽपि सिद्धिर्देहि न भवति कथं तर्हि स्यादपि
आह—

अपुङ्गुपूर्वापेक्षावामिहानिर्हं स्वदेवत ।

पुङ्गुपूर्वमपेक्षावामिहानिर्हं स्वर्गादद्यात् ॥ ९१ ॥

वृत्तिः—पुङ्गुविचारः पूर्वं प्रथमं चरन्तं दत्तं आत्मा तथा न पुङ्गुपूर्वा
अपुङ्गुपूर्वा एव आमावदेष्टा च अन्वेषणे च सा तथा तदावर्तिभ्योऽभि-
तन्वादेनेत्यर्थः । इहमपि विविधं तुल्यं हि अहिमयत्तं न विदुः पुत्रादि ।
देवदेवः एव पुङ्गुपूर्वमपेक्षावामिहानिर्हं स्वदेवत । अहं देवतयेव सिद्धि-
तदापि पुङ्गुपूर्वापेक्षा विवक्षितो न च अन्वेषणः ॥ तथा पुङ्गुपूर्वमपेक्षावामि-
हं पुङ्गुपूर्वमेव तुल्यं हिमयति च स्वर्गादद्यात् कथं तद्वन्ति ॥ अहं दे-

प्रधानधर्मोऽनुशासनात्मकपदेन । त्रयः कान्य विषयो येषां ते तथाभूतास्तेषां
समुच्चय एकमित्यवस्थानम् । अविभाद् जातं कृत्वा भवमन्वन्धं मत्तामन्व-धो
बन्धं स तथाभूतमन्वन्धमेकमेवमेवापेक्षया भेदापेक्षया पुनानेकपञ्चरम् ॥

सर्वे ओषधिरास्यस्य—

मिथ्यासमूहो मिथ्या चेन्न मिथ्यैकान्तताऽस्ति नः ।

निरपेक्षा जया मिथ्या सापेक्षा वस्तु तेऽर्थकृत् ॥ १०८ ॥

वृत्तिः—निष्पन्निकाग्नित्वादीनां मिथ्यात्वमात्रं योऽयं समूहः समुपाय
 ए मिथ्यादुष्टावस्था इति चेदेवं सर्वतोऽभिप्रायः । निषेधेयत्वात् । समस्तमि
 भावो मिथ्येत्यन्तः । न चोद्वेगः कश्चित् न विद्यते । कुतो चो निर्दे
 शः । न च निष्ठा । परस्परमपेक्षा घटना सत्त्वा निर्गताः स्वयम्भूता भव्यी
 काः । सत्येताः परस्परसम्बन्धात् न चानुपपत्त्यापेक्षया सर्वतोऽप्येव
 न्याय्याभासार्थकारित्वादेव न चोद्यमानाः ॥

इसपरि तस्यै मन्त्रोक्तम्—

निष्पत्तेः धौ वाच्येन विधिना वारधेन वा ।

तथाऽप्यथा च सोऽध्यायमद्वितीयमध्यायम् ॥ १०९ ॥

કુતિ—વાતદેવ, જાગિ વડે જાગિ થતિ નિનિધિરેખક દેગધો નિવન્ધને
 નિવન્ધને વિઠેવનિકર્મ કીરને લાગાઘોટકેનવા વ તદતવાતવક દવ્યન્ધુ-
 ગાવન્ધ : ૧ થરિ કુતર-વકાટ-વેન થકોરેજીના-નક દેગાઘુવગાવન્ધે તદાનીવિ
 ધોધાવગાવન્ધાવ દવ્યોવકધોવગાવન્ધે વરન્ધરિ : ૧૧ : ૭

॥१॥ निनिवृत्तिः सा भवतीत्यस्य निवृत्तलक्षणम्—

गुरुतद्भक्त्युत्तमोवा सौख्येभ्यस्तुष्टाभ्यति ।

॥ सत्यं स्वाम्यमुपासायै- कथं तत्तथायैदेवाय ॥ ३१० ॥

वृत्ति—एषा वाग्येन्द्रपत्नी सर्वशुभपति लब्धाय तदनु भविष्यतीति
विवाहपक्षे वाग्यपति तदेव लब्धायपक्षे चैकशुभपक्षे चैव तदनुभवि
ष्यतीति इति च त्रयि च त्रिंशत् अथ वाग्यपति लब्धाय तदनु भविष्यतीति
वाग्यपति लब्धाय तदनु भविष्यतीति च त्रिंशत् अथ वाग्यपति लब्धाय तदनु भविष्यतीति

अथ समन्तभद्रस्वामिविरचितं युक्त्यनुशासनम् ।

(१२)

कीर्त्या महत्या शुचि वर्द्धमानं त्वां वर्द्धमानं स्तुतिगोचरात् ।
 निनीचकः को वयस्य वीरं विनीर्मदोचासपपासबन्धम् ॥ १ ॥
 पाधात्म्यमुत्तम्य गुणोदपादया लोके स्तुतिर्भूतिगुणोदधेने ।
 भविष्यत्प्यहमसामुद्यन्तो बन्तुः त्रिव त्वां किमिदं स्तुयाम ॥ २ ॥
 तथापि कैयास्वमुपेत्य भवया स्तोताऽस्मि ते शतवतुरूपवाचयः ।
 इहे प्रमेयेऽपि यथास्वशक्तिः किञ्चोत्सहन्ते पुरयाः कियामिः ॥ ३ ॥
 एवं शुद्धिस्तपोरदपन्व काङ्क्षी तुकावतीतां त्रिव शास्त्रिरुपा ।
 अवापिद्य नृपपथ्य नेता महानितीयप्रतिबन्नीताः ॥ ४ ॥
 काङ्क्षा कलिर्वा कलुषाशयो वा भोगुः प्रबन्धुर्बन्धनामयो वा ।
 स्वभ्यासनैकाधिपतिरुहमीप्रभुर्बन्धनपेरपवारदेतुः ॥ ५ ॥
 द्वादशमन्दागतमाधिनिर्द्धं नवप्रमाणमहताग्रसार्य ।
 अहम्पमन्दैरिर्द्धः प्रचारिर्त्रिव त्वरीर्षं मतमहितीये ॥ ६ ॥
 अमेदमेदानमकमर्थेतात्वं तच्च स्वतन्त्रान्धनरत्नं लघुपम् ।
 अहृतिमन्वान्तमवायवृत्तेः संसर्गहायेः सकलार्थहासिः ॥ ७ ॥
 भावेषु निषेधेषु विकारहायेर्न काकम्बावृत्तकार्यदुष्टिः ।
 न बन्धभोगी न च लक्ष्मिर्लोकः समस्तदोषं मतमन्वरीर्षं ॥ ८ ॥
 अहेतुकम् प्रहितः स्वभावकाष्ठिन् विधाकारविभ्रमः भवान् ।
 आवात्सिद्धेर्विधिधार्मिद्विद्योद्वान्तर् किं लक्ष्मणात् ते ॥ ९ ॥
 वेचामवतन्त्रमिद्वान्तर् देहाद्वान्त्रवृत्तवन्त्रुते ।

[illegible]

अधेदुदेरविशिष्टता न्यायावृत्तिपुष्टेः विशिष्टता ने ॥ ६१ ॥

मर्त्यान्वयवृत्तगुणवृत्तं सर्वान्मन्त्रं च मिषोऽन्येष्टं ।

सर्वान्दाम्मन्त्रं निरन्तं सर्वोदयं तीर्थमिदं त्वेव ॥ ६२ ॥

कामं द्विष्यन्पुनरतिपुनः समीक्षतां ने समरिष्टिष्टं ।

एषि ध्रुवं जगिष्टतमानगृहो भवन्मन्त्रोऽपि ममन्मन्त्रः ॥ ६३ ॥

न रागाद्यः शोत्रं भवति भवपात्रमिष्टि मुनी

न चाम्येषु द्वेषाद्वगुणकथाम्बामन्त्रलता ।

किमु न्यायाम्बावृत्तगुणदोषप्रमनम्

हिताम्बेयोपायान्वय गुणकथाम्बामन्त्रदितः ॥ ६४ ॥

इति स्तुत्यः स्तुत्यमिदसमुन्निमुन्यः प्रगिष्टितः

स्तुतः राज्या धेयः पदमधिगतस्तु जिन मया ।

महावीरो वीरो दुरितपरमेनामिविजये

विधेया मे मन्त्रिः पथि भवत एवाप्रतिनिधी ॥ ६५ ॥

स्वेयाव्यासजयम्बामन्त्रप्रतिनिधिः प्रोक्तभूरिप्रभुः

मन्त्रव्यासिलदुर्नयद्विपदिमः सञ्जीविसामन्त्र्यतः ।

सम्मार्गस्त्रिविधः कुमारगमयनोऽहम्बीरनाथः धिये

पादवत्सस्तुतिगोचरोऽनधधियां श्रीमन्मन्त्राव्याधिपः ॥ १ ॥

श्रीमद्बीरत्रिनेश्वरामलगुणमोत्रं परीक्षेक्षणैः

साक्षात्स्वामिसमन्तमद्गुरुमिष्टत्वं समीक्ष्यासिल ।

प्रोक्तं युक्त्वनुशासनं विजयिभिः स्वाद्वादमार्गानुगै-

र्विद्यानन्दपुष्पैरलङ्कृतमिदं श्रीसत्यवाक्योधिपैः ॥ २ ॥

इति श्रीसमन्तमदस्वामिविरचित युक्त्वनुशासन समाप्तम् ।

अथ नयविवरणम् ॥

(१३)

- गूत्रे नासादिनिक्षिप्तवस्त्वार्थाधिगम स्थितः ।
 काष्ठवर्णतो देशतो वापि सममाणनयैरिह ॥ १ ॥
 प्रमाणं च नयाभेति हृन्दे पूर्वनिधानमम् ।
 कृत् प्रमाणस्यैव स्वाभ्यर्हितत्वेन बह्वचः ॥ २ ॥
 प्रमाणं एकलादेशि नयाभ्यर्हितं मतम् ।
 विकलादेशिमतस्य बाधकोऽपि तथोच्यते ॥ ३ ॥
 स्वार्थनिष्ठापकत्वेन प्रमाणं नय इत्यसन् ।
 स्वार्थकदेशनिर्णीतलक्षणो हि नयः समुत्तः ॥ ४ ॥
 स्वार्थासत्त्वापि वस्तुत्वे तत्परिच्छेदो नयः ।
 प्रमाणमभ्यधा मिथ्याज्ञानं प्राप्तः स इत्यसन् ॥ ५ ॥
 नाथ वस्तु न चावस्तु वस्तुवशः कथ्यते यतः ।
 नासमुद्रो समुद्रो वा समुद्रागो यथोच्यते ॥ ६ ॥
 तन्मात्रस्य समुद्रागौ तेषां तस्यामसुद्रता ।
 समुद्रबहुता वा तस्यागौ बाधु समुद्रविन् ॥ ७ ॥
 तेषां शिखरि नि.शेषधर्मागौ गुणता वर्तते ।
 द्रव्यार्थिकमयैव व्यापारान्मुच्यरूपतः ॥ ८ ॥
 धर्मिधर्मसमूहस्य प्राधान्यार्थनया द्विदः ।
 प्रमाणात्वेन निर्णीतेः प्रमाणादपरो नयः ॥ ९ ॥
 नाप्रमाणं प्रमाणं वा नयो ज्ञानात्मको यतः ।
 रथाप्रमाणकदेशानु सर्वथाप्यविरोधतः ॥ १० ॥

शुद्धपञ्चद्विपत्रम् ।

१०० २३ भेदे नैक्य-	भेदेनैक्य-
१०१ १३ वद्व्या-	वद्व्या-
१०१ २४ क्षायोपशमिक-	क्षायोपशमिक
१०२ ७-विद्वोऽयतलया ।	विद्वोऽयतलया ।
१०२ ११ पारणामिकभावस्य	पारिणामिकभावस्य
१०२ १८ वद्विरोधमपुन्येय	वद्विरोधमपुन्येय
१०३ ४ मिथ्यादर्शनकर्मणा	मिथ्यादर्शनकर्मणा.
१०३ १५ सवमर्दि	सवमर्दि
१०३ २२ कामनाक्षयणात्तथा ।	कामनाक्षयणात्तथा ।
१०४ ३ द्विविधा	द्विधा
१०४ ५ वद्विरोध	वद्विरोध
१०४ ११ आनापानरतयापुथ	आनापाना तयापुथ
१०४ १६ वेद कोषादिवित्तिपु !	वेदकोषादिवित्तिपु ! !
१०५ ३ उपरा	उपरा
१०५ २३ समागते	समा गते
१०५ २६ वद्विरोधमपुन्येय	वद्विरोधमपुन्येयः
१०६ ५ लवमोदयलया	लवमोदयलया
१०६ ११ विद्वोऽयतलया	विद्वोऽयतलया
१०६ १७ वद्विरोध	वद्विरोध
१०७ ९ मनोवाग्दोषयोगायोगा	मनोयोग्य वाग्योग्यता
१०७ १४ निद्विरोध	निद्विरोध
१०८ २ देवीनामैतानि	देवीनामैतानि
१०८ ४ वद्विरोध	वद्विरोध
१०८ ९ आनन्दपरिहार	आनन्द परिहारः
१०८ २१ विद्वोऽयतलया	विद्वोऽयतलयाः
१०८ २२ वद्विरोध	वद्विरोध

६९	७	सुतवदुदयतः	सुतवदुरु तपः
७५	१६	विषयाद्य मानः	विषयाद्य मान-
७८	१४	मपिच्छद्यात्	मपिच्छद्याऽर्यं
७८	१८	द्विमेति सस्थाः ।	द्वि मेति मस्थाः ।
७९	१३	मेतस्य	मेतस्य
८०	२६	काशा	का शा
८५	५	तत्त्वार्थश्रद्धान	तत्त्वार्थश्रद्धानं
९१	२५	-वीचीभाषण	-वीचिभाषणं
९२	११	मारणान्तिही	मारणान्तिही
९३	१७	वर्णानुपूर्व्यं	वर्णानुपूर्व्याऽ
९४	१	सद्वेषः शुभायु-	सद्वेषशुभायु-
९४	१३	सुखमसाम्भरायच्छप्रस्थ-	सुखमसाम्भरायच्छप्रस्थ-
९५	२२	-साम्बुवदेण्डवीज-	-साम्बुवदेण्डवीज-
९६	२	क्षन्तस्य	क्षमितस्य
९७	१२	गुनिधिनः	गुनिधिनम्
९७	१९	देवोपादानरूपेण	देवस्यादानरूपेण
९८	१	गन्धमी	गन्धमी
९८	२	नम्यमाना नयादेशान्	न्यम्यमानतयादेशान्
९८	१८	प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष
९९	६	श्लोकभाष	श्लोकभाषि
९९	७	व्याख्याद्विशतिषा	व्याख्याद्विशतिषा
९९	९	अनुगोऽनानुगामी	अनुगोऽननुगामी
९९	१०	वर्द्धिष्ठु-	वर्द्धिष्ठु-
९९	१३	स्वार्थज्ञानमसावोपश्रवा ।	स्वार्थज्ञानमन्याऽनोपश्रवा ।
९९	१९	पातिहर्ष	पातिहर्षं
१००	१८	नेगम-	नेगमः

छन्दःपञ्चदशिका ।

१०० २३ भेदे नैक्य-	भेदेनैक्य-
१०१ ११ पदस्य-	पदस्य-
१०१ २४ स्थायोपसमिक-	स्थायोपसमिक
१०१ ४-सिद्धोऽयत्तलया ।	सिद्धोऽयत्तलया ।
१०२ ११ पारिणामिकमात्रस्य	पारिणामिकमात्रस्य
१०२ १८ यद्विद्योऽयत्तलया	यद्विद्योऽयत्तलया
१०३ ४ मिथ्यादर्शनचर्मणा	मिथ्यादर्शनचर्मणः
१०३ १५ अयमर्हः	अयमर्हः
१०३ २२ अयमाश्रयमात्रया ।	अयमाश्रयमात्रया ।
१०४ ३ द्विविधा	द्विविधा
१०४ ५ अनुदेशः	अनुदेश
१०४ ११ आणापानस्नयानुध	आणापानां स्नयानुध
१०४ ११ वेद कोषादिमितिषु ।	वेदकोषादिमितिषु ।
१०५ ३ उपरः	उपरः
१०५ २३ समायेते	समायेते
१०५ २१ इतिहधेन्द्रगोपका	इतिहधेन्द्रगोपकाः
१०६ ९ सवर्णोदयलया	सवर्णोदयलया
१०६ ११ किरोलकाभके	किरोलकाभके
१०६ १० यद्विद्यम्	यद्विद्यम्
१०७ २ मनोयोगयोगयोगयोगयोग	मनोयोग बाधयोग
१०७ १४ निरुपयोगी	निरुपयोगी
१०८ २ देवीनामैशानो	देवीनामैशानो
१०८ ४ कथयान्मत्तः	कथयान्मत्तः
१०८ ९ आश्रयसुपरिहारः	आश्रयसुपरिहारः
१०८ २१ सिद्धलयोगा	सिद्धलयोगाः
१०८ २२ अम्बय	अम्बय

